

પ્રેમના જાદુ યાને કામણુગારી કાન્તા.

ઈમ્પીરીયલ ડ્રેસન વોટર.

તાવ ઉપર અતી ગ્રાથકારક છે.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૫૭૮- વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પ્રેમના ઝાંઘુ

વિષય ટ (૧) : ૩

ઈમ્પીરીયલ ડ્રેસન વોટર ડીપો,

V પારવતી મેનસન ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

પ્રેમના જાદુ.

યાને

કામણગારી કાન્તા.

(રસીલી ટુંડી વારનાઓ.)

અનુવાદક:

મધુકર.

મુદ્રક અને પ્રકાશક

હરીલાલ વલ્લભદાસ બ્રહ્મક્ષત્રી.

૧૯-૯૨ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, ૧૮૨, બગરજેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

જા. નં. ૧ લી

પ્રત ૧૦૦૦

મુદ્ય રૂપીયો ૧.

વિધાય છે !

૧૪૫૭૯

છપાય છે !!

અમદાવાદ

પ્રેમનું અદ્ભુત પુસ્તક

તી કૉપીરાઈટ અધીન

પ્રેમ સમાધિ.

માર્ચ સને ૧૯૨૬ માં બહાર પડશે
કીંમત આઠ આના.

આજેજ ઓર્ડર મોકલો. વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહીં
પૈસા મનીઓર્ડરથી અથવા પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મોકલી આપવા.
બુકસેલરોએ રૂબરૂ મળવું અથવા લખવું.

બાવલા સુમતાજના કીસ્સાને પણ બુલાવે તેવી

રા. મધુકરની અપ-ટુ-ડેડ સચિત્ર નોંધેલ.

બેગમ કે બલા ? અથવા રંગીલી રાધા !!

રાજા મહારાજનાં બોપાળાં ખેલતી આ મહાન નવલકથા વાંચવા
લાયક છે. ૨૫૦ પાનાનું ઉંચા એન્ટીક પેપરનું સુંદર દળદાર અને
પાકા પુઠાનું સચિત્ર પુસ્તક.

કીં. ફક્ત રૂ. અઢી, પોસ્ટેજ છ આના.

વિલાસ ઓફીસ, ૧૮૧, બળરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

અનુક્રમણીકા.

વારતાનું નામ.	પાનું.
૧ સમાધાની	૧
૨ દોનો વાંક ?	૧૩
૩ ઐરીની કિંમત	૩૦
૪ સન્યાસીનો પ્રેમ	૩૭
૫ કાળી ચૌદશની રાત.	૪૭
૬ વાંકડો	૬૪
૭ હૃયસણ	૭૫
૮ ધગધગતો પ્રેમ	૮૮
૯ રાવબહાદુર	૯૬
૧૦ ખોટી સમાજ સેવા	૧૦૭
૧૧ માતબર મુળજી	૧૧૯
૧૨ ખુની કે એક્ટર !	૧૩૪
૧૩ કામણગારી કાન્તા	૧૪૮

જીવાન સ્ત્રી પુરૂષોને કિંમતી છુપી સલાહ

વિલાયતી કોકશાસ્ત્ર સચિત્ર

આ કંઈ બજારમાં વેચાતા લેભાગ્ય કોકશાસ્ત્ર નથી. પણ યુરોપ અમેરિકાના મહાન તખીઓ—ડૉ. મેરી સ્ટોપ્સ, હેવલોક એલીસ, એલન કી, ઈવાં બ્લોશ, જોન કોવન વિગેરે નામાંકિત ડોક્ટરોના કિંમતી પુસ્તકોને આધારે લખાયેલું અમુલ્ય પુસ્તક છે. તેમાં સ્ત્રીનું ક્યારે પ્રેમ થાય છે, સ્ત્રી કેવી રીતે રાજી થાય, સંસાર સુખી કેમ કરાય, મનગમતી પ્રજા કેમ પેદા થાય, સ્ત્રી પુરૂષના લક્ષણ ઓળખવાની રીત, વિચિત્ર ટેવો પાડવાના કારણો અને ખરાબ ટેવ દુર કરવાના ઉપાય, વેશ્યાઓનો ઇતિહાસ, વિગેરે અનેક કિંમતી ભેદો પર અજબ પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. બે ભાગમાં સમ્પૂર્ણ

દરેક ભાગનો રૂ. દાઢ, પોસ્ટેજ ચાર આના.

બે ભાગના રૂપીયા ત્રણ. પોસ્ટેજ છ આના.

વિલાસ-

નાની સુંદર વારતાઓ, રમુજી સ્કેચો, સામાજિક વારતાઓ વીગેરે અનેક બાબતોથી ભરપૂર સચિત્ર માસીક.

જવાબ મ રૂ. ૩, ભેટ પુસ્તક સાથે, નમુનો મફત.

વિલાસ ઓફીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

સ મા ધા ની.

રમા ગામડાંના નિર્દોષ વાતાવરણમાં ઉછરી હતી. તેનું આળપણ તેના પિતાના ખેતરમાં પસાર થયું હતું. ખેતર અને તેની પાસે આવેલું ઘર રમાના આપનું નાનું સરખું રાજ્ય હતું. તેના પિતાની ત્યાં સર્વોપરિ સત્તા ચાલતી અને તેની માએ રમાને તદ્દન અજ્ઞાનમાં ઉછરવા દીધી હતી. તેઓ હંમેશાં “રાજના રામ રાજ્ય”ની વાત કરતાં—ગાંધીજીની સ્વરાજ્યની ધાંધલને કલિયુગ આવવાની નિશાની માનતાં અને રમાને આળપણમાં “એક હતો રાજ ને તેને સાત હતી રાણી” એવી એવી વાતોજ સંભળાવતાં. જુના જમાનાના સઘળા વહેમો ને રિવાજો આ કુટુંબમાં વફાદારીથી પળાતા ને જો જુલે ચૂકે કોઈ વર્ષ “તરપંડી”ના આત્મણ જમાડવાનું જૂલું જવાતું તો ખીજ વર્ષ સુધી કુટુંબપર કોઈ ભારી આફત તુટી પડવાનો રમાના માતે પિતાને ભય રહેતો. કોઈક વાર મોટા ધરના ગોટાળાની ઝીણી ઝીણી વાત થતી પણ તે રમાને કાને પહોંચતી નહિ. રમા એકની એક દીકરી હતી અને તેને જાણે કદિ દુનિયાદારીમાં પ્રડવાનુંજ ન હોય તેમ તેને જાણી જોઈને સઘળા સંસારી વાતોથી અજ્ઞાન રાખવામાં આવી હતી. તે મોટી થઈ ત્યારે એમજ માનતાં શીખી હતી કે દુનિયાના લોકોમાં દંભ જેવું કંઈ છેજ નહિ. બધા જે ધારે છે તેમજ વર્તે છે એમ નિર્દોષ રમા ખાત્રીથી માનતી હતી. આ દુનિયામાં સત્યની કિંમત નથી ને સરલતાને લોકો મૂર્ખાઈ ગણી હસી કાઢે છે એમ તે માની શકતીજ નહિ.

રમા ચૈદ વર્ષની થઈ ત્યારે તેના બાપે એક મુંબઈગરો યુવાન સાથે તેના લગ્ન કરી પોતાને માથેથી સાપનો ભાર હલકો કર્યો. રમાને ચૈદ વર્ષ સુધી કુંવારી રાખવી પડી તેથી તેના માબાપનો જીવ ઉડી ગયો હતો. બન્નેને નવ વર્ષે ગૌરીદાન નહિ દેવા માટે રૈરવ નર્કમાં જવું પડશે એવી બીક લાગી હતી. પણ નાતમાં કોઈ સારો મુરતીઓ નહિ મળવાથી બન્નેએ કહણ છાતી કરી નર્કના ભય ઓછો કર્યો હતો.

રમાનો પતિ મુંબઈગરો હતો. તેની વીસમી સદીની રહેણી કરણી રમાના માતૃપિતાને ગમતી નહોતી. પણ તે શેર બજારમાં સારું કમાતો હતો અને તેના જમકીટના ગળવામાં સોનાનો છોટો લટકતો હતો. તે જોઈને રમા તેની સાથે સુખી થશે એમ તેના માબાપે માની લીધું હતું. રમાનો પતિ ચંદુલાલ દેખાવડો, બોલકણો અને વખત જોઈને કામ લેનારો હતો. તેણે પોતાના સાસુ સસરા સમક્ષ મોટા વૈષ્ણવ હોવાનો ડોળ કરી પોતાનું કામ કાઢી લીધું હતું. પણ તેના અંતઃકરણમાં આ જીના વિચારના બોચીઆઓ માટે લેશ માત્ર માન ન હતું.

રમા ચંદુલાલ સાથે મુંબઈ ગઈ. લગ્ન એટલે એક પુરુષનું ઘર સંભાળવું અને તેને બે ટંક રસોઈ કરી જમાવે એથી વધુ જ્ઞાન રમાને ન હતું. ઘણી સ્ત્રીઓની પેઠે તે પણ પોતાના પતિની વાસના તૃપ્ત કરવાને ટેવાઈ ગઈ. આમ એક બે વર્ષ વહી ગયાં. પણ તેના જીવનની આસપાસ દગાબાજ અને લુચ્ચાઈના કાવત્રાં રચાઈ

રહ્યાં છે તેનું આપડી રમાને સ્વપ્ને પણ લાન નહોતું. તે જવલ્લેજ એકલી બહાર જતી અને કોઇ વાર એકલી ભૂલેશ્વર જમને દર્શન કરી આવતી તો પોતાની એ મહાન હિમ્મત વિષે પાડોશજોને મલકાઈ મલકાઈ વાત કરતી.

એક વાર તેનો ધણી રમાને નાટકમાં લઈ ગયો ત્યાં જાતજાતનાં સ્ત્રી પુરુષોને જોઈને રાજરાજ થઈ ગઈ. રમાને નાટક પણ બહુજગમ્યો અને તે વારંવાર નાટક વિષે માળામાં વાત કરતી રહી, તે પોતાના અને પોતાના પતિના કુટુંબીઓ શિવાય બીજા બહારના માણસોને ઓળખતી નહોતી. બન્નેના કુટુંબીમાં કેટલાક “ખરાબ માણસો” હતાં તેઓને મળવાની રમાને કદિ રજા મળતી નહિ તેથી તે અજાણ થતી. તેને કોઈ કોઈ વાર અજાણ લાગતું કે આ “કાળાં મેઢાં” ઓ સાથે વાત કરતાં અજાણ ગમ્મત પડે તેમ છે. પણ તેઓને શા માટે દૂરના દૂર નાખવામાં આવે છે તેનો ભેદ શોધવાને તે પોતાના મગજને તસ્દી આપતી નહિ.

તેનો ધણી રોજ રાતે મોટો આવતો તેથી તે અજાણ થતી. ચંદુલાલ કામનું દબાણ હોવાનું બહાનું કાઢી તેને મનાવી લેતો અને રમા માની લેતી કે ચંદુલાલની ઓશીસ સહુવારે અગીઆર વાગાથી રાતના બે વાગા સુધી ખુલ્લી રહે છે. ચંદુલાલની ખાત્રી હતી કે તેની ભોળી સ્ત્રીના દીલમાં કદિ પણ શંકા ઉત્પન્ન થવાની નથી.

પણ હંમેશાં અણવાયુંજ કંઈ અને છે અને રમાના જીવનમાં પણ એવો બનાવ બન્યો. તેને એક દિવસ એક નનામો પત્ર મળ્યો.

“રમા બહેન, હું તમારી લલાછમ અને નિર્દોષતા માટે તમને માન આપું છું. પણ તમારું અજ્ઞાન પસંદ કરતી નથી. તમારે અસત્યને ધિક્કારી સત્યનો સાથ કરવો જોઈએ. પણ સ્ત્રીઓ અમુક જાતની માહિતિ મેળવે તોજ તેમ કરી શકે છે—”

આકાના પત્રમાં એવું હતું કે જે સમજવાની તેનામાં શક્તિ નહોતી. છતાં આ પત્રથી તેની શાંતિ ઉડી ગઈ. એ પત્ર પરથી તેને ખબર પડી કે ત્રણ વર્ષથી તેના ઘણીએ કોઈ રખાત રાખી છે અને તે તેને મળીનેજ રાતે મોડેથી ઘેર જતો હતો.

આ શબ્દોએ તેના જીગર પર આઘાત કર્યો. પણ તરત તે મન મનાવવા લાગી: “મારા જેવી એકની એક સ્ત્રી સાથે રહેતાં એમને કંટાળો આવ્યો હશે તેથી કોઈ ખીજ સાથે એ વાતચીત કરવા જતા હશે...હા—મને પણ કોઈ કોઈ વાર એવા સાથીની જરૂર જણાય છે. નહિ. મારે એવા વિચાર કરવા ન જોઈએ. મારો સતિ ધર્મ પતિ સેવા કરવાનો છે.”

તેની કોઈ ખાસ સખીઓ નહોતી. હવે તેને લાગ્યું કે કોઈ સખી હોત તો સારું. તેની મા છે. પણ તે તો દુર પડી...વળી ઘરડી મા સખી થવાને લાયક નથી એમ પણ તેને લાગ્યું. વળી આવા વિચારને અયોગ્ય ગણી તેણે દાખી દીધા.

અંતે તે કંટાળી અને સાંજે તેનો પતિ ઘેર આવ્યો ત્યારે બોળા સરલ સ્વભાવને અનુસરીને તેણે પેલો નનામો પત્ર તેના હાથમાં મુક્યો.

“આ પત્ર મને આજે મળ્યો. તેનો અર્થ શું છે તે સમજાવોને ?”

ચંદુલાલ તે પત્ર વાંચી ખડખડ હસી પડ્યો અને રમાના ગાલ પર હાથ ફેરવતો બોલ્યો:

“જ્ઞાલી ! એનો અર્થ શો ? કંઈજ નહિ. પારકાનું સુખ જોઈને બળી મરનારા ઘણા બદમાસો આવા નનામા કાગળો લખીને સુખી સંસારની ધુળધાણી કરે છે...”

“આ પત્રમાં જે લલિતાની વાર્તા લખી છે તેને તમે ઓળખો છો ?”

“હા. હું ઓળખું છું તેથીજ તારા દીલમાં ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન કરવા માટે લલિતાનું નામ લખવામાં આવ્યું છે.”

રમાને લલિતાની હવે ઘણીજ અદેખાઈ આવી.

“હું એને જોવા માગું છું.”

“ભલે ! આજેજ ચાલ પહેર કપડાં-હમણાંજ આપણે લલી જોઈને ત્યાં જઈએ એટલે તારા મનમાં ખોટા શક ન રહે-”

રમા પતિને જ્ઞાલથી વળગી પડી અને બન્ને વાળુ કરી લલિતાને ઘેર ગયાં.

લલિતા સેન્ટ્રલસ્ટ્રી રોડપર એક સુંદર મકાનમાં રહેતી હતી. ચંદુલાલ અને રમાને જોઈ તે રાજી રાજી થઈ ગઈ. તેણે રમા બાણે પોતાની સગી જોઈને હોયતી તેમ તેનો સતકાર કર્યો.

“રમા જોઈને ! હું તો રોજ ચંદુલાલને કહેતી હતી કે રમા જોઈને લઈ આવો-લઈ આવો-પણ સાહેબને પુરશદ મળે ત્યારેને ?”

લલિતા લાડકા સ્વરે બોલી અને નેણે ચ્હા તૈયાર કરી. એક કલાકના સહવાસમાં રમા જીતાર્ધ ગઈ. તે લલિતાની દીલોગ્ગન સખી થઈ ગઈ. તે પોતાના પતિ સાથે ઘેર ગઈ ત્યારે તેના દીલમાં લેશમાત્ર શંકા રહી નહોતી.

લલિતા બાવીસ વર્ષની ભર જુવાનીમાં બોલા ખાતી શ્રીમંત વિધવા હતી. તેના પતિ લાખેક રૂપિયાની દોલત મૂકી મરણ પામ્યો હતો અને તેના બીજા ડોઈ સગાં બહાલાં નહિ હોવાથી મુંબઈમાં તે એકલી સ્વચ્છંદ જીવતી ગાગતી હતી. બહારથી તે સાદી, પતિવ્રત ધર્મ પાળનારી સતી સીતાનો સ્વાંગ ભજવતી. તેની જીભ એટલી મીઠી હતી કે ભલભલા નિંદાખોરો પણ તેને વશ થઈ જતાં. રમાને પણ તેણે પોતાની મીઠી જીભથી આબાદ જીતી લીધી હતી.

એક મહિનામાં તે બન્ને વચ્ચે એવાં બહેનપણાં ઝામી ગયા કે રમાને લલિતા વિના ઘડીભર પણ એન પડતું નહિ. તે રોજ લલિતાને ત્યાં જતી અથવા લલિતા રમાને ત્યાં આવતી, બંને સાથે દર્શન કરવા જતી. અને સાંજે ચંદુલાલ આવ્યા પછી ત્રણે સાથે જમતાં અને કાઠવાર સીનેમા જોવા જતાં.

રમાના સુખનો પાર નહોતો. હવે તેનો પતિ રાતે મોડો આવતો નહોતો. તેની ઓરીસ રાતે બે વાગા સુધી હવે ખુલ્લી રહેતી નહોતી તેથી રમાને આનંદ થતો અને તે નિદ્રાંખતાથી પોતાની પડોશણોને કહેતો: “બહેન ! હવે ! એમને ઓરીસમાં બહુ કામ નથી તેથી એ રોજ બહેલા આવી જાય છે.”

“તમે બેજ જણ છો ?”

“નહિ. લલિતા બહેન સાથે મારે બહેનપણું થયાં છે એટલે અમે ત્રણ જણ મોટે ભાગે સાથેજ રહીએ છીએ.” રમા બોલતી અને તેની દુનીઆ ખાધેલ પાટોશણો તે સાંભળી હસતી.

આખરે લલિતાવાળા મકાનમાં એક બ્લોક ખાલી પડ્યો અને રમાના આગ્રહથી ચંદુલાલ ત્યાં રહેવા ગયો. રમાને લલિતાથી દૂર રહેવું હવે પરવડતું નહોતું.

બે વર્ષ સુધી રમા અને લલિતાની મૈત્રી કાયમ રહી. રમાને મન લલિતા પ્રેમ અને સદ્ગુણનો અવતાર હતી. પણ ખરી વાત તેથી ઉલટી હતી. તેને એક યુવાન સખી મળવાથી બન્ને વિના સંક્રાએ વિધિવિધ વાતો કરી શકતી અને રમા તેથી સુખી થઇ હતી.

એકવાર લલિતા બીમાર પડી. રમાએ નીપુણ નર્સની પેઠે તેની સારવાર કરવા માંડી. તે કદિ લલિતાનું બિચાનું છાડી જતી નહિ. રાતે ઉગ્નગરા કરીને તે લલિતાની સંભાળ રાખતી. ચંદુલાલ પણ લલિતા બીમાર થવાથી હતાશ થઇ ગયો હતો.

એક દહાડો રોગીને ખલલ ન થાય એવા હેતુથી રમા ધીમે પગલે લલિતાના રૂમ પાસે ગઇ અને હળવેથી ખાસણું બોલી બેતોં તેણે શું બેયું ? લલિતા ચંદુલાલની આથમાં હતી. બન્નેનાં ઓહ એક બીજા સાથે મળેલાં હતા અને ચુંબનનો સ્પર્શ અવાજ સંભળાતો હતો !

રમા પાછી હકી ગઈ. તેના હૃદયપર આઘાત થયો.

હવે બેઠ પુટયો. ચંદુલાલ પવિત્ર મૈત્રીને માટે નહિ પણ આટલા માટે લલિતાને પસંદ કરતો હતો. આહ! કેવો ભયંકર દગો? એમણે હજી વખતે મને કેવા વચન આપ્યા હતા? લલિતાએ પણ પોતાના પતિને સપ્તપદિ લણી કેવા વચન આપ્યા હતા? શું એ વચનો ખાલી શબ્દો છે? દુનિયામાં દમ્બનુંજ રાજ્ય ચાલે છે? રમા એ વચનોને પવિત્ર માનતી હતી પણ આજે તેના પતિએજ તેની ખાત્રી કરી આપી કે એ બધું જુઠાણું હતું.

રમાને કાંઈ સાચી સખીની હવે જરૂર જણાઈ. હવે લલિતા તેની સખી નહોતી. પારકી સ્ત્રીના ધણીને પોતાનો કરી લેનારી સ્ત્રી એનો વિચાર આવતાંજ રમાની આંખે અંધારા આવવા લાગ્યાં.

ઘણા લોકો આમજ વર્તે છે. શું તેઓ પોતાના પતિ અથવા પત્નિને નહિ ચાહતાં હોય? જો કાંઈ બીજાને ચાહતું હોય તો તે ખોટું છે? જો એ પ્રેરણા હોય તો તેમાં ખોટું શું છે? આવા વિચારો પોતાના પતિવ્રત ધર્મથી ઉલટા છે એમ આ વખતે રમાને લાગ્યું નહિ. જો અકસ્માત તે પોતાના પતિ અને લલિતાને એક બીજાની આથમાં જોઈ ગઈ ન હોત તો તેને કંઈજ ખબર ન પડત અને તે હજી પણ ભ્રમણામાંજ ગોથા ખાતી હોત! પ્રેમ-સાચા પ્રેમમાં આવેશની-છુપાવવાની-નવીનતાની-અમલૃતિની જરૂર છે તે બોલી રમા જાણતી નહોતી. શું તેનો પતિ ખરાબ માણસ હતો? નહિ. તે સ્વભાવે ખુશમીજી અને પ્રેમાળ હતો. તેણે રમાને કદિ કડવો

બોલ કહ્યો નહોતો. કદિ તેના પર હાથ ઉગામ્યો નહોતો. રમા આ પરથી એવા અનુમાનપર આવી કે પુરૂષો મોટે ભાગે આવાજ હશે !

તે પોતાના રૂમમાં જઈ એક ખુરશીપર બેસી ગઈ. તેના સાદા મગજ માટે માનસશાસ્ત્રનો આ કાયડો ઘણો ભારી લાગ્યો. સારે નસિએ રમાને લલિતાએ કે તેના પતિએ જોઈ નહોતી એટલે તેમનું ભોપાળું ઝુટી ગયું છે એવી તેમને ખબર નહોતી.

બીજે દિવસે રમાએ ઘડકતી છાતીએ પણ હિમ્મતભર્યા અવાજે ચંદુલાલને કહ્યું: “લલિતા સારી થાય કે તરત એને ખાલી કરવાનું કહેજો; નહિ તો આપણે ખાલી કરી જઈશું.”

“કેમ ?”

“મેં તમને બનને ગઈ કાલે જોયાં હતાં. હું બધું જાણું છું.”

રમાના અવાજમાં ગુસ્સો નહોતો—કપકો પણ નહોતો. ચંદુલાલ ભોળો રમાએ તેની પોલ શોધી કાઢી તેથી એટલો બધો અજબ થઈ ગયો કે તે ફાટી આંખે તેના તરફ જોઈ રહ્યો. તે એક શબ્દ પણ બોલી શક્યો નહિ.

તે રાતે વાળુ કરતી વખતે રમાએ ફરીથી કહ્યું: “મારી વાત ધ્યાનમાં રાખજો હો ! મેં તમારી પાસે અગાઉ કંઈ માગ્યું નથી. હવે મારાથી એ સહી શકાશે નહિ.”

“પૃથ્વીના આરંભથી જ બનતું આવે છે તે આપણા જીવનમાં પણ બન્યું. તેં મને બીજી સ્ત્રી સાથે પ્રેમ કરતો પકડી પાડ્યો. તું

આજ સુધી નિર્દોષ અને વિશ્વાસુ હતી તે આજે ભ્રમમુક્ત થઇ. અફસોસ !—”

“અફસોસ !” રમા બબડી: “તમે એજ રીતે આ બનાવનો વિચાર કરો છો ?”

“હા. પોતાના પતિના ખરા સ્વભાવથી અજ્ઞાન રહેવામાંજ એક સતી સ્ત્રીની બહેતરી છે. સાંભળ, પુરૂષ બીજી સ્ત્રીને ચાહવા છતાં પોતાની સ્ત્રીને ચાહી શકે છે. એવીજ રીતે એક સ્ત્રી પરપુરૂષના પ્રેમમાં હોવા છતાં તે ખરાય થઇ જતી નથી. ઘણીવાર આવી ખરાય સ્ત્રી “સતિ સ્ત્રી” કરતાં ઘણી સારી હોય છે.”

“બસ કરો ! તમારી ટીકા હું સાંભળવા માગતી નથી. તમે એમ કહેવા માગો છો કે લલિતા મારા કરતાં—”

“હું તારાપર કંઈજ દોષ મૂકતો નથી. પણ લલિતા તને સગી બહેન જેવી ચાહે છે—”

“મારે તમારો અભિપ્રાય જ્ઞેષ્ઠતા નથી. હવે હું મારી બુધ્ધિથી વિચાર કરવા માગું છું.”

“લલે ! એમાં તારો વાંક નથી. તમે લોકોને પરાપવથી આવીજ તાલીમ મળી છે. લલિતા સારી થયા પછી ખાલી કરી જશે.”

“તમે કબુલ કરો છો કે તમારી ભૂલ થઇ હતી ?”

“હું નબળાઇને વશ થયો હતો. ઘણા પુરૂષો એવા હોય છે.”

“તો હવે સખળ પુરૂષ થાઓ. તમે તમારી મોજ ભોગવી લીધી. હવે મને મારી મોજ ભોગવવા દો. લલિતાને હું જરા પણ ઠપકો આપીશ નહિ, પણ હવે એની સાથે આપણને કંઈજ સંબંધ નથી.”

x

x

x

લલિતા સાજી થઈ ખોલી ખાલી કરી ગઈ અને રમા અને ચંદુલાલનો સંસાર રંગશીઆ ગાડાની પેઠે ચાલવા લાગ્યો. તે વખત-સર ઘેર આવતો-રમાને વારંવાર બહાર ફરવા લઈ જતો અને તેને મનગમતી ચોપડીઓ લાવી આપતો. રમા દુનીઆદારીનું જ્ઞાન મેળવવાને આતુર થઈ હતી અને તેથી આંધળાને આંખ મળતાં જેમ તે સઘળી ચીજો જોતાં ધરાતો નથી તેમ રમા નવા નવા જ્ઞાન માટે આતુર બનતી હતી. જાણે અજાણે તે સખત હૈયાની થઈ હતી. તેના માખાપે તેને અજાણે મુખ રાખી તે માટે તેના દીલમાં અણુગમો પેદા થયો હતો. પુરૂષોના સ્વાર્થી વિપચી સ્વભાવને અને સ્ત્રીઓની જરા વારમાં રીઝી જવાની વૃત્તિને તે ધિક્કારતી થઈ હતી.

એક સાંજે બન્ને સાથે બેઠાં હતાં એવામાં તારવાળો તાર આપી ગયો. ચંદુલાલ તે વાંચતાંજ શીકકો પડી ગયો.

“મને માફ કરજો પણ આજે હું બહાર જઈ આવું.”

રમા કંઈ ન બોલી. ચંદુલાલ ડગલો ટોપી પહેરી બહાર ગયો. તે ક્યાં ગયો હશે તે જાણવા માટે રમાએ પેલો તાર ઉંચકી લીધો.

“બહાલા, હું મોતની અણી પર છું. તમે એકલાજ મને મળી જાઓ.”

રમાએ તાર ચંદુલાલના ટેબલ પર પાછો મુકી દીધો.

“રાંડ એમને એકલાને બોલાવે છે. જાણે હવે હું એની પાસે જવાની હોઉંની તેમ ! ભલેને એ એકલા એમની પાસે જાય - ”

ચંદુલાલ પાછો ક્યો અને તેણે રમાને લલિતાના મરણની વાત કહી. રમાને કોઈની દયા ન આવી.

“તારા જેવી સતી સ્ત્રીના હૈયાં હંમેશાં કંકણ હોય છે.” તે અંગથી બોલ્યો.

“તમે અમને જેવી બનાવો તેવી અમે બનીએ છીએ.” રમા શાંતિથી બોલી.

હવે તેઓ મૈત્ર-આશાદીન જીવન જીવવા લાગ્યાં. ચંદુલાલે પશ્ચાતાપથી રમાનું હૃદય પીગળાવવાનો પ્રયાસ કર્યો, પણ રમા તેની અવગણના કરવા લાગી. બન્ને માટે જીંદગી અકારી થઈ પડી. બન્નેના દીલમાં વેદના થતી હતી અને છતાં તેઓ અબાણ્યા પેઠે સાથે રહેતાં હતાં.

દિવસો વહી ગયા. રાતના બારેક વાગ્યા હતા. રમા પલંગપર ભર નિદ્રામાં પડી હતી. આ સમયે ચંદુલાલ ખુરશીપર બેસી લલિતાની જમીને રડતી આંખે ટીકી રહ્યો હતો.

અચાનક રમાની આંખ ખુલી ગઈ. તે ચંદુલાલ પાસે ગઈ. તેનો પતિ પથ્થરની મુર્તિ પેડે બેસી રહ્યો હતો તેની છાતી ધડકતી હતી અને આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ પડતા હતા.

“બહાલા ! તમે લલિતાને આવા પ્રબળ પ્રેમથી ચાહતા હશે તેની મને ખબર નહોતી. હવે ગઈ ગુજરી બૂલી જાઓ” રમા લાગણીથી ચંદુલાલના આંસુ લુછતી બોલી. ચંદુલાલે તેને છાતી સરસી ચાંપી દીધી.

આજ પગે તેઓનું સાચું લગ્ન થયું. અત્યાર પહેલાંની જીંદગી આ સુખી સમાધાની માટેની તૈયારી હતી.

કે નો વાંક.

જાંઘળી એટલે શું? વસંત કે શિષ્ય? અંધકાર કે પ્રકાશ? પ્રભુનું દિવ્ય ગીત કે ગોઝારો નાય?

આ ગહન પશ્તો સાથે હવે મારે કશો સંબંધ રહ્યો નથી. મારું જીવન મરૂભુમિ જેવું થઈ ગયું છે. મારી જીવાની વીતી ગઈ નથી. પચીસ ત્રીસ વર્ષની મારી સખીઓ ભર જીવાનીમાં ઝોલા ખાય છે. તેઓ પોતાના જ્ઞાતાં બાળકોને રમાડે છે. પતિની મીઠી જાંયામાં વસે છે અને તેમને જાંઘળી કદાચ કવિની કવિતા જેવી પણ લાગતી હશે. પણ મને? હાય! એ સવાલજ ન પુછો. મારી જાતીમાં ધગધગતા અંગારા સળગી રહ્યા છે. મારી આંખોમાં તેજ નથી, જીરમાં ઉત્સાહ નથી. જીવવાની ઇચ્છા નથી. દરપળે હું પ્રભુ પાસે મોત માગું છું. પણ મારા જેવી હૃત્ભાગીને સંધરવાને મૃત્યુ પણ તૈયાર નથી.

મારી કરમ કથા કહું? હા-આજે તો કહીજ નાખીશ. ધણે વરસે મારો જાતીનો બોળે હલકો કરીશ વાંચનાર, તમને દયા આવે કે ન આવે, તમે મને ધિક્કારો યા મારા તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવો તેની મને પરવા નથી. હું તો જીવતી મુએલી છું. પણ મારી કલાણી સુણી પાપાણુ હૃદયી લિંદુ સમાજ ધુજી જવાની નથી! એ જોગમા-યાએ મારા જેવી હજારો બાળાઓનાં બળિદાન લીધાં છે અને

હજીય કેટલી ક્રામણ કલિઓ સમાજની જુલ્મી ચક્રીમાં પીસાઈ જશે તે ભગવાન જાણે !

મારો પહેલો ગુનુંદો એ થયો કે હું હિંદુ માયાપને ત્યાં જન્મી. મારા માયાપ જુના વિચારના હતા અને મારી માને પહેલે ખોળેજ દીકરી અવતરી એટલે મારા સગાવહાલાઓ પોક મુકી રોયા ! દીકરી એટલે પથરો ! તેની કિમ્મતજ નહિ. દીકરી એટલે પારકું ધન ! મારા પિતાં પણ બુલી ગયા કે તે ડોઘની દીકરીનાજ દીકરા હતા અને જન્મ પછી મારા ભાવ તદ્દન ઘટી ગયા. નાદાન વયની વાતો મને યાદ નથી પણ સમજણી થયા પછી મારી સાથે જે વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું હતું તે પરથી હું આ દાદપતિક ચિત્ર દોરું છું.

હું પાંચ વર્ષની થઈ ત્યારથીજ મારી ફાઈએ મને પારકાનું ઘર માંડવાની કળા શીખવવા માંડી. મારી માતા વાતસલ્ય ભાવને લીધે કોઈ કોઈ વાર મને રમવા જવા દેતી પણ એ વાતની મારી ફાઈને ખચર પડતાંજ તે ઘરમાં મહાભારતનો મોરચો માંડતી. “દીકરીની જાતને આટલા લાડ કેવા ? માયાપને ત્યાં એના લાડ ચાલશે પણ પારકીનો જખ્યો એનો હાથ જાલી લઈ જશે પછી એને કોણ લાડ ઝડાવશે ?” આવા ગીતા વચન અમારે ત્યાં રોજ ઉચ્ચારાતા અને મને અનાજ વિણવા, રાંધવા, પાણી ભરવા વિગેરેની તાલીમ અપાતી. હું દશ વર્ષની થઈ ત્યારે તો શાણી, ગંભીર, શરમાળ ગૃહિણી જેવી અની ગઈ હતી. બાળપણમાંજ ઘરકામનો ખોજો માથે પડવાથી મારામાં બાળપણની મસ્તી ખીલીજ નહોતી. કોઈ સાથે નિર્દોષ

લાવે નાચવું, કુદવું કે હસવું એ શી ચીજ છે તેનું મને લાનજ નહોતું. મને મારી ફોઈએ હુંકમાં સમજાવી દીધું હતું કે હું એક પત્થર છું—મારે મારા માથાપ જે ઢીંગલાને શોધી લાવે તેની ઢીંગલી થવાનું છે અને તે પછી મારા ધણીનું ઘર સંભાળી મારે મારું નારી જીવન સફળ કરવાનું છે.

મારી ખાસ સખીઓ તો કોઈ હતીજ નહિ. પણ ફળીઆની છોકરીઓ લાથમાં પાકીટ લઈને રોજ સ્થવારે હસતી રમતી નિશાળે જતી ત્યારે હું માથાપર એકું મૂકી ગામને કુવે પાણી ભરવા જતી. મને ધણીવાર લણવા જવાનું મન થતું. એક વાર મેં મારી માને એ વાત કરી પણ બાબુમાંજ એડેલાં ફોઈયા એકદમ તકુટી ઉઠ્યાં: “એ જંગલાવેડા વાણીઆ જેવી ઉંચી નાતમાં ન ચાલે? બેરાની જાતને ક્યાં નોકરી કરવા જવું છે? આજકાલની રોડ તો ભણીગણીને વંડી જવા બેસી છે!”

અસ થઈ ચુક્યું! આઠમે વરસે પરણીને નવમે વરસે વિધવા થયલા ફોઈયા અમારા ઘરમાં “અપીલ કોટ” નું કામ કરતાં. ફોઈઆના ભેજાંમાં બસો આવન વધજીવની વારતા હિસોડીસ ભરેલી હતી. કોઈ વાર ગામનો રામશંકર ગોર અમારે ત્યાં સત્ય-નારાયણની કથા વાંચવા આવતો અને તેફોઈયા પેલા સાધુ વાણીઆની વાત સાંભળીને શ્રીદા શ્રીદા થઈ જતા. ચોમાસામાં ભાગવતની ધુન મચી રહેતી. કોઈ કોઈવાર ગામની વધજીવ ભગતડીઓ ફોઈયા સાથે અડો જમાવી બેસતી. અધી લાલ લુગડાંવાળી હતી બધીના માથા લગ્નમે

મુંડીને પેલા પારસીઓ કહે તેમ કલ્પ કરી મૂક્યા હતા-તેઓની જવાની પણ ક્યારની વીતી ગઈ હતી. છતાં તેઓ જાણે સાક્ષાત રાધાનો અવતાર હોયની તેમ ભેંસાસુર અવાળે ગાતી :

આવોને મારે ઘેર માણવા

હોજી રાજ ! આવોને મારે ઘેર માણવા.

જેવન તુરીને પલાણવા !

હોજી રાજ ! આવોને મારે ઘેર માણવા.

મારી ફોઈના લશ્કરી કાયદાની એવી આજ્ઞા હતી કે મારે મારી સરખી વયના છોકરાઓ સાથે રમવું નહિ; પણ જે હું ફોઈની સાથે મંદિરે જાઉં ને મંદિરનો જલગરીઓ મને ચુમી લઈ લે તો પણ ફોઈ ખુશ ખુશ થઈ જતા. “શ્રી મહા પ્રભુજીના મંદિરમાં આલડ છેટ હોયજ નહિ. શ્રી મહાપ્રભુજીના ભકતોની ખુધિ મેલી હોયજ નહિ” એવી ફોઈની અચળ માન્યતા હતી. મારા પિતા ગામમાં જઈ ઘરમાં આવતા ને બૂલે ચૂકે તરસ્યા થઈ પણિયારા પરથી પાણી લેતા તો ફોઈનો મીઠાન ૧૬ઠીચી તપી જતો. “ગામમાં જઈને ગમે તેને અડકી આવો ને ઘરમાં બ્રાંટાચાર કરો ને નહિ ચાલે.” ફોઈબા ના આવા ગોળીબાર સહીને મારા માતપિતા રીઢ થઈ ગયા હતા. મારે કપાળે પણ એજ “ગુરુદેવ” લખાયલા હતા. ફોઈ કાળા અક્ષરને ફટી મારતા હતા તે કહેવાની જરૂર નથી. મને બાણાવવાની તેને કંઈ જરૂર જણાઈ નહિ. બણેલી ભામિની ભટકેલ થઈ જાય તે વિષે તેને જરા પણ શંકા નહોતી. આવા વાતાવરણમાં મારી

દશમી વર્ષગાંઠ આવી અને મને જરા લાંબી થયલી જોઈને તેના હોંસકોંસ ઉડી ગયા. મારું મ્હો વટમદાર હતું. બાંધો ભરાઉ હતો. બાળપણ દબાઈ જવા છતાં અભણ હાલતને લીધે મને બહુ લાગી આવ્યું નહોતું તેથી હું પ્રકુલ્લ જણાતી હતી. બ્રહ્માએ મને જન્મસ્થાન સાઈ આપ્યું નહોતું. પણ તે સાથે તેણે મને રૂપની બક્ષીસ આપવાની ઉદારતા બતાવી હતી અને તેને લીધે મને જન્મગાંઠને દિને બનીઠીને મારી માની સાથે મંદિરે દર્શન કરવા જતી જોઈ ફાઈના પેટમાં ફાળ પડી. નવમે વર્ષે ગૌરીદાન દઈને વૈતરણી નદિ તરી જઈ સીધા વૈકુંઠમાં જવાની તેને હોંસ હતી. હું દશ વરસની થઈ છતાં કુંવારી રહી તે ફાઈથી સહન થયું નહિ. તેણે તરતજ મારા પિતાને યુમ પાડી :

“અરે મગન ! તને કંઈ લાન છે ? દીકરી દશ વરસની ગોઠા જેવી થઈ છતાં હજી કુંવારી ફરે એ શું કહેવાય ?” મારે કાને આટલાજ શબ્દો અથડાયા. અને અમે મા દીકરી ધરમાંથી બહાર નીકળી ગયાં.

મારા કલ્યાણરા પિતાએ તેજ દિવસથી મને “પારકી” કરવા માટેની ખટપટ આરંભી દીધી.

મારી ફાઈ માંડવા ને તોડવાની બાજી બેલવામાં ઉસ્તાદ હતી. તેણે મારે માટે ગામના એક ભગતનો ઉલ્લુ જેવો દીકરો દોઢી કાઢ્યો. તરતજ ગોળ ધાણા વહેંચાયા. મારે શરીરે દાગીના ચઢ્યા અને હું દ્વારકાદાસ ભગતના દીકરા જેકીસનની ભાવી પત્ની હરી ચુકી.

વૈશાખ મહિને મારા લગ્ન થયા. નાતના સ્ત્રી પુરુષોના મ્હે
ગળ્યાં થયાં અને હું અગીઆર વરસની નાદાન ઉમ્મરે સાસરે ગઇ.
પહેલેજ દિને મારી સાસુ નણુંદે પોતાની સત્તાનો પરચો બતાવ્યો.
હું રસોઇ કરવામાં કુશળ હતી છતાં એ હરામજદીઓને દાળમાં
મીઠું ઓધું જણાયું, ભાતમાં કાંકરા દેખાયા ને રોટલી કાચી જણાઇ.
વસ્તુતઃ મારી રસોઇમાં જરા પણ ખામી નહોતી; છતાં મારી ફરી-
આદ થઇ અને મારા ચોવીસ વરસના ગધેડાએ મારો બરડો પહેલેજ
દહાડે હલકો કરી નાખ્યો ! તેજ પલથી હું તેને ધિક્કારતાં શીખી,
પતિ એટલે પરમાત્મા ! આ મહદ્ વાક્ય મને શીખવવામાં આવ્યું
હતું છતાં વિના વાંકે મારા જેવી ગરીબ અને લાચાર છોકરીને માર
મારવા માટે મને મારા પતિ પર ધિક્કાર છુટ્યો.

મારી વય ફક્ત ૧૧ વર્ષની હતી. અગીઆર વરસની કુમલી
કલિ હોવા છતાં મારા પરમાત્માએ મારા પર બલાતકાર કર્યો. મેં
ચીસો પાડી, અસહ્ય વેદનાર્થી હું ત્રાસી ગઇ. પણ એ રાક્ષસ
પોતાની વાસના તૃપ્ત કર્યા વિના રહ્યો નહિ. હું નાદાન હતી,
અણસમજુ હતી છતાં; મારી ખાત્રી થઇ ગઇ કે મારો ધણી નરરાક્ષસ
છે અને મારી સાસુ નણુંદે રાક્ષસીથી પણ બદ્ધર છે.

રાક્ષસી અત્યાચારથી બીમાર થઇ હું માતપિતાને ઘેર ગઇ.
પણ ત્યાં પણ મારે નસિએ જંપ નહોતો, હું બીમાર પડી તેમાં
મારોજ વાંક બધાને લાગ્યો. મારી દયા મારી માતા શિવાય કોઇને
ન આવી. હિંદુ બાળા પરણે કે તરત એચાર બચ્ચાંની મા થવી

નેંધએ; નહિ તો તેનો જન્મારો ફેકટ છે એવી મારી ફેંધની માન્યતા હતી એ જડ હૃદયની સ્ત્રી પોતે કુમળી વયે માતા થઈ હોત તોજ એને હિંદુઓનો સંસાર કેવો ગોઝારો છે તેની ખબર પડત.

એકાદ મહિને મારી તબીબત જરા સારી થઇ એટલે સાસરેથી “અસ્ટીમેટમ” આવ્યો. હું ધરજી ગઇ. પણ મારો કકળાટ કાણ સાંભળે ? દીકરી સાસરે શોભે ને હાથી દરબારે શોભે, એમ ગણીને મને ફરીથી કસાઇવાટે મોકલવામાં આવી.

કસાઇવાડામાં કતલ થવા માટે હારદોર ઉભાં રાખવામાં આવતાં બકરાંની મનોદશા કોઇ સમજી શકશે ? જડ કાયદાના ગુલામ બનેલા ન્યાયાધિશની ભુલથી ફાંસીની સજા પામેલા કોઇ નિર્દોષને ફાંસીના માંચડાપર ઉભો રાખવામાં આવે ત્યારે તેને કેવી લાગણી થતી હશે ? હું પતિને ત્યાં ગઈ ત્યારે મને આવા એ પ્રશ્નો ઉદભવ્યા હતા. પતિગૃહ એટલે પરમાત્માનું ઘર ! સંસાર એટલે આનંદ અને ઉલ્લાસ ! પરણવું એટલે પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં ! આ બધા રમણિય વસ્તુનો ભુકા છે એવી મારી ખાત્રી થઇ ગઇ છે. ભોળી સ્ત્રીઓને ભમાવવા માટે—તેઓને રીબાવી રીબાવીને મારી નાખવા માટે અને પુરૂષોની ભયંકર પાશવવાસના તૃપ્ત કરવા માટેજ આવા ભયંકર સિધ્ધાંતો રચવામાં આવ્યા છે. મને આ રમણિય વાક્યો પર શ્રદ્ધા નથી. મને સંસારપર કંઈ રૂચી રહી નથી. મારા જીવનમાં કંઈ આશા નથી ને અભિલાષ પણ નથી.

પતિને ત્યાં આવતાંજ મારા જીવ્મી પતિને પોતાના હકકો ભોગ-
 ચવાની તાલાવેલી લાગી. ચાલુ જીવ્મ સહન કરવાથી માથુસ તેમાં
 ટેવાઈ જાય છે તેમ હું પણ ટેવાઈ ગઈ. પણ મારા ધણીને માટે
 મારા હૃદયમાં સખત ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયા વિના રહ્યો નહિ. હું
 નાદાન હતી. રૂપાળી હતી. હોંસીલી હતી. જો મારા પતિએ મારા
 તરફ લાગણી બતાવી હોત, બહાલ દર્શાવ્યું હોત, અરે ! જરા મનુષ્યત્વ
 બતાવ્યું હોત: તોપણ મારા જીના સંસ્કારને લીધે હું તેની વફાદાર
 ગુલામડી થઈ તેની વાસનાની તૃપ્તિ કરનાર રમકડાની ગરજ સારત.
 પણ તેણે તો પ્રથમથીજ મારાપર લાકડીનો ઉપયોગ કર્યો-મારા
 કોમળ કોમારને ચુંથી નાખ્યું અને તેથી મારા બાળક હૃદયમાં તેને
 માટે પ્રબળ ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો.

પતિને ત્યાં બકતાણું હતું. મારા પતિ જેકીસનની ફાઇ પણ
 નાદાન વયમાં રાંડીને મરજાણુ થઈ હતી તેથી મારે ડોકોરજીની સઘળી
 જાતની સામગ્રી તૈયાર કરવી પડતી. આ લોકો બકત ગણાતા. કીડી
 કે માંકડને મારતાં તેઓને કમકમાં આવતાં, પણ મને કચડી નાખતાં
 તેમનો શ્રીનાથજી કકળી ઉઠતો નહોતો.

રહવારના ચાર વાગે ઉઠી હું એ દંબી મરજાણુ-મારી ફાઇજીની
 સેવા બજાવતી-આઠ વાગે રસોડામાં પ્રવેશ કરતી-બપોરે ચાર વાગે
 બધાં જમી પરવારે તે પછી બે કોળીઆ ભરીને હું પાપી પેટનો ખાડો
 પુરતી અને તે પછી વાસણકુસણ માંજવાની મજૂરી પુરી થતી ત્યાં
 ચાર વાગી જતા. ચાર વાગે પાણી ભરવા ગામના કુવાપર જતી અને

એ કામમાંથી નવરી થઇ કે સાંજના સીધાંસામાનની તૈયારી કરતી. રાતે હું દશ અગીઆર વાગે પરવારતી ત્યારે થાકીને લોથપોથ થઇ જતી. મારી આંખ નિંદ્રાધીન થવાને વલખાં મારતી. પણ મારા કમે' એ શાંતિ લખાઇ નહોતી. હું થાકીને લોથપોથ થઇ અમારા ઓરડામાં જતી ત્યારે મારો પતિ મારાપર વરૂની પેઠે ત્રાપ મારવાને તૈયાર થઇ રહેતો. કોઇવાર હું રડતી-કકળતી-પગે પડતી-પણ એ બદમાસને મારી દયા આવતીજ નહિ.

નાની વયે આવી જીંદગી ગાળવાની મને ફરજ પડવાથી મને મારા પતિપર ધિક્કાર ઉત્પન્ન થાય તેમાં કંઈ નવાઇ છે ? મારા દીલમાં પ્રેમનું જીવંદ પણ નહોતું. હું મારાં શ્વસુરપક્ષનાં એકે એક માણસને રાક્ષસ સમા-મારા કદા દુસ્મન સમા ગણતી અને એ હૃદયહીન રાક્ષસોને મન હું તો વગર પૈસાની બાંદી હતી એટલે તેઓ મને ગમે તે કામ સોંપતાં અચકાતાં નહિ.

દુઃખે પાપે મેં બે ત્રણ વર્ષ કાઢી નાખ્યાં. મારી વય ચૌદ વર્ષની થઇ. દુઃખ સહન કરવાની અસામાન્ય શક્તિને કારણે કે બીજા કોઇ પણ કારણસર આ ત્રણ વર્ષમાં હું સખત માંદી પડી નહોતી. મારું શરીર પૂરું ખીલ્યું હોનું છતાં મારી મોહકતા વધી હતી. ચૌદ વર્ષની વય થતાં યૌવનની કુપજો કુટવા લાગી. મારા વક્ષસ્થલની મોહકતા વધી ગઇ. મને સારા વસ્ત્રોલંકારોનો ધણો શોખ હતો. પણ મારા સાસરામાં હંમેશાં મને હલકા વસ્ત્રોજ મળતાં. આવાં હલકાં વસ્ત્રો પણ હું એવા સુંદર રાખતી કે મને જોઇને ગામના પુરૂષો ચકિત થઇ જતા.

કેટલાક નિર્લજ્જ માણસો “જેડીસનની બૈરી ઘણીજ ફાંકડી છે હો !” એવી વાત કરતા.

એવામાં મારા જીવનનો ચીરસ્મરણિય દિવસ આવ્યો. અમારે ત્યાં સુરતના કોઇ મંદિરના મુખીઆજી મહેમાન થયા. મુખીઆજીનું નામ નંદશંકર હતું અને તેની વય પચીસ જીવીસ વર્ષની હતી. તેના મ્હોંપર ફાંકડી વાંકડી મુછો શોભતી હતી. વૈષ્ણુવધર્મની વિજય પતાકા જેવું લાંબું ટીલું તેના કપાળમાં ચમકતું હતું. મંદિરના મુખીઆજી હોવા છતાં તેણે સુધરેલાના જેવી બાબરી રાખી હતી. અને તેને સુંદર રીતે ઓળી વચમાંથી સેંથી પાડી હતી. નંદશંકર લકતશિરો મણી હોવાથી અમારા ઘરમાં તેને માટે કોઇને સંકોચ નહોતો. વળી મારા સસરાએ તેની પાસેથી થોડાક નાણાં વ્યાજે લીધાં હતાં એટલે મારો અસુરપક્ષ તેનો ઓશીઆળો હતો. તે આવતાંજ તેની આગતા સ્વાગતા શરૂ થઇ.

નંદશંકર મીઠાબોલો અને મળતાવડો હતો. ઘરમાં તે બધા સાથે હળી ગયો. પણ તેની કામણુગારી આંખો મારાપર ચોંટી હતી. હું શરમથી નીચું જોઈ ઘરકામ કરી રહી હતી તે વખતે મને જોઇને જાણે તેને મારી દયા આવતી હોય એવો ભાવ તે વ્યક્ત કરતો.

“જરા આરામ તો લો. આટલું બધું કામ કરશો તો તમે થાકી જશો.” લાગ જોઈ એકાંત મળતાં તેણે અમારા વાડામાંના ડેળના વૃક્ષ પાસે મને ઉભી રાખી કહ્યું.

કંઈ પણ સમજ્યા વિના મેં તેની સામે જોયું. તેની આંખોમાં પ્રેમ અને અનુકંપા તરવરી રહ્યાં હતાં. તરતજ મેં આંખો નીચી ઢાળી દીધી અને મારી આંખમાંથી હડહડ આંસુ પડવા લાગ્યાં.

“મને કાણુ જાંપવા દે ?” હું રડતી રડતી બોલી.

“કેમ ન જાંપવા દે ? હું તમારા સસરાને કહી નોકર રાખવાનો બંદોબસ્ત કરાવીશ.”

“નહિ નહિ. મેં તમારી પાસે ફરીઆદ કરી છે એવી એ લોકોને ખબર પડશે તો મને જીવતી નહિ રહેવા દે.”

“તમે જરા પણ શીકર ન કરો. તમારો કાર્મ વાંકો વાળ પણ કરી શકશે નહિ.”

“જો એમ થાય તો પ્રભુ તમારું બહુ કરશે.” મેં ખરા જીગરની આશિષ દીધી.

બીજે દિવસે નંદશાંકરે મારા પતિને શો જાદુમંત્ર બણાવ્યો તેની મને ખબર નથી. પણ મારા પતિ મારી પાસે આવ્યા અને હસતા હસતા બોલ્યા.

“તારા પર કામનો આટલો બધો બોજો પડે છે તે મારાથી જોવાતું નથી. આજે મેં એક નોકરડી રાખી છે.”

હું કંઈ ન બોલી. અજાણ્યથી હું મારા પતિને જોઈ રહી.

“રાજી થા. હવે તારે કામ કરવું નહિ પડે.”

હું જરા હસી.

મારા સસરા સાસુ નણુંદ અને ફાઇજના વર્તનમાં પણ અજબ ફેરફાર થઇ ગયો. હવે બધાં મારાપરથી વારી જવા લાગ્યાં. જાણે હું મોંઘા મૂલની વહુ હોઉંની તેમ તેઓ મારા તરફ લાગણીનો વરસાદ વરસાવવા મંડ્યા. આ જનદુષ્ટ ચાવી ફેરવનાર નંદશંકર છે તે હું જાણતી હતી અને તેથી નંદશંકર તરફની મારી લાગણી વિચિત્ર થઇ પડી.

નંદશંકરના માયાળુ વર્તનને મને જીતી લીધી. અને હું તેને અંતઃકરણ પૂર્વક આશિષ દેવા લાગી.

ત્રણ ચાર દિવસ પછી મને મારા પતિએ કહ્યું: “નંદશંકર મને સુરત લઇ જવા માગે છે. તને સુરત ગમશે ?”

“હા.” મેં રાજ થઇ હા પાડી.

નંદશંકરે મારા પતિને નોકરી અપાવવાનું વચન આપ્યું હતું. હું, નંદશંકર અને મારા પતિ તરત સુરત જવા ઊપડી ગયાં. પ્રથમ અમે નંદશંકરને ત્યાંજ ઉતર્યાં. આ યુવાન મુખીઆને જોઇ હું પાગલ થઇ ગઇ. તેણે મને જીલ્લમમાંથી ઉગારી લીધી હતી અને તેથી હું તેને મારો દેવ માનતી હતી.

“હવે તો તારા પર કોઇ જીલ્લમ ગુજારતું નથીને ?” મારા પતિ નોકરી પર ગયા હતા ત્યારે નંદશંકરે મારી પાસે આવી હસીને કહ્યું.

“નહિ. તમે આ ગાયને કસઇવાડેથી છોડવી.” હું બોલી. સ્વાભાવિક રીતે શરમથી મારી આંખો નીચી નમી ગઇ. નંદશંકર મારી પાસે આવ્યો. હું જરા ધુજી. તેણે વહાલથી મારો હાથ પકડ્યો અને બીજી પાળે ફુંગ તેની બાથમાં જઇ પડી.

નંદશંકરની આશા ફળી. હું તેની માથુક થઇ. મારા પતિ સ્હવારે આઠવાગે કાપડની દુકાને જતા. બપોરે બાર વાગે જમવા આવતા અને તે પછી રાતે આઠ વાગે પાછા ફરતા એટલે મારા અને નંદશંકરના પ્રેમમાં કંઈ વિધન નડ્યું નહિ. ખરું સુખ મેં અહિંજ મેળવ્યું. મારો પ્રેમી મને જરા પણ ઘર કામ કરવા દેતો નહિ. રાંધવા સીંધવાની કડાકુટ પણ મારે કરવાની નહોતી કેમકે મંદિરમાંથી ભાતભાતના મિષ્ટાન્ન અને પાતળ ચાલ્યા આવતા હતા—હું જાણે રાજની રાણી હોઉંની તેમ નંદશંકરના પ્રેમમાં મસ્ત થઇ ગઇ.

પણ મારા નસિબમાં સુખ લખાયલું નહોતું. કોઈ નિંદાખેર બ્રહે મારા પતિના કાન લંબેર્યા. થયું. મારી અવદશા બેડી. મારો પતિ એક દિવસ અણધાર્યા સાંજે ચારેક વાગે ઘેર આવ્યો. બારણાં બંધ હતાં. હું નંદશંકરની હુંફળી ગોદમાં હતી. બારણાં ખખડતાંજ હું ધુન્ન ગઇ. મારા પતિએ જોરથી બારણાં ખખડાવ્યાં. અંતે નંદશંકરને બારણાં ખોલવાની ફરજ પડી.

“બદમાસ !...” જેડીસન મારા પર હલ્લો કરતો બરાડ્યો. હું થરથર ધુન્નતી હતી. એ હીચકારાએ નંદશંકરને કંઈ કહેવાની હિમ્મત ન કરી પણ મને બે ત્રણ લાત લગાવી દાંધી. હું તેની લાતથી જમીનદોસ્ત થઇ ગઇ.

“બસ કર જેડીસન !” નંદશંકર બોલ્યો અને મારો પતિ ચુપ થઇ ગયો. તેની આંખમાંથી અંગાર વરસતા હતા. પણ કોણ જાણે કેમ તે નંદશંકરને કંઈ કહી શક્યો નહિ.

“મારે હવે તારી જરૂર નથી. માંડ તારા માટીનું ઘર—” આટલું કહી મારો પતિ ચાલ્યો ગયો. હું એક ખુણામાં બેસી રડવા લાગી.

“તું ગભરા ના. હું એને સમજાવી દઈશ.” નંદશંકરે મને દિલાસો દીધો. હું જેમ તેમ શાંત થઈ.

મુખીઆજીએ જેકીસનને સમજાવી લેવાને ખુબ પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં તેને યશ મળ્યો નહિ. જેકીસન ઘણો હડીલો હતો, તે નોકરી છોડી ગામ ચાલ્યો ગયો અને હવે નંદશંકરની આખર પર ધાડ આવી.

“તું મારી સાથે રહેશે તો ગામમાં નિંદા થશે.” તેણે ગુંબીર થઈ કહ્યું.

“ત્યારે હું ક્યાં જઈ?”

“તારે સાસરે જ અથવા પિયર જ.”

“અરે! ત્યાં તો એ લોકો મને મારી નાખશે. તમારે જોઈએ તો મને ઝેર પાછ સુવાડી દો. પણ હું એ કસાઈને ત્યાં જવાની નથી.” મેં ફરગરીને કહ્યું.

નંદશંકર વિચારમાં પડ્યો:

“જમે તેમ થાય પણ હું હવે તને મારી સાથે રાખી શકું તેમ નથી.”

“ત્યારે?”

“હું તને જુદું ઘર લઈ દઉં ત્યાં રહે.”

“લાચારીથી હું કબુલ થઈ. તેણે મને એક ઘર ભાડે લઈ દીધું. અવારનવાર તે મારે ત્યાં આવવા લાગ્યો. પણ એક યુવાન સ્ત્રી એકલી રહે તે દુન્યાથી દેખાયું નહિ, મારી જાતજાતની નિંદા થવા લાગી.

નંદશંકર પણ દુનીઆની બત્રીશીમાં ચવાઈ ગયો. તેને પોતાની નોકરી જવાનો ભય લાગ્યો અને તેણે મારે ત્યાં આવવાનું બંધ કર્યું.

આમ એક મહિનો વહી ગયો. મહોલ્લાના સ્ત્રી પુરૂષો મને અસ્પશ્ય ગણીને મારી સાથે બોલતા નહોતા. મારી પાસે ખરચી ખુટી. હું છેલ્લે પાટલે બેઠી અને સીધી મુખીઆને ત્યાં ગઈ.

મને જોતાં નંદશંકરનો ચહેરો બદલાઈ ગયો. તેની આંખો લાલ થઈ ગઈ.

“તું અહિં શા માટે આવી?”

“તમે આવતા નથી તેથી.”

“હું તારો ગુલામ છું કે તારું હંમેશાં પુરું કરું?”

“તમે આ શું બોલો છો? તમે મને બચાવી—હવે આવી રીતે મારો છળ કરશો?”

“તારે જોઈએ તેમ કર. મારે તે તારે હવે કંઈજ સંબંધ નથી. જા—”

“જાઉં?” મારી આંખ ફરી.

“હા. જા.”

“નંદશંકર! તમારું સત્યાનાશ જશે.”

“જા—કહું છું—”

“હું તો જઈશ. પણ મારા જેવી બોલી સ્ત્રીને નિરાધાર કરવા માટે પ્રભુ તને રૌરવ નકમાં નાખશે.” કહી હું પાગલની પેઠે તેનું ઘર છોડી સીધી તાપી કિનારે ગઈ.

હવે મારો કોઈ આરો રહ્યો નહોતો. મોત શિવાય કોઈ મને સંધરે એમ નહોતું. હું તાપીના પુલ પર ગઈ. પ્રભુની પ્રાર્થના કરી. અને

નદિમાં પડતું મેલવાની અણીપર હતી એવામાં એક વૃધ્ધ બાઈએ મને પકડી લીધી.

“બહેન ! મને મરવા દો.” મેં તે વૃધ્ધા તરફ ફરી કહ્યું : “હું જન્મ દુખીઆરી છું.”

“બહેન ! આ જન્મે આપઘાત કરશે તો સાત જન્મ એવા જશે. ચાલ, મારે ઘેર ચાલ. તું ગમે તેટલી દુઃખી હશે તો હું તને આશરો આપીશ.”

આ બાઈ મને દયાનીજ દેવી જેવી લાગી. નિઃસંકોચ હું તેને ઘેર ગઈ. તે મને દીકરી પેઠે ચાહવા લાગી. આઠ દિવસ શાંતિમાં પસાર થઈ ગયા. એ બાઈનું નામ મ્હાલી ડોશી હતું. તેણે મારી પિતક વાત સાંભળી લઈ મને ઠેકાણે પાડવાનું વચન આપ્યું હતું.

“બહેન ! સુરતમાં તારું કામ નથી. તું મુંબઈ ચાલ. હું તને ત્યાં સુખી કરીશ.” મ્હાલી ડોશીએ કહ્યું. તેજ દિને અમે મુંબઈ આવ્યાં.

ઑટરોડ સ્ટેશનપર ઉતરી ડોશીએ વિક્ટોરીઆ ભાડે કરી. તે મને કાંઠાવાડીનાં એક ઘરમાં લઈ ગઈ. ત્યાં ગંગા નામની ડોશી તેની પુત્રી રાધા સાથે રહેતી હતી. મ્હાલી ડોશીને જોઈ અંનને મા દીકરી અમારું સ્વાગત કરવા લાગી. તે દીવસે દુધપાક પુરી ઉડ્યા અને મને મ્હાલી ડોશી સંગી મા જેવી બ્હાલી લાગી.

“જુઓને ગંગા બહેન ! આ બિચારી ઘણી દુઃખીઆરી છે.”

“દુખીને મદદ કરવી તે મારો ધર્મ છે” ગંગાએ કહ્યું.

ગંગા અને તેની દીકરી રાધા મારા તરફ ઘણીજ મમતા બતાવવા લાગી. મ્હાલી ડોશી ત્રણ ચાર દિવસ રહી વિદાય થઈ. હું તેને ઇશ્વરનું માણસ સમજી.

આઠ દસ દિવસ શાંતિમાં પસાર થઈ ગયા. પણ તે પછી ગંગા ડાશીનું ભયંકર સ્વરૂપ જણાયું. હું મારા રૂમમાં વસી બેઠા હતી એવામાં એક દિવસ અચાનક એક યુવાન અંદર આવી પુગ્યો. હું ચમકી.

“તમે કોણ છો ?” ગુસ્સાથી ભ્રમ પાડી હું તરત રૂમની બહાર નીકળી ગઈ. પેલો હવસી બોઠો પડી ગયો.

“કેમ રે ! તે શેઠનું અપમાન કેમ કયું ?” ગંગા ડાશીને પીતો ઉછળ્યો.

“હું એમને ઓળખતી નથી. જૈસા માણસના ઓરડામાં દાખલ થતાં એમને શરમ ન આવી ?”

“એસ એસ શરમની પૂછડી ! હરામનો રોટલો ખાંધને આટલો બધો મીઠાઈ કરે છે ?”

હું સડક થઈ ગઈ.

“તને મેં મક્તના રોટલા ખવાડવા નથી રાખી સમજી ? મ્હાલી ડાશીને સાતસો નગદ રૂપીઆ આપીને મેં તને ખરીદી લીધી છે.” ગંગા ડાશી લાલ આંખ બતાવતી બોલી.

મારી આંખ સામે અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો. બદસાસ મ્હાલી ડાશી મને ફસાવી ગઈ હતી અને હવે મારે મારું રૂપ અને જોબન વેચીને પેટ ભરવાનું હતું એ ભયંકર સત્યનું મને જ્ઞાન થયું.

ટુંકમાં હું વેશ્યા થઈ.

મારી આવી દશા થઈ તેમાં કોનો વાંક ? કોઈ વાંચનાર આ મુશ્કેલી જવાબ આપશે ?

બૈરીની કિંમત.

“ સાંભળો છો કે ? આ કીકા ક્યારનો રડે છે તેને જરા હીંચકા નાંખીને ?” મારાં પટરાણી રસોડામાંથી તકુક્યાં. હું “કલાપીનો કેકારવ” વાંચવામાં મશગુલ થઇ ગયો હતો અને રમા અને શોભનાની તુલના કરતો હતો એવામાં મિસીસનો અવાજ આવતાં મારી કાવ્યસૃષ્ટિ અલોપ થઇ ગઇ, હું ખીજવાયો.

“તે અમે છોકરા હીંચકીશું તો તમે શું ઉકાળશો ?”

“ અમે ઉકાળીએ છીએ તે ઉકાળશું તોજ તમે જમીને વખ-તસર આરીસમાં જશેને ?” મીસીસે હાજર જવાબ આપ્યો.

હું માથું ખંજવાળતો ચોપડી ટેબલ પર પછાડી ઉઠ્યા અને કીકાના ઘોડીઆ આગળ ખુરશી ખેંચી હીંચકા નાખવા લાગ્યો. માંજરી બીલાડી જેવી મારી અલી રસોડામાંથી ચીનીકપાલા જેવી આંખે મારી દશા જોઇને મંદ મંદ હસી રહી. તેના હાથમાં વિજયની ખુમારી હતી તેથી મારું પુરપત્ત જખમાયું અને હું બબડવા લાગ્યો.

“બૈરાની જાતજ નકામી ! તમને લગવાને શા માટે પેદા કર્યા હશે ?”

“ તમારો ગુલામી કરવારતો ! હુંય લગવાને પૂછુંકું કે અમને અબળા શા માટે બનાવી હશે ?”

“જો સરલા ! તું આવી ઉંધી દલીલ ના કર, હું સ્ત્રીસન્માનનો હિમાયતી હોવાથી તારો રૂઆળ સાંખી લઉં છું. પણ મારો સાચો મત પૂછે તો બેરાઓ પુરુષોપર લયંકર બોળ સમાન છે.” મેં સ્ત્રી જાતની કિંમત છેક ઉતારી નાખી.

“બેસો બેસો હવે ! તમે મોટા મરદો શું ધાડ મારી નાખો છો તે અમે સારી પેઠે જાણીએ છીએ.”

“એટલે ? તું શું એમ કહેવા માગે છે કે તમે અમારાપર બોળ સમાન નથી ?”

“બીલકુલ નહિ. અમે ન હોઈએ ત્યારેજ તમને ખચર પડશે. તમે અગીઆરથી પાંચ વાગા સુધી આક્રીસમાં મગજમારી કરતા હશો પણ અમે તો અદાર કલાક મફતની મજુરી કરીએ છીએ—સમજ્યા ?” સરલા જ્યારે સ્ત્રી જાતની વકીલાત કરવા બદલ પડતી ત્યારે લલ-લલા વકતાની જાતી ધબકાવી નાખે એવી દલીલ કરવામાં ઉરતાદ હતી.

“તમે મફત મજુરી કરો છો ? અરે ! અમે મહેનત કરી કરીને મરી જઈએ છીએ ને અમારી કમાણી તો તમે ઉગાવી મુકો છો. અમને શું ? બે ટંક બોજનના ઓશીઆળા ! એમ તો વીશીવાળા પણ નિયમિત જમાડે છે.....”

“તો વીશીથીજ ચલાવી લોને ! પાંચ પંદર દલાડા પિયર જઈએ ત્યારે “વીશીનું ખાવાનું પચતું નથી. પેટમાં દુખ્યા કરે છે. કદાચ

તખીઅત વધારે બગડી જશે માટે કીકાની બાને જલદી મોકલી આપજો” એવા કાગળ શ્રી માટે લખ્યા છે ?”

“અમસ્તો ! તું હોય તો ધરમાં વાત કરનાર માણસ મળે તેથી !”

“વાત કરનારા માણસો બાડે મળતા નથી ?”

“તું રૂઆબ કરતી હોય તો હું વાત કરનારા પણ બાડે લાવીશ—”

“અહો હો હો ! શું તમારો મીબળ ! હું એમ પૂછું કે તમારા કીકાની “મા” પણ બાડે મળશે કે ?”

આ વિચિત્ર પ્રશ્નથી હું મુઝાયો.

“કેમ બોલતા નથી ? જીલ કેમ શીવાઈ ગઈ ? બોલોને, અમે છેકળ નકામાં છીએ ખરું ને ?”

“જો સરલા ! તું વિષયાંતર ના કરી નાખ. મૂળ મુદ્દો એ છે કે પુરૂષો જે મહેનત કરે છે તેનો ધણો ખરો બદલો સ્ત્રીઓને મળે છે—”

“અને સ્ત્રીઓ કંઈજ મહેનત કરતી નથી ?”

“જો વખત રાંધી આપે તેમાં શું ધાડ મારવાની હતી ?”

“બસ—એટલુંજ ! એ શિવાય કંઈ નહિ ?”

“એ શિવાય કંઈજ નહિ. મનુ મહારાજ કહી ગયા છે કે સ્ત્રી અને ગુલામ સરખાજ છે. ઉભયની કંઈ કિમ્મત નથી. ભક્ત કબીરજી કહે છે કે.

ગ્રોર પખાણુ મૃદંગ અર નારી

એ સખ તાડત કે અધિકારી...”

“એ કખીરને મનુ પણ તમારી જાતનાજ કેની ? પણ મનુ જે સ્ત્રીને નકામી ગણ્યો હોય તો તેણે “પ્રસન્ન રહે દેવતા જ્યાં પામે સન્માન સુંદરી” એ શા માટે લખ્યું હશે ?”

“પોતાની હાથની ધરતી-પડિતાણીને રાજી કરવા ધરનો કંકાસ ટાળવા ! મનુની વહુ આગલો શ્લોક જોઈને ખીજવાઈ હશે ત્યારે મનુએ તેને રાજી કરવા માટે આ ખીજે શ્લોક ધસડી કાઢ્યો હશે. મારો મત એવો પણ છે કે એ ક્ષેપક છે.”

“હશે. હવે કાલથી તમારી પેઠે હું આઠ વાગે પથારીમાંથી ઉઠીશ. ન્હાઈ ધોઈને ચ્હા તમેજ તૃપ્તિ કરી લેજો. કાકા રાતે જાગે તો તમે જાગીને તેને દુધ પાજો. તમારા ધોતીઆને રમાલ તમેજ ધોઈ નાખજો. બગલાંની પાંખ જેવું ધોતીયું ન હોય તો હાલમાં તમે જુમાજુમ કરી મેલો છો. પણ એક દહાડો ધોતીયું કેમ ધોવાય છે તેનો લ્હાવો તો લઈ જુઓ !—” મીસીસે મને ઉધડો લેવા માંડ્યો. પણ હું એમ હારી ખાઉં તેવો નહોતો.

“વોશીંગ કંપનીવાળા કે રામાઓ ક્યાં મરવા પડ્યા છે કે ધોતીયું ધોવાની મને ફરજ પડે ? હું ખાત્રીથી કહું છું કે તમે-બૈરાઓ તદ્દન નકામા છો અને પુરૂષો ન હોત તો વમારી જેવા જેવી હાલત થાત.....”

“અમે નકામાં છીએ ? હું નકામી છું ? સહવારનાં પહોરમાં ઉઠતાં સાથે તમને હોટલવાળો ચ્હા આપી જશે ? તમારા પેટમાં દુખવું

હશે તો હલકું ભોજન વીશીવાલો તૈયાર કરી આપશે ? સાંજે તમે ઓશીસમાંથી ઘેર આવો ત્યારે તમારે માટે ચેવડા ને ચ્હા ક્યો તમારો હેતનો કટકો તૈયાર રાખશે ! તમને આગ્રહ કરી કરીને કાણુ જમાડશે ? રાતે તમારું બીજાનું કાણુ કરી દેશે ? ”

“એ બધું પૈસા આપવાથી મળી રહેશે.”

“કબુલ ! માંડો હિસાબ ! તમે ધોબીને, ચ્હાવાળાને રામાને, વીશીવાળાને તમારી સગવડો સાચવવા માટે કેટલા રૂપીઆ આપશે ? ”

“વીશીવાળાને રૂ૫, ધોબીને ૫, ચ્હાવાળાને ૭, રામાને ૫—કુલે ૪૨ ! ૪૨ રૂપરડી ફેંકી દીધી કે બંદા સ્વતંત્ર ! આજે ઘી નથી ને કલે કોલસા નથીની ખટખટજ નહિ ! આજે ફલાણીનું સીમંત છે માટે નવી સાડી અપાવો ફીકણાનાં લખ છે માટે બંગડી લાવો—વિગેરે કેટલી અધી આફતોમાંથી અમારો બચાવ થશે ?.....”

“ભૂલ્યા ! ખરચ ગણતાં પણ ક્યાં આવડે છે ? તમારા ડગલાના બટન તુટી જશે તે કાણુ દબ આપશે ? ”

“દરજી ! ઉમેર તેના માસિક આઠ આના ! ”

“પછી તમે માંદા પડશો ત્યારે સારવાર કરનારી નર્સ જોઈશે ને !—”

“તેના વરસે ૫૦ રૂપિયા—”

“એ નર્સ વહેલી આવે—મોડી આવે ને તેટલામાં તમારા આર વાગી જાય તો—”

“તો હું સોનાપુર જવાને તૈયાર છું.”

“અમો-અમો-એકું ના બોલો ! હવે માની લો કે તમને બધી સમજડો મળી રહેશે. પણ પછી તમને કાંઈ સંસારી કહેશે ? તમે કીમના બાપા ચંપ શકશો ?”

“એ એક પંચાત છે ખરી ! પણ મારો સિધ્ધાંત એવો છે કે વાંઠા રહેવામાંજ મજા છે.”

“તો રહો વાંઠા ! હું કાલે મારે પિયર ચાલી જઈશ. એકવાર અનુભવ મળશે ત્યારેજ બૈરીની કિમ્મતની ખબર પડશે !”

મિસીસ બોટી ધમકી આપે એવાં હતાંજ નહિ. બીજો દિવસે મારી “એ” મારા પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સને લઈને પોતાને પિયર ને મારે સાસરે ચાલી ગઈ. મેં તરતજ મારા સ્વતંત્ર જીવનનો દ્વારો લેવા માંડ્યો.

પ્રથમ તો હોટલમાં જઈ ચ્હા દીંચી આવ્યો. પણ તે ગમી નહિ. મને સ્ટ્રોંગ ચ્હા જોઈએ તે કાણુ બનાવી દે? મિસીસ બધું જાણતા હતાં પણ હોટલવાલો મારો મીઠાજ સાચવવાને બંધાયેલો છે ? હશે. બે ત્રણ દિવસમાં બળર ચ્હા ગમી જશે એમ વિચારી મેં સંતોષ લીધો.

ઘેર જઈ વીશીમાં જવાનો વિચાર કર્યો. વીશીવાળાને “એડવાન્સ” આપવા માટે પચીસ રૂપીઆની જરૂર જણાઈ. કેશ બોક્ષ ઉઘાડી તો રોકડા રૂપીઆ પાંચ ! પગારને હજી પંદર દિવસની વાર હતી. મારી અર્ધાંઆ હતી ત્યાં સુધી ઘરમાં કેટલી શીલીક છે તેનું હું જાન રાખતો નહિ. એ મારા પગારમાંથી બધો કારભાર ચલાવતી ને મને રોજ ખીસા ખરચના આઠ આનાય આપતી. વીશીના પૈસાના અભાવે

હું મુંઝાયો. તે દહાડે છુટક બાર આના આપી જમી લીધું. ઓરીસમાં એક બે મિત્રો પાસેથી પચીસ રૂપીઆ ઉધાર લીધા ને વીશીના પૈસા ભરી દીધા. આ રીતે ભોજનની વ્યવસ્થા કરતાં બંદાનું ખીસું સાવ આલી થઇ ગયું. સીગરેટ, પાન ને ચહાના વાખા પડવા લાગ્યા. કરકસર કરવાની ફરજ પડી એટલે ધરમાંજ ચહા બનાવવા લાગ્યો. હાથે ધોતીઆ ધોવા માંડ્યા.

પંદર દિવસ આમ ગાડું ગળગળ્યું. વીશીના ખોરાકથી તબીબત લથડી ને રોજ બેચાર પેટ આવવા લાગ્યા. વખતસર ચહા નહિ મળવાથી માથું દુઃખવા લાગ્યું. ધરમાં મેં એવી સરસ વ્યવસ્થા રાખી હતી કે નહિ પૂછો વાત ! સ્ટવ ઓરડીની બરાબર વચમાં પડ્યો હતો. બાજુમાં ચહા પીને એમને એમ રહેવા દીધેલાં ૧૧ પ્યાલા રકાખી ગોઠવાયા હતાં. અભરાઈપરના ખાંડના પાત્રમાં કીડીઓનું લશ્કર ઉભરાયું હતું અને એ લશ્કરે મારા બીજાના પર હુમલો કરી મારી નિંદ્રા ઉડાવી દીધી હતી.

હવે શું કરવું ? હવેજ બે બદામની બૈરીની કિંમત સમજાઈ અને સેવકે સસરાજીપર તાર કર્યો: “મરવાની અણીપર છું. તમારી દીકરીને મ્હોં જોવા તરત મોકલો.”

આ તાર મારી અલીએ સાચો માન્યો નહોતો; છતાં તે દોડતી આવી.

“કેમ તમે તો મરવા પડ્યા હતા ને ?”

“અરે ! ખરેખર મરવા પડ્યો છું. બહાલી ! તારી કિંમત તારી ગેરહાજરીમાંજ સમજાય છે. મને માફ કર—”

“જાઓ, બૈરીની માફી માગીને મને પાપમાં ના નાખો.....”
કહી તે હસી ને પોતાની જીતથી મલકાઈને મને કીકો રમાડવા આપ્યો.

સન્યાસીના પ્રેમ.

એક ગામની પાધરે ફળપુલ અને કંદમુળનું પોટલું માથે મુકી એક સન્યાસી ગામમાં દાખલ થયો. તે પહેલવાન જેવો કદાવર હતો. તેના માથાપરના ભારની તેને દરકાર નહોતી. અને ગેરઆ રંગનો ઝમ્મો પહેરવાં છતાં તે કાષ્ઠ પરાક્રમી યોધ્ધો થવાને સરળયો હોય એવો લાગતો હતો. ગામના પાધરે આંખાના ઝાડ પાસે આવી લાગતાં તેને કેટલાક ગામડીઆએ જોયો અને તેઓએ હસીને નમસ્કાર કર્યા: “આવાજી સીતારામ !”

“જય સીતારામ !” સ્વામીએ કહ્યું. એક ગામડીઆએ તેના માથાપરનું પોટલું લઈ લીધું અને સઘળા સન્યાસીની ઝુંપડી સુધી ગયા. સાધુની ચાલ લવ્ય અને દમામભરી હતી. કંદમુળની શોધમાં તે ચાર પાંચ માઇલ જઈ આવ્યો હતો. પણ તેને થાક લાગ્યો નહોતો. પશુ કુટી પાસે આંખાનું ઝાડ હતું. તેની નીચે ઉભો રહી તે પળભર વિચારમાં પડ્યો. જાણે પત્થરનું પૂતળું ઉભું હોય તેમ તે સ્થિર ઉભો રહ્યો. તેની નજર પૂર્વ દિશા તરફના વીશ ત્રીશ માઇલ દુરના એક શહેરપર ચોંટી હતી. અસલ તે પેલા શહેરનો રહીશ હતો અને સન્યસ્ત લઈ તે આ ગામમાં મૃત્યુ સુધી રહેવા આવ્યો હતો. તેના ભૂતકાળની કાંઈને ખબર નહોતી. હમણાં તે ૫૮ વરસનો હતો પણ ૫૮ દીવાળીની તેના પર અસર થયેલી લાગતી નહોતી. ૩૦ વર્ષથી તે આ ગામમાં રહેતો હતો અને તે એક વાર શ્રીમંત હતો તેની કાંઈને ખબર નહોતી.

તે તેના પિતાની ઈચ્છાથી મુંબઈમાં કાયદાનો અભ્યાસ કરવા ગયો હતો. એવામાં તેનો પિતા ન્યુમોનીઆથી મરી ગયો. તેની મા તેના મચપણુથીજ ગુજરી ગઈ હતી. પિતાના મરણથી તે લાખોની મિલકતનો વારસ થયો અને કાયદાની અદાલતમાં હિસા રહી સાચાના જુકા કરવાની તેને જરૂર જણાઈ નહિ.

તે ખુબસુરત, બુધ્ધિમાન અને તે સાથે શ્રીમંત હોવાથી લોકોમાં માનીતો થઈ પડ્યો અને ગંધા પચીશીના દિવસો મોજમજાહ અને રંગ રાગમાં ગાળવા લાગ્યો. પણ નાટક સીનેમાની વારંવાર મુલાકાત લીધા પછી તે અચાનક સુંદરી નામની એકટ્રેસ સાથે પ્રેમમાં પડ્યો. સુંદરી પ્રેમને માટે પ્રાણુ આપનારી રમણીનું પાત્ર ભજવતી હતી. સત્વસુખ આજનો સન્યાસી—તે વખતે યુવાન અને તરંગી હતો. તેને તેના સ્વપ્નાની પરી મળી ગઈ અને તે સુંદરી પાછળ પાગલ થઈ ગયો.

સુંદરી નાટકની કલાની ઉસ્તાદ હતી. તે સત્વસુખને કેમ રાજ કરવો—તેને પોતાના જોખનના પ્રભાવમાં કેમ આંજી રાખવો તે સારી પેઠે જાણતી હતી. રંગભૂમિ પર તે જેવો પ્રેમ કરતી તેવાજ પ્રેમથી તેણે સત્વસુખનું માથું ફેરવી નાખ્યું. સત્વસુખ પ્રેમને લીધે વગર મુલ્યે વેચાઈ ગયો. તેણે સુંદરીને એક સુંદર બંગલામાં રાખી—તેની નોકરી છોડાવી દીધી—તેને હીરામોતીથી શણગારી—તેની કપાટો ભાત-ભાતના કિંમતી વસ્ત્રોથી ભરી દીધી...ચાર વર્ષ સુધી સુંદરી તેની સાથે રહી...સત્વસુખનો પ્રેમ દિન પર દિન વધતોજ ગયો. તે તેને સીવીલ મેરેજ એકટની રૂએ પરણી જવા તૈયાર થયો અને બન્નેના

લગ્ન થવાના હતા તેજ દિવસે તેને અચાનક ખબર પડી કે સુંદરી બેવફા હતી. ચાર ચાર વખતી તે તેને છેતરતી હતી. સત્વસુખ સાથે સુંદરીની ઓળખાણ કરાવનાર એકટર રામલાલની સાથે સુંદરીનો ગુપ્ત પ્રેમસંબંધ ચાલુ હતો.

સુંદરી આ સમયે ગભરાવંતી હતી. તેથી આ નાટક ધણો ભયંકર થઈ ગયો. સુંદરીના ગભરાના બાલકનો કાયદાસર પિતા ગણાવા માટે તે નાટકની એક્ટ્રેસ સાથે પરણવા તૈયાર થયો હતો; પણ અપ્રસોસ ! તેના પ્રેમાળ જીવનપર વજ્રાઘાત થયો. સુંદરીપર રામલાલે લખેલા પ્રેમ પત્રો તેણે શોધી કાઢ્યા તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ અને તે દાંત પીસી સુંદરીનો ચોટલો પકડી તેની બેવફાઈને માટે તેને જંગલીની પેઠે ગાળો દેવા લાગ્યો. પણ સુંદરી તેના માથાની હતી. તેણે દુનિયાના અનેક રંગ જોયા હતા. સત્વસુખ જેવા બલભલાને તેણે પાણી ભરાવ્યા હતા. તે સત્વસુખને ધક્કો મારી ડોળા કાઢતી વકરાયલી વાઘણ જેવી સામી થઈ. સત્વસુખ તેને મારવા જતો હતો. પણ સુંદરીનું શરીર જોઈ તે અટક્યો.

મોત જેવો ડીકકો થઈ તે વિચારવા લાગ્યો: “ આ બદમાશ સ્ત્રીના નાપાક શરીરમાં મારું બાળક છે—નહિ—એ બંનેને હું મારી નાખીશ.” તે દિવાનો થઈ ગયો અને કરૂર જંગલીની પેઠે સુંદરીપર તુટી પડ્યો. સુંદરી ગભરાઈ. સત્વસુખની ફાટેલી આંખો જોઈ તેની ખાત્રી થઈ ગઈ કે તે તેને મારી નાખશે. તે તેના પેદમાં લાત મારીને પોતાના બાળકનું ખુન કરી નાખવાની અણીપર હતો એવામાં સુંદરી બે હાથ

લાંબા કરી પોતાના પ્રાણની બીક્ષા માગતી સુંદરી બોલી: “મને તા-
મારો-મારા પેટમાં તમારું બચ્ચું નથી; પણ રામલાલનું છે.”

સત્વસુખના હાથ છુટી ગયા-તે પાછળ હટી ગયો-તેનો ગુસ્સો
નરમ પડ્યો.

“તું સાચું બોલે છે?”

“હા-પશ્વરના સોગન ખાધને કહું છું કે એ તમારું બચ્ચું
નથી.”

સત્વસુખને તેની વાત સાચી લાગી. તે બોલ્યો: “ઉભી થા-
કાળું કર-તારું કાળું મ્હો મને કદિ બતાવતી ના.”

સુંદરી ઉભી થઈ અને તેને છોડી ગઈ.

તેણે તેનું મ્હો કદિ પાછું જોયું નહિ.

આ બનાવ પછી તે મુંબઈ છોડી સુરત ગયો. ■ત્યાં જઈ તેણે
પોતાની બધી મીલકત વેચી નાખી અને રોકડ રકમ ખેંકમાં મૂકી
તે એક નાના ગામડામાં સન્યાસીનો વેપ ધરી રહેવા લાગ્યો. તે
કાષ્ટને મળતો નહિ-કાષ્ટની ભિક્ષા લેતો નહિ-અરીબ ગુરુવાને જોતો તો
થોડી મદદ કરતો-ભૂખે મરતાને છુપી રીતે અનાજ મોકલી આપતો
અને પોતે ભતૂંહરીની પેઠે આખી સ્ત્રીજાતિને ધિક્કારતો. જુવંપડામાં
અથવા આંખાના ઝાડ નીચે એકલો વિચારનિંદ્રામાં પડી રહેતો. દોઢ વર્ષ
આમ પસાર થઈ ગયું. તે સુંદરીને બૂલવાને પ્રયત્ન કરતો હતો. પણ

એ દગાબાજ સ્ત્રીના માયાવી જાદુ તેને યાદ આવતા અને તેને કોઈ કોઈવાર ફરીથી સુંદરીને મેળવવાની ઇચ્છા થતી.

અંતે તેણે પોતાની વાસનાપર વિનય મેળવ્યો. અગાઉ તે ધર્મને ઢોંગીઓના પેટ ભરવાનું સાધન માનતો હતો. પણ હવે ધર્મ તેના જખમી જીગરને આરામ આપવા લાગ્યો. તેનું પ્રભુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે તેના આત્માને શાંતિ મળી. તે વિલાસી મરી ત્યાગી બન્યો અને ગામના લોકો આ યુવાન સાધુના વદનપરનાં તેજ અને શાંતિ જોઈ તેના ભક્ત બની ગયા. તે પોતાની લક્ષ્મીનો દુઃખી દરદીઓને સ્થાય કરવામાં ઉપયોગ કરવા લાગ્યો. આ સાધુ કોઈ દેવી પુરૂષ છે અને કોઈ દિવ્ય શક્તિથી તે સોનું બનાવી લોકોને મદદ કરે છે એવી લોકવાયકા ફેલાતાં તેના માન વધી ગયા પણ તે કદી ચમત્કાર કરવાનો દાવો કરતો નહોતો. તેનું પોતાનું જીવન તદ્દન શાંત, પવિત્ર અને દયાળુ હતું. સ્ત્રીઓ પાસે તે કદિ જતો નહી અને જૈન જાતિઓની પેઠે સ્ત્રીઓને પોતાની પાસે આવવા દેતો નહિ. આ કારણે તે બ્રહ્મચારી સાધુ ગણાવા લાગ્યો.

(૨)

આઠ વાગે સન્યાસીએ ભોજન પૂરા કર્યા અને ગામડીઓની વીખરાયા.

“ ગોવિંદ, આ કંઈ બાકી નાખ—” સાધુએ ગોવિંદ નામના પોતાના એક ભક્તને કહ્યું.

ગોવિંદ સુલા પાસે જતો હતો પણ તેને કંઈ યાદ આવવાથી

તે સાધુ પાસે જઈ બોલ્યો: “મહારાજ ! તમને મળવા એક માણસ આવ્યો હતો ?”

“મને મળવા ? તે કેવોક હતો?” તેણે બેદરકારીથી પૂછ્યું.

“બહુ સારો નહોતો. તેનો દેખાવ મને ગમ્યો નહોતો.”

“કેમ ? તે બીખારી હતો ?”

“બનવા જોગ છે—કદાચ તે ચોર પણ હોય—”

“સાધુ હસ્યો. તે ગોવિંદનો બીકણુ સ્વભાવ જણતો હતો.”

“જા-જા-તારું કામ કર—”

ગોવિંદ ચુલા પાસે જઈ કંદમુળ ખાધવા લાગ્યો. અચાનક તેણે યુમ મારી: “મહારાજ ! પેલો પાછો આવ્યો.”

સાધુએ ધુણીના પ્રકાશમાં રસ્તા પર જોયું તો એક જવાન તેના તરફ આવતો જણાયો. તેનાં વસ્ત્રો ફાટેલા અને મેલાં હતાં. જરી-પુરાણા હાફકોટમાં હાથ નાખી તે સાધુ પાસે આવી ઉભો અને તેને તિક્કણુ નજરે જોઈ રહ્યો. એ યુવાનનો ચહેરો દુરાચારથી બેડાળ થયેલો હતો.

“બાવાજી સીતારામ !” તે સાધુ પાસે આવીને બોલ્યો.

“સીતારામ !” સાધુ બોલ્યો અને બન્ને એક બીજાને બેદક દ્રષ્ટિએ જોઈ રહ્યા. સાધુ સામાન્ય રીતે ગભરાઈ જાય એવો નહોતો છતાં તેની સામે કોઈ અજાણ્યો દુસ્મન ઉભો છે એવો તેને બોંસ થયો.

“કિમ! તમે મને ઓળખતા નથી?” પેલા રખડેલે પુછ્યું.
સાધુ અજબ થઈ બોલ્યો: “હું તને ઓળખું? શી રીતે?
મેં તને કદિ જોયો નથી.”

“બરાબર છે, પણ મારો ચહેરો બરાબર જુઓ.”

“શા માટે? મેં તને કદિ જોયોજ નથી.”

“હા. હા. પણ હું તમને એક એવી વ્યક્તિ બતાવવા
આવ્યો છું કે જેને તમે બરાબર ઓળખી શકશો.” પેલો જુવાન
વ્યંગ્યુક્ત સ્વરે બોલ્યો અને પોતાના ગળવામાંથી એક પાકીટ કાઢી
તેમાંથી તેણે એક પીળો ઝાંખો પડી ગયેલો ફોટો ખેંચી કાઢ્યો.

“તમે આને ઓળખો છો?” ધુણીના પ્રકાશમાં સાધુની
નજર સામે પેલો ફોટો ધરી પેલો રખડેલ બોલ્યો.

સાધુ તે જોઈને ચમક્યો અને સ્તબ્ધ થઈ ગયો. એ ફોટો
તેનો પોતાનો હતો અને તેણે તે પોતાની સહી સાથે સુંદરીને
બેઠ આપ્યો હતો. આ ફોટો લાવવામાં આ જુવાનનો શો હેતુ છે
તે તે સમજી શક્યો નહિ. તે ચુપ બેસી રહ્યો.

“તમે એને ઓળખો છો?”

“હા.”

“એ કોની છબી છે?”

“મારી પોતાની.”

“હવે મારા તરફ જુઓ અને આ ફોટામાંના ચહેરા સાથે મારો
ચહેરો સરખાવી જુઓ—”

આ શબ્દો બોલવાની કંઈ જરૂર નહોતી. કેમકે પેલા દુઃખી સાધુએ એ સામ્ય ક્યારનું જોઈ લીધું હતું. ફેટામાંનો ચહેરો અને તેની પાસે બેઠેલા જવાનનો ચહેરો આખાદ મળતો હતો.

“તને શું જોઈએ છે?”

“મને ? મને તમારું બધું જોઈએ છે.”

“પણ તું કાણ છે?”

“હજી નથી ઓળખતા ? આ ફેટો બતાવીને કાંઈ પણ અળખ્યા માણસને પુછો—તમારા નોકરને પુછો—અથવા જુલ્લા માજીસ્ટ્રેટને પુછો કે હું કાણ છું ! તેઓ તમારો સવાલ સાંભળી તમારી મશ્કરી કરશે. બાપાજી ! તમે સાધુ થઈ ગયા તેથી તમારા દીકરાને ઓળખવા માગતા નથી ?” પેલા રખડેલે બચકર વ્યંગ કર્યો.

વૃદ્ધ સાધુએ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરતો હોય તેમ ઉંચા હાથ કર્યા અને નિરાશા તથા દુઃખની લાગણીથી તે બોલ્યો : “બેટા ! એ વાત ખોટી છે.”

“ખોટી છે ?” તે દાંત પીસી સાધુની વધુ નજીક ગયો.

“હા. મારે કાંઈ દીકરો હતોજ નહિ.” સાધુ મુકમતાથી બોલ્યો.

“તમે કાંઈ એકટ્રેસને નહોતી રાખી ?”

“રાખી હતી—” સાધુ નિડરતાથી પેલા જવાનની આંખમાં આંખ મીલાવી બોલ્યો.

“ અને તમે છોડી ગયા ત્યારે તે ગર્ભવંતી નહોતી ?”

ત્રીસ વર્ષ પહેલાં મરી ગયેલો તેનો ગુસ્સો અચાનક ફાટી નીકળ્યો: “ છોકરા ! તે મને બેવકા નીવડી હતી-તેને ખીજનો ગર્ભ રહ્યો હતો અને તેથી મેં તેને તજ દીધી હતી. જો એ બેવકા સ્ત્રીના પેટમાં મારો ગર્ભ રહ્યો હોત તો તને અને તેને મેં તેજ દીને પુરા કરી નાખ્યા હોત.” સાધુની આંખમાંથી પ્રલયની વીજળી ખરવા લાગી. સાધુનો ગુસ્સો જોઈ તે ડરેા નહિ પણ જરા અચકચો.

“ હું તમારો દીકરો નથી એમ તમને કાણે કહ્યું હતું ?”

“ તારી માએ પોતે.”

“ ત્યારે બાપાજી ! માએ તમને છેતર્યા હતા-”

“ તેં કેમ જાણ્યું ?”

“ તે મરતી વખતે મને ખરી વાત કહી આ ફોટો આપી ગઈ હતી” નિષ્કુર અવાજે પેલો રખડુ બોલ્યો.

સાધુએ તેના હાથમાંથી ધીમેથી પોતાનો ફોટો લીધો-તે જરા સમજ્યો. સુંદરી પોતાનો જન અચાવવા માટે જુદું બોલી હતી-ત્રીસ વર્ષ પહેલાંનો ભયંકર બનાવ તેની નજર સામે તરવરી રહ્યો અને સુંદરી જુદું બોલી બચી ગઈ હતી. તેનો પોતાનો પુત્ર સુંદરીને પેટે જન્મ્યો હતો-મોટો થયો હતો અને અત્યારે પોતાની નજર સામે આવી ઉભો હતો ! સાધુ ધ્રુજ ગયો ને મનમાં પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. થોડીવાર પછી તેણે પોતાના પુત્રને પૂછ્યું: “ તારી મા મરી ગઈ ?”

“હા.”

“ક્યારે?”

“ત્રણ વર્ષ થયા.”

સાધુના મનમાં કંઈ શક પેદા થયો.

“ત્રણ ત્રણ વર્ષ સુધી તું મારી પાસે શા માટે ન આવ્યો?”

“તમે મને ન મળ્યા-હું તમને બધી વાત પાછળથી કહીશ. હું એ દિવસનો ભુખ્યો છું.”

દૃઢ સાધુનું વાત્સલ્ય ઉછળી આવ્યું. તેને પોતાના પુત્રની દયા આવી. તે એ દિવસથી ભુખ્યો છે તે જાણતાં તેની આંખમાં આંસુ આવ્યા અને તેણે વ્હાલથી તે યુવાનને પોતાની છાતી સરસો આંપી દીધો.

“ચાલ દીકરા! આપણે બન્ને આજે પહેલીવાર સાથે બેસી ખાઈએ. ગોવિંદ, જલ્દી ભોજન લાવ-”

ગોવિંદ કંઈમુળ ને રોટલા લઈ આવ્યો. સાધુનો પુત્ર ભુખ્યા વરૂની પેઠે એ સ્વાદહીન ખોરાક સંતોષથી ખાવા લાગ્યો. સાધુની આંખમાંથી દડદડ આંસુ વહેતા હતા.

તે રાત્રે સાધુ પોતાના પુત્ર સાથે ગુમ થઈ ગયો. ગામડીઆને તે ક્યાં ગયો તેની ખબર નથી, પણ સુરતના વતનીઓ કહે છે કે સત્વસુખ જાગીરદાર ૩૦ વર્ષની તપશ્ચર્યા પછી એક! સુંદર યુવાનને દત્તક લઈ પાછા આવ્યા છે.

કાળી ચૌદશની રાત.

લેખક:—રા. એ. સી. ચીરતી.

(રમુજ સ્કેચ.)

ઉફ ! આ રાત્રીનું જ્યારે જ્યારે મને સ્મરણ થઈ આવે છે, ત્યારે મારા રૂંવાટાં ઉભા થઈ જાય છે; અને રોમાંચ સાથે કંપારી છુટે છે. સામાન્ય રીતે આ રાત્રી જનસમૂહમાં ભયંકર માનવામાં આવે છે. શરૂઆતથીજ તે વિષે અનેક મુખોથી દંતકથા સાંભળેલી હોવાથી હું પણ તે રાત્રીથી તો ડરતોજ હતો; અને તે રાત્રી આવતાં હું ઘર બહાર એક કદમ પણ કાઢતો નહિ; કેમકે સાંભળવા પ્રમાણે તે રાત્રીએ અનેક ભુત પ્રેત, પિશાચ, ડાકણ, માંકણ, ઝાંપડી, ચુડેલ, કાળભૈરવ, આગીયા ખેતાલ, ભેંસાસુર આરાસુર વિગેરે પોતાનું સ્થાન છોડી બહાર નીકળી પડે છે. અને સકળ સૃષ્ટિસપાટી પર તે રાત્રીએ તેમનુંજ સામ્રાજ્ય હોય છે. કાળી ચૌદશની રાત્રે તેમની હડકેટમાં ગમે તે આવતાં પરલોકગમન કર્યા વિના રહેતો નથી. તે રાત્રે તેમને સાધનારા આવે છે. એટલે તેમને આવ્યા વિના છુટકાજ નહિ. તેથી હું તો તે રાત્રે સાયંકાળ થતાં પ્રત્યેક કાર્યથી પરવારી ગૃહપ્રવેશ કરતો, તે છેક સૂર્યનારાયણનાં દર્શન થતાંજ ઘર બહાર પગ મુકતો. પછી એક વર્ષ સુધી નિશ્ચિંત ગમે તે ટાઇમે ગમે ત્યાં ફરતો. અણી ચુક્યો સો વર્ષ જીવે એ સુત્રને વળગી રહેતો.

આ પ્રમાણે મેં સગા સ્નેહીઓ, ભાઈભાંડુ, દોસ્ત ગિરાદરો વચ્ચે સહિસલામત અને ક્ષેમકુશળતાથી આવી ચોવીસ રાત્રીઓ પસાર કરી દીધી હતી. હવે હું મારી પચ્ચીસમી રાત્રીની કથની સાંભળાવવા ઇચ્છા રાખું છું; માટે હે વાંચક! તે તું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ. વિચાર્યા વિના દાંત કાઢીશ નહિ. એ રાત્રીએ મેં કંઈ જોવું તેવું પરાક્રમ અને હિંમત દાખવી નથી! એ બનાવ જે ઇતિહાસકારોની જાણમાં હોય, તો સુવર્ણાક્ષરે લખી મારી નામનામાં વધારો કરી શકે. હવે મારા પરાક્રમ અને શુરાતનભર્યા કાર્યોની હિસ્ત્રી જાણી તમે મને કેટલું માન આપો છો અને મારો કેવો તોલ કરો છો તે હું રહેજ જાણવા માગું છું. મારી હિંમત અને બહાદુરીની કદર કરવી તમારા હાથમાંજ છે.

કદરદાન વાંચક! લે સાંભળ ત્યારે. જીલ્લે જિજ્ઞાસુ તાલુકે તરપીંડી અને ગામ ગામડીનો હું રેહવાસી છું. મારો જન્મ હોલી દિવાળી વચ્ચે સૂર્યઔહણના દિનેજ થયેલો. મારા એકજ પિતા કચરાશા કાદવશાનો હું તેમની આખી સાઠ વર્ષની વયમાં એકનો એક અમૂલ્ય અચાનક ધરતીકંપ થવાથી પેદા થએલો લાડકવાયો પુત્ર છું. મારું નામાંકિત નામ દેકાશા છે. મારા પિતાની મધ્યમ સ્થિતિ હોવાથી હું હિંચ કેળવણી પ્રાપ્ત કરી શક્યો નહિ. અંગ્રેજી ચોથા ધોરણ સુધી જાણી વર્નાક્યુલર કાઉનલ છેલ્લાના પહેલા નંબરે પાસ કરી. મારા પિતા નામામાં લાલ પાનના એકકા હતા. તેથી તેમણે મને ત્રણપાનગીમાં પાકું નામું શીખવી તેમાં મને પ્રવિણ અને પાવરધો કર્યો. એક દિવસ મુંઝવેથી મારા પિતાના મિત્ર ડોબાશા જે ડોબાના

દલાલ હતા તે અમારા ગામમાં આવ્યા. મારા પિતાએ અમારી પાડીની દલાલી સાથે મારી પણ તેમની સાથે વાતચીત કરી. મને માસિક રૂપીઆ ત્રણ વીસના પગારે મુંબઈના એક શ્રિમાન શેડીઆ રોડાશાની પેઢીમાં પાકું નામું લખવા નોકરીએ દરેવી મારી ભુરી પાડી સાથે મને પણ પારસલ કરી દીધો. અત્રે હું મુંબઈમાં જ છું. મારા ને મારા શેઠના ગ્રહ મળતા આવવાથી મને કીક ફાવ્યું.

હું મુંબઈમાં ક્યા રહું છું તે પણ સાથે સાથે જણાવી દઉં. કદાચ તમારે ભુલચુકે કમલાએ મુંબઈ આવવાનું થાય તો સીધા મારે ત્યાં આવી શકો. ગુંચવણ પડે નહિ. હું ભૂલેશ્વર-બીજા બોધવાડામાં કાબરચીતરી ચાલીના પહેલા માળાની તેરમી એરડીમાં માસિક રૂ. ૭૫ આપી રહું છું. મારી પેઢી પણ કબુતરખાના પાસેજ આવેલી છે. ત્યાં રહેવામાં મને અનેક ફાયદા છે. દરેક ચીજ નજીકજ મળે છે. પેઢી નજીક, મારકીટ નજીક, બોજ નજીક, આગ લાગે તો બંબાખાનું નજીક, અને વળી ત્યાં અનેક રમણીયો અને લલનાઓની આવક જવક પણ વધુ. દિલ પણ શાંત રહે અને આંખોને ઠંડક રહે. હું પેદા થતાંની સાથેજ વાંદો હતો. અને હજી સુધી કંઈ ચોક્કસ બેસવા પામ્યું ન હતું. તેથી વખતોવખત વૃત્તિ ચલિત થતી હતી. રમણીયોમાંની કોઈ દયાવાન જણાતીજ નહિ, કે તે મારી સામે સહેજે મલકાય કે અમસ્થું પણ સ્મિત હાસ્ય કરે ! મારી રહેણીકરણી પણ હજી ગાંમડીયા ઢગનીજ હતી. છતાં મેં વાળ રખાવી સેંથો પાડવા માંડ્યો હતો. હું તો મારી દયાની અને પરગજુપણની લાગણીથી તે

છટકેલ મુંબઈગરી રમણીયો પ્રત્યે સ્નેહાળ વૃત્તિજ રાખતો. મારી ગામડીયા હાથ હોવાનું માત્ર કારણ પણ એજ છે કે હું સહેજ વ્યવહાર કંજુસ હતો. હું પોતે તો મોજશોખ મારતો નહિ; પરંતુ બીજાઓને તેમ કરતાં જોઈ મને તેમના પ્રત્યે દવેપભાવ ઉત્પન્ન થતો. આ મારી વૃત્તિના સળખેજ મારી રમનો દેખાવ પણ તેવોજ હતો. માત્ર એક બિછાનું. તેમાં કેવળ એક જુનો કાથળો અને બે ગોદડાં! ગોદડામાં ફક્ત એક ચાદર અને ચોશીકું. ફનીચરમાં મારા દાદાના જમાનાનો એક વિશ્વાસુ ભાંગેલો ચાટલો, અને વધારામાં વચ્ચેથી હાંતા ખરી પડેલી મેઇડ ઇન ઇપ્લાંડની હાથીના ટ્રેડ માર્કની કાંસકી! માથામાં તેલ તો હું ઘાટી હજીમો પાસેથીજ નાંખતો. આનામાં દાઢી છોલાવું અને માથામાં મીઠું તેલ પણ નાંખાવું. મેં દાઢી છોલામણના પૈસા ખચાવવા ખાતર આદ્રશાહી સાણુ વાપરી અખતરો કરવા ધારેલો પરંતુ એક પરઃદુખભંજન મિત્રની સલાહથી મુલતવી રાખ્યું હતું. વધારામાં એક દેવદારની પેટી હતી. તેમાં જુનાં કપડાં પડી રહેતાં. મારા કપડાઓએ ઍરિંગ કંપનીનું મોં પણ જોએલું નહીં. આ ઉપરાંત વધુમાં મારી પાસે કંઈ હતુંજ નહિ. લીંપણ વસાઈ જવાની બીકથી સાવરણી પણ રાખતો નહીં. કચરો દષ્ટિએ પડતાં જુની પછેડીથી બીસ્તરાની આબુઆબુ બે ચાર ઝપેટા લગાવી દેતો. ઘરે તો બીડી પીતો ન હતો; પરંતુ મુંબઈ જેવા શહેરમાં બીડી પણ ન પીઉં તો ધિક્કાર છે મારી જીંદગી ઉપર ધારી દોઢીયાની આઠ વાળીનું સેવન કયું હતું અધીં પીતો અને હુંકું સંઘરી રાખતો તે પછી ઉપયોગમાં લેતો. ન્યારે છેક દોરા નજીક

આવી જાય ત્યારેજ અને હોઠ ખળવા લાગે ત્યારેજ નાછુટકે તે કુંઠા પર છેવટની કૃપા દષ્ટિ ફેંકી નાખી દેતો. રસ્તામાં ચાલતાં બીડીઓના અર્ધ કુંઠા પડેલા જોષ મનમાં બળતરા થતી; અને પીને ફેંકી દેનારાઓ પર તિરસ્કાર છુટતો; પરંતુ ઉદાર વૃત્તિથી તેમને નિહાળતો ચાલ્યો જતો.

અરર ! વાંચક ! ગોટાળો થઇ ગયો. મેંતો તારો નકામોજ વખત લીધો. કહેવાનું કંઇ છે ને કહી દીધું કંઇ હું ભુલી ગયો તેની સાથે તું પણ ભુલી ગયો. મેં તો હાથે કરીનેજ મારી કુંડીત તારા આગળ ખુલ્લી કરી દીધી કંઇ નહિ તારો મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. આપણે પૂર્વના સગા એટલે વાત બહાર પડશે નહિ. ચાલ હવે મુઢાની વાત પર આવું છું. મારી પચ્ચીસમી કાળીચૌદસની રાત્રી મુંબઇમાં આવી લાગી. આ વાત જાણતાની સાથે મારા પેટમાં કાળ પડી. અહિં હું એકલો એટલે ગભરાયો. પેઢી પરથી દરરોજ આડના શુમારે છુટતો પરંતુ તે દિવસે તો સંધ્યા પ્રથમજ પેટમાં દુખે છે એવું બહાનું કાઢી શેડની રજા લઇ સીધો લોજમાં પત્રાયન થયો. ત્યાં મહારાજને રૂઆબથી જણાવ્યું કે આજે કાળ લેરવતો વીકટોરીયા થીએટરમાં ખેલ છે તે જોવા જવું છે તે માટે જલ્દીથી આવવાનું લાવ; નહિ તો ટીકીટની હાડ મારી પડશે. મહારાજે પણ સાચું માની પીરસી દીધું.તે દિવસે શ્રીસ્ટ હોવાથી સારી વાનીઓ બનાવી હતી. પાડઝનને દોઢ વેટમી ચઢાવી ગયો ભાત કઢી પતરવેલીયાં અને બીજા ત્રીજાનું તો સત્યાનાસ કાઢી નાખ્યું. ધરાયલા વાઘની પેટે લોજમાંથી નીકળી સીધો ઘર તરફ સટકયો. ઘરમાં આવી બીસ્તરો

કરી, ખારી ખારણું મજબુત વાસી મેં લાંબી તાણી. અર્ધ હુંકારે
ઈન્સાફ આપ્યા બાદ શરિરની ચારે તરફ ગોદડું સળંગ લપેટી દીધું
અને મોં પણ ઢાંકી દીધું. થોડા સમય પછી વિચાર વમળમાં ગોથાં
ખાતો નિદ્રાદેવીને આધિન થઈ ગયો.

અચાનક મધરાતે જાગ્યો તો શું સાંભળું છું, ઓરડીની એક
ખાબુમાં કરૂં કરૂં અવાજ થયાં કરે છે. મારા તો હોશકાશ ઉડી
ગયાં. મેં જાણ્યું કે હવે આવી જાન્યું. જરૂર કોઈ ભુત પિશાચ છે.
પરંતુ તેને અહિં આવવાનું પ્રયોજન ? પ્રથમ કોઈ અહિં રહેતું હશે
અને અચાનક પ્લેગ કે કોલેરાથી મરણ પામ્યું હશે તે કદાચ હશે
અથવા તો આ ચાલીવાળાના કોઈ પૂર્વજે ભુત થયા હશે તે મારી
ક્ષેમ કુશળતા પૂછવા કે ભોગ લેવા આવ્યું હશે. આ વિચાર વમળમાં
હતો કે અવાજ ખીચ દીશામાંથી આવતો સાંભળાયો. પ્રથમ પગ તરફની
ખાબુથી સાંભળાતો હતો પરંતુ હવે તો માથા તરફથી સાંભળાવા
લાગ્યો. મેં જાણ્યું કે જરૂર ગળું દાખશે. મેં ગોદડું ચારે તરફથી
મજબુત દબાવી લઈ, સર્વ દેવ દેવાઓનું સ્મરણ કરી સહાય માટે
બોલાવવા લાગ્યો. હે ! મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃત ! હે ! શીવ પાર્વતી !
આવો અને આ દીન દેહને બચાવો ! હે નારદ ! તમારી વિશ્વાથી
અને ઉભી ચોટલીના પ્રભાવે આ ભુતને નસાડો. હે રણછોડરાય !
મારી વારે ધાઓ ! ગરૂં ચઢીને તો મારી રૂમમાં નહિ આવી શકો;
પરંતુ ખારીએથી કે છાપરેથી આવો ! હે ! ગણપતિ ! તમારી મુંઢથી
એ પિશાચને કળ્લે કરો ! હે ! રામ દયાળ ! તમારા ખાણથી આ
દુષ્ટને વીંધી નાખો ! હે ! હનુમાન ! કુદકને ભુરૂંકે આવી મને ઉંચકી

જાવ ! હે ! સુયંનારાયણ ! હે ! ઇન્દ્રરાજ ! હે ! મેઘરાજ ! હે !
અહસ્પતિ ! તમારામાંથી કોઈ તો જીવે ચુકે આવો. હે કલિકા દેવી
તમારી પ્રચંડ અને અદ્ભુત શક્તિ અને પ્રભાવથી આ કરર, કરરતો
નાશ કરો ! હો ! અંબિકા માતા ! હે ! બહુચરાણ ! દોડો અને
બચાવો !!

શું કહું ! જેમ જેમ હું દેવીઓને યાદ કરતો ગયો, તેમ તેમ
તે અવાજ ધડીકમાં આ બાબુથી તો ધડીકમાં તે બાબુથી જરા જરા
વારમાં રહી રહીને આવતોજ ગયો. મેં તો જાણીજ લીધું કે આ
સઘળા દેવદેવીઓ આજે તેમની કાન્દર-સમાં ઇન્દ્રના દરબારમાં ગયાં
હશે. પારકી આશ સદા નિરાશ અને આપ સમાન બળ નહિ. મર-
ણીયો સોને ભારે વિગેરે વિગેરે સ્મરણમાં આવતાં મને હિંમત
આવી કે અત્યઃ દેશ ! ડરે છે શાનો બસ તેની સામેજ થવું. આજ
તે નહિ કે હું નહિ ! વિચાર કરી મોઢું ખોલવાનું કરતો અને અવાજ
સાંભળતાંજ પાછો મજબુતીથી દાખી લેતો એ ચાર વખત મોઢું
ખોલ્યું; પરંતુ બહાદુરી સાથે ઢાંકી લીધું પછી તો મને મારા પર
પોતાને વધુ તિરસ્કાર છુટ્યો, કે બસ, હું વાંદો હોઈ શું આ
અલાબલાથી ડરી જમ્મશ. નહિ, નહિ ! કદાપિ પણ નહિ. મને તેજ
ક્ષણે “ત્રાય ત્રાય અગેષ્ઠન.” વાળી કવિતા યાદ આવી
અને તેજ પજો તમ્મુર લંગ અને સ્કોટલેન્ડના
રાજા રોબર્ટ બર્સની વાતો યાદ આવી ગઈ કે તેઓ બંને
વિજય પ્રાપ્ત કરવા છ છ વખત લડ્યા અને પરાજય પામ્યા છતાં
નિરાશ થયા નહિ અને હિંમત હાર્યા નહિં. અંતે સાતમી વખતે

બંને ફતેહમંદ થયા અને વિજય માળા પહેરી લીધી.

એ પરથી મેં પણ વિચાર કર્યો કે તેમની પાંક્તમાં હું પણ મારું નામ લખાવું અને મેં ખોલવાના પ્રયત્ન કરતો જાઉં. મેં પણ હિંમત કરી કરીને છ વખત તો મોહું ઉઘાડું ક્યું પરંતુ અવાજ થતાની સાથેજ ઢાંકી લેતો. છ વખત પુર્ણ થઈ જવાથી પછી મને શરમ ઉત્પન્ન થઈ કે બસ હવે સિમા આવી ગઈ. આ સાતમો વારો છે. હવે તો ખોલીજ નાંખું. તારા સમ વાંચક ! મારું કે જીવું ધારી લઈ, ચાહોમ કરીને ગોઠડું ખસેડી નાંખ્યું, ત્યાર પછી તરતજ અવાજ આવવો શરૂ થયો. હું જડવત બની ગયો. શ્વાસ ખેંચી લીધો અને સ્થિર પડી રહ્યો. થોડીવાર પછી વિચારવા લાગ્યો, કે મારા શરીર પરથી ગોઠડું કાણે ખેંચી લીધું શું મેં ખસેડ્યું કે કોઈ અદ્રશ્ય શક્તિએ. તેજ વિચારમાં હતો કે પાછો અવાજ શરૂ થયો. મેં ફરી લપાઈ જવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ તઈમુર લંગ અને રોબર્ટ બર્રસ યાદ આવવાથી તેમની હિંમતનાં આધારે રહેજ કોડું ઉંચું કરી ચારે બાજુ જોવા લાગ્યો. પરંતુ અફસોસ ! અંધારામાં શું દેખાય ! મીશુબત્તી સળગાવવાના હેતુથી બેડો થયો છાતીમાં ધબક ધબક થતી હતી-પછી તરતજ અવાજ શરૂ થયો. ત્યાંજ પુતળાની માફક સ્થિતિ સ્થાપક થઈ ગયો. જરાવાર રહીને ઉઠવા ગયો તો કોઈએ પાછળથી મારી કાઢીનો છેડો ખેંચ્યો અને કાઢી નીકળી ગઈ તો હું તો એ મારા બાપરે ! મારી નાંખ્યો જોરથી જીમ મારીને જમીનદોસ્ત થઈ પડ્યો. મારો અવાજ થતાં મારા પાડોશની ઓરડીમાં સડસડાટ ઉંઘતા વિરવાંદા હરિદાસ કાકાની આંખ ઝલકી અને

ખોંખાર્યા તેમના ખોંખારાથી મને હિંમત આવવાથી આમ તેમ જોવા લાગ્યો અને તપાસ કરવા લાગ્યો કે મારી કાઝડી ક્યા ફુટે ખેંચેલી; પરંતુ ડીયર વાંચક! તેનો ભેદ હું તરતજ કળી ગયો, કે મારી કાઝડીનો છેડો પોતાના પગ તળે દબાયેલો હોવાથી તે નીકળી ગઇ હતી, પછી મેં મીણુખતી સળગાવવા હિંમત કરી, અવાજ થતાં પાછો થંબી ગયો, તો પણ મહા મહેનતે આંખો મીંચી મીણુખતી શોધવા લાગ્યો. બંડલ હાથમાં આવ્યું તપાસ કરતાં તેમાંથી માત્ર એકજ મીણુખતી નીકળી. તે પણ વચ્ચેથી ભાંગી ગયેલી મીણુખતીનો વારો પણ આજેજ ખલાસ થયેલો હતો અને છેલ્લીજ હતી. છતાં મેં દીવાસળી લઇ મીણુખતી સળગાવી. ફાણુવાર પ્રકાશમાં આમ તેમ જોવા લાગ્યો. કંઈ માલમ ન પડતાં મીણુખતીને જમીન પર ઉભી રાખી, તે તરત જમીન પર ઢળી પડી અને હોલવાઇ ગઇ. હું કુદીને બીજાના પર પડ્યો, પડતાં સાથે મને કાષ્ટએ પીઠમાં કંઈ જોરથી ઘોંચ્યું હું તો ત્યાંથી મારી નાંખ્યોરે મારા બાપ! કહી જોરથી પાછો કુદ્યો. તે સ્થળેથી મારો પગ કાષ્ટએ ખેંચ્યો, તો લાંબો છટ થઇને મારી અમુલ્ય દેવદારની પેટી પર પડ્યો. તે મારું વજન સાંખી નહિ શકવાથી ભાંગી અને ભાંગતાની સાથે ત્યાં પાછો કૂરર કૂરર અવાજ થયો, અવાજ થતાં મેં જાણ્યું કે તેણે તો મારી પુઠ પકડી છે. એટલે ત્યાંથી પાછો છલંગ મારી બિજાના પર પડ્યો અને ગોઠડું ઓઢી લપાઇ જવા લાગ્યો કે કંઈ ઘોંચાવાથી પાછો ઉડીને નાસવા ગયો, તો પાણીના ભોટવા સાથે અથડાઇ પડ્યો. મારો પ્રીય ભોટવો અમારા રણસંગ્રામમાં સ્વર્ગવાસી થઇ ગયો. અને ઓરડીમાં પાણી પાણી કરી દીધું. ત્યાંથી જે નાસવા ગયો, તો ભયમાં ત્રાંસો પગ

પડવાથી લપરચો અને સીધો ખુણામાં જઈ પડ્યો. ત્યાં પડતાની સાથે મને કોઈએ દંડાનો પ્રહાર કર્યો. તરતજ પાછો ચીસ પાડીને કુદ્યો તો અલરાઇ પરથી મારા પર કોઈએ કરંડીએ ફેંક્યો, તે મારા માથા પર આપ્પાદ પડેવાઈ ગયો. મેં જાણ્યું મને ગળાથી પકડી મારી નાંખવા ધારે છે એટલે ખુબ જોરથી બરાડવા લાગ્યો. મારા બરાડા ચીસો અને ધમપછાડા સાંભળી હરિદાસ કાકા પુણ્ય જગ્યા આ બધું જરાક વારમાંજ બની જવા પામ્યું હતું. કાકા ઓરડીમાંથીજ બોલ્યા.

“ દેકા, દેકા, ઓ દેકલા ! એ શું છે ? કેમ બરાડા પાડી ઉંઘમાં ખલેલ પહોંચાડે છે ? ”

મેં આપણા કાકાનો સાદ સાંભળતાં હિંમત ધરી કહ્યું : “ કાકા જરા બત્તી લઈ આમ આવોને. મને કોઈ સતાવે છે. ”

“ ચોર છે કે કોણ છે ? ” કાકાએ પથારીમાંથીજ કહ્યું.

“ કાકા, કે સમજ પડતી નથી, મારો પગ ખેંચ્યો, મને દડો માર્યો. કંઈ કંઈ ક્યું ; કંઈ સમજ પડતી નથી, તમે આવોને, અંદર કંઈ અવાજ થયા કરે છે. ”

“ તું બત્તી સળગાવ. હું દડો લઈ આવું છું. ” કાકાએ હિંમત આપી,

“ મને તો બત્તી જડતી નથી, તેણે સંતાડી દીધી છે. ” મેં જુહુંજ કહ્યું.

કાકા આ સાંભળી ડયાં. તે પણ સમજી ગયા કે જવામાં કંઈ હીક નથી. આપણુંજ માથું ભાંગી નાખશે. હું હવે ઓરડીમાં કંઈ જગાએ ઉભો હતો તેનું પણ મને જ્ઞાન ન હતું. મારા ગડબડાટથી હરિદાસ કાકાએ તેમની પાડોશમાં રહેતા મોતીદાસ કાકાને જગાડ્યા અને કહ્યું કે દેકાની ઓરડીમાં કાંઈ લુચ્ચો ભરાયો છે. ઉઠો. મોતીદાસ કાકાએ તેમની પાડોશના દેવીદાસ કાકાને જગાડ્યા. આવી રીતે વાયરલેસથી ખબર આખી ચાલીમાં પહોંચી ગઈ. અને ચાલીના સૌ ઘરડા, જુવાન, બાલ, બચ્ચા, સ્ત્રી, પુરુષો સૌ પોત પોતાની ઓરડીઓમાં જગી ઉઠ્યાં. અને સૌએ વાયરલેસથી જાણી લીધું કે દેકાની ઓરડીમાં કાંઈ ભરાયું છે ને તેને ખુબ માર્યો છે. પરંતું બારણા ખોલી કાંઈ બહાર આવતું નહી. આખરે મોતીદાસ કાકા જ્ઞાનસ અને દંડો લઈ બારણાં ખોલી બહાર નીકળ્યા અને સૌને બહાર ખેલાવવાના હેતુથી જોરથી ખેલ્યા હરિદાસ, નારણદાસ, ભગવાનદાસ, નીકળો હું બહાર આવી ઉભો છું. તેમની હિંમતથી ટપોટપ બારણા ખુલ્યા અને મોતીદાસની સરદારી નીચે જ્ઞાનસો અને દંડાઓ સાથે ચાર પાંચ બુદ્ધાઓની ટુકડી મારી કોટડી તરફ કુચ કરતી સંભળાઈ. તે ચરસામાં મને બારણાની ફાટમાંથી ઠંડી હવા લાગવાથી હું જાણી શક્યો કે હું તદ્દન બારણા નજીકજ ઉભેલો છું. હું ઝડપથી બારણા પર સાંકળ ખેલવાના હેતુથી હાથ નાંખવા ગયો; તો ત્યાં કંઈ ઘોંચાવાથી જોરથી જુમ પાડી ઉઠ્યો. તે ચાર પાંચ બુદ્ધાઓએ જાણ્યું કે હજી લુચ્ચો અંદર છે. ને દેકાને મારે છે, તેઓ પણ સાવધ થતાં માલમ પડ્યાં અને લપાતા લપાતા આવવા લાગ્યા, મને તરતજ જણાયું કે મેં બારણામાં સોય ખોસેલી હતી

તે મારા હાથમાં ધોચાઈ છે. તેથી ન કરતાં બારણાની સાંકળ ખોલી નાખી. વાંચક ! આવા કટોકટીના સમયમાં જો તું મારી જગ્યાએ હોય તો વગર વિચારે મરીજ જાય. ચાલ, દીક ! એ તો હુંજ હતો તે બચી શક્યો છું. આફ્રીન છે મારી હિંમતને ! ! ત્યાર બાદ બુઢાઓની ટુકડી આસ્તે કદમ કુચ કરતી હરિદાસ કાકાના બારણા અગાડી આવી અટકી. તેમનો અવાજ સાંભળી હરિદાસ કાકા પણ હિંમત કરી શનસને દડો લઈ બહાર નીકળ્યા. સૌને જોઈ હરિદાસ કાકા બોલ્યા. કંઈ હરકત નહિ એ બુઢાની હું ગદનજ ભાંગી નાંખું છું. મોતીદાસ ! તે હરામી મારા પર કદિ પ્રહાર કરે તો તમે સાચવી લેજો એમ કહી તેમનું પાણી દાખવતા સૌની આગળ તે થયા અને ટુકડીની સરદારી લીધી. કુચ કરતા કરતા મોતીદાસ કાકા બોલ્યા.

“ જનથી મારી ના નાખતા.”

“ સીધ સંધીને ટાંટીઆમાં મારજો. જો કદાચ ચુકી જાય તો મોતીદાસ છે.” દેવીદાસે ખુલાશો કર્યો.

“ તમારા સૌના હાથમાંથી છુટશે તો હુંતો છુંજ. ક્યાં જવાનો છે ?” નારણદાસ કાકાએ તોપ મારી.

હું મૈન રીતે આ સૌ બુઢાઓની વાતો સાંભળતો બારણાં પાસે ઉભેલો હતો, કે તેજ પાછો કરર કરર અવાજ મારા તદ્દન નજીક સંભળાવાથી હું ચમકીને એકદમ બારણું ખોલી એ બાપ ! કરી નાસું છું કે ખભે દડો મુકી આવતાં હરિદાસ કાકા સાથે

મારા બારણાની નજીકજ એકસીડેન્ટ થઇ ગયો. હું જોરથી કાકાની સાથે અથડાયો. માથા સાથે માથું કુટાયું. કાકા મારી નાખ્યો રે આપ ! કહી લથડીને પડ્યો કે તેમને ખભે મુકેલો દડો મોતીદાસ કાકાની છાતીમાં લાગ્યો તે પણ ઓ આપ ! કહી લથડી ખાઈને પડ્યા. તે દેવીદાસ પર પડ્યા ને દેવીદાસ નારણદાસ પર પડ્યા. અને નારણદાસ કાકા તો છેક દાદર પર હોવાથી ગબડતા ગબડતા ફેક દાદરને પહેલે પગથીએ જઈ પડ્યા. તે જોરથી ભુમો પાડવા લાગ્યા. ચોર નાડોરે, ચોર નાડો. આ સઘળા દેહમ-દેહા થઈ ત્યાં સુધી હું મારા બારણા પાસે ઉભો રહી શીલમ જોયા કરતો હતો. અને વિચારતો હતો કે ક્યાંથી ચોર નાડો. સૌના ફાનસો ક્યાં લાંગી ગયા હતા. આ બનાવ ક્ષણિકમાંજ બની જવા પામેલો. બુઢાઓ પણ એકની પાછળ એક એવી રીતે ગોઠવાઈને આવતા હતા કે જાણે ત્રેનના ડબ્બા. હરિદાસકાકાનું ફાનસ લાંગી ગયું અને માથામાં પણ લાગેલું. મોતીદાસ કાકાની છાતીમાં હરિદાસના દડાનો ગોદો જોરથી લાગેલો અને વધુમાં બરડામાં છોલાઈ ગયેલું. મોતીદાસ અને દેવીદાસ સામ સામે હરિદાસના ધક્કાથી અથડાઈ પડ્યા હતા. તેથી તેમના બનેના દશ-શેરા એક બીજા સાથે અથડાઈ તેમની ટકરથી નારણદાસ ગબડ્યા. પરંતુ નારણદાસના ધોતીયાનો છેડો દેવીદાસના પગ તળે આવી જવાથી ધોતીયું ઉપર અને નારણદાસ છેક નીચે નમ્મ હાલતમાં પડ્યા પડ્યા ભુમો મારતા. નારણદાસના કાલાહલથી એ ત્રણ પીળા પાંધડીવાળા પોલીસ દાદાઓ દોડી આવ્યા. અને સૌની સાથે તપાસ કરવા લાગ્યા. બુઢાઓનો દેખાવ તો જાણે પાણીપતની લડાઈમાં

કેસરીયાં કરી પાછા ફર્યા હોય તેવો દેખાતો હતો. પોલીસ દાદાએએ આવી મારી ઓરડીની ઝડતી લીધી પરંતુ ત્યાં તો કાંઈ મળે નહિ. ઓરડીમાંના દેખાવ પરથી તો સૌને એમજ લાગ્યું કે જરૂર ચોર ભરાયોજ હતો કેમકે ભોટવો પુટી ગયેલો. અધે પાણી પાણી થઈ ગયેલું. દડો વચ્ચે પડેલો હતો. કરંડીયો પણ તેની પાસેજ પડેલો હતો. તેમાંના કાગળ આમ તેમ વેરાયેલા હતા મીણ-બત્તીના પણ ભુકા થઈ ગયા હતા. દીવાસળી પણ લાંગીને ભુકા થઈ ગઈ હતી. પોલીસમાંનો એક ખોલ્યો “હરામી નાસી છુટ્યો.”

આ સાંભળી હરિદાસ કાકા ખોલી ઉઠ્યા “નાયક સાહેબ ! ખરી વાત છે. જેવો હું દેખાના દરવાજા પાસે ગયો કે તરતજ આરણ્યું ખોલી તેણે મારા પર હુમલો કર્યો. મને જખ્મી કરે તે પહેલાં તો હું આ મોતીદાસ પર પડ્યો.”

વચ્ચેજ મોતીદાસ ખોલી ઉઠ્યા. “ખરીવાત છે, જમાદાર સાહેબ ! તેમાં તો જરાએ શક નથી. હું હરિદાસને બચાવું તે પહેલાં તો તેણે મારી છાતીમાં દંડાનો ગોદો માર્યો અને હું લથડી આ દેવીદાસ સાથે ટીચાયો. અને હરિદાસ મારા પગ આગળ ચત્તાપાટ પડ્યા.”

દેવીદાસથી રહેવાયું નહિ એટલે તેમણે શાક્ષી પુરતાં કહ્યું. “એમાં જરાએ ભુલ નથી. હવાલદાર સાહેબ ! હું તે ચોરને પકડું તે પહેલાં તો મને જોરથી ધકકો માર્યો ને મારું માથું ભગવાનદાસ સાથે અથડાયું. ને હું બીંત સાથે અથડાઈ નારણદાસ તરફ ફરું તે પહેલાં તો નીચે પડ્યો.”

તૈયાર છે

પાંચમી આવૃત્તિ

મહાત્મા કબીરજીનાં

ચુટી કાઢેલા ૯૦૬ દોહરાઓ, ૨૫ ભજનો

તથા

તેમના ખાસ ૩૦ જૂંત્રો અર્થ સાથે

અને

કબીરજીની જીંદગીના વૃતાંત સહિત

કબીર વાણી.

રચનાર

બેરામજી પીરોજશાહ માદન.

પાંચમી આવૃત્તિ.

કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

જે. એમ. પંડ્યા એન્ડ કંપની

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

અશોક બીલ્ડીંગ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

ઉત્તમ ગઝલોનો ભંડાર.

—સચિત્ર—

મણિકાન્ત—કાવ્યમાળા.

મુંદર ૪૮ ચિત્રોયુક્ત બોધક કાવ્યનો ખજાનો !

લેખક, ૨૫૦ કવિ—“ મણિકાન્ત ”

તે

શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા હુળધરવાસવાળા.

“પાપી પિતા યાને સદ્ગુણી સીતા”ના લેખક.

પ્રકાશક,

મોહનલાલ લલ્લુભાઈ સોજીતરીયા.

સંવત ૧૯૮૪ કીંમત રૂ. ૩-૦-૦ સને ૧૯૨૮.

આવૃત્તિ ૧૨ મી. પ્રત ૨૦૦૦ કુલ પ્રત ૨૭૨૫૦.

સોલ એજન્ટસ:—

જે. એમ. પંડ્યા એન્ડ કંપની

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

૬૦ અશોક બીલ્ડીંગ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

અતિશય સરળ, સુવાચ્ય, સદુપદેશપુર્ણ અનુપમ
અદ્વિતીય ગ્રંથ.

માત્ર જુજ સેટ સિલ્લકે છે. વહેલો તે પહેલો !

ભારતાર્થ પ્રકાશ અથવા મહાભારત.

પર્વ	૧ હું આદિ	પર્વ	...	૫-૦-૦
"	૨ જી સભા	"	...	૨-૦-૦
"	૩ જી વન	"	...	૫-૦-૦
"	૪ થું વિરાટ	"	...	૩-૦-૦
"	૫ મું ઉદ્યોગ	"	...	૪-૮-૦
"	૬ હું લીંગમ	"	...	૩-૦-૦
"	૭ મું દ્રોણ	"	...	૫-૦-૦
"	૮ મું કર્ણ	"	...	૩-૦-૦
"	૯ મું, ૧૦ ૧૧ શલ્ય સૈામિક અને			
	સ્રી	પર્વ	...	૩-૦-૦
"	૧૨ મું શાંતિ પર્વ ભાગ ૧ હો	...		૫-૦-૦
"	૧૨ મું શાંતિ પર્વ ભાગ ૨ જો	...		૬-૮-૦
"	૧૩ મું અનુશાન પર્વ	...		૪-૦-૦
"	૧૪ મું આર્યમેધિક પર્વ	...		૨-૦-૦
"	૧૫ થી ૧૮ આશ્રમવાસિક, મહા- પ્રસ્થાનિક મૌસલ અને સ્વર્ગારોહણ.			૨-૦-૦

જે. એમ. પંડ્યા એન્ડ કંપની મુંબઈ-૨.

વ્યાસ અને પટેલ કૃત.

ધી સ્ટેન્ડર્ડ ઈં.—ગુ. ડીક્ષનેરી.

કિમ્મત રૂ. ૧૮ ૦-૦. બે વોલ્યુમ (ભાગ)

માં આંધેલી.

રૂ. ૧૮-૦-૦

ધી સ્ટુડન્ટસ સ્ટેન્ડર્ડ ઈં.—ગુ. ડીક્ષનેરી રૂ. ૧૨-૦-૦

ધી કન્ડેન્સડ ઈં.—ગુ. ડીક્ષનેરી ... રૂ. ૬-૦-૦

બલસારે કૃત ઇટીમોલોજીકલ ગુ.—ઈં.

ડીક્ષનેરી

... ... રૂ. ૧૨-૦-૦

ગુજરાતી શબ્દ કોષ

... ... રૂ. ૬-૪-૦

ધી પોકેટ ઈં.—ગુ. ડીક્ષનેરી રૂ. ૨-૮-૦

ધી પોકેટ ગુ.—ઈં. ડીક્ષનેરી ... રૂ. ૨-૮-૦

ધી સ્ટાર પોકેટ ઈં.—ગુ. ડીક્ષનેરી રૂ. ૧-૦-૦

વી. પી. ખર્ચ તથા પોસ્ટેજ જુદું પડશે.

જે. એમ. પંડ્યા એન્ડ કંપની

બુક્સેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ.

અશોક બીલ્ડીંગ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

અને નારણદાસ કોંસતા કોંસતા બોલ્યા. “ અરે સાહેબ ! મારા પર તો એ ભુલ્યાએ ભારે કરી ! હું દાદસનો રસ્તો રોકીને ઉભેલો હોવાથી તેણે સળંગ મારા માથા સાથે માથું મારી મને નીચે ફેંક્યો અને હું તો ગબડતો ગબડતો છેક દાદર પહેલે પગથીએ જઈ પડ્યો.”

મને તો આ સઘળાઓની જુઝાનીઓ સાંભળી ધણું જ હસવું આવતું, કે ક્યાં ચોર ને ક્યાં વાત અને કવી તેમની બહાદુરી ? તેમની બહાદુરી આમળ મારી બહાદુરી પણ જાંખી પડી ગઈ. તેમનું પ્રથમનું શુરાતન ક્યાં ગયું, અને ફક્ત મારાથીજ આ બધા એક બીજા સાથે અથડાઈ પડી ધાયલ થયા. જેમ એન્જન ટેલાય અને એક ડાબા સાથે બીજો ડાબો ટેલાય તેમ હરિદાસ કાકા મારી સાથે અથડાવવાથી ગુડગ દેન મારક ગોઠવાયલા બુઢાઓ એક બીજા સાથે અથડાયા ! ના છુટકે તેમની જુઝાની સાથે હું પણ સંમત થયો. પોલીસે મારી જુઝાની લેતાં મેં પણ જણાવી દીધું કે બહારથી ગળી ખુલ્લી રહી ગયેલી. તેમાંથી કોઈ હરામીએ કોઈ યુદ્ધિતથી બારણાંની સાંકળ ખોલી અંદર પ્રવેશ કરેલો ને મારું ગળું દબાવી દેતાં હું બરાડી ઉઠ્યો અને આ સૌ કાકાઓની અચાનક સહાયથી હું બચી જવા પામ્યો છું. આ પ્રમાણે મેં પણ તોપ છોડી સૌ સૌને ડેકાણે વેરાઈ ગયાં. હું હવે મારી બોરડીમાં મીથુનત્તી સળગાવી જરાવાર દમ લેવા બિઝાના પર બેઠો. પછી સૌ વ્યવસ્થિત કર્યું : મારા મહૂંમ ભોટવાના કકડા બહાર ફેંકી દીધા. ત્યાર પછી બીડીનો અર્ધ હુંદો સળગાવી ધુમાડા કાઢતો બિઝાના પર બેસી વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ સઘળું શું કોતક હશે !

અવાજ શેનો હશે ! આમ વિચાર કરતાંની સાથે પાછો અવાજ થયો હું તે તરફ ધ્યાન લગાડું તે પહેલાં તો બારણાં ખુલ્લાં રાખેલાં હોવાથી ચાલીમાંથી એક બિલાડીએ મારી ઓરડીમાં મારી સહાય માટે પ્રવેશ કર્યો; અને તે પણ ક્ષણવાર તે અવાજ તરફ તાકતી બેઠી અને પણ હિંમત આવી. બીજીવાર અવાજ થતાંની સાથે એક નાની ઉંદરડી ખોખામાંથી નીકળી ઝડપથી દોડી જઈ એક ખુણામાં અદૃશ્ય થતાં મેં જોઈ, મારાથી એકદમ બોલી જવાયું. ઉફ; ઉંદરડી ! આતો ઉંદરડી !! ગણપતિનું વાહન ! ગણપતિની સવારી ! પરંતુ બીજીજ ક્ષણે વિચાર થયો કે કદાચ અગીયો ખેતાલ કે કાળ લૈરવ તો ઉંદરડીના રૂપના હોય ! એમ વિચારતો હું તો મૌનજ બેસી રહ્યો બિલાડી પણ મૌન રીતે તે ખુણા તરફ તાકતી બેઠી હતી. તે પણ તેવાજ વિચાર કરતી હશે એમ મને લાગ્યું પરંતુ મહેરજાન ! બીજી પળે જ્યારે ઉંદરડીએ ખુણામાંથી ખોખા તરફ જવા કદમ ઉઠાવ્યો કે બિલાડી બાઈએ એકજ તરાપમાં કુદી પટ લઈને ઉંદરડીને પકડી લીધી અને ઝટ લઈને તેની ગર્દન પર તિવ્ર દાંતનો પ્રહાર કર્યો. ઉંદરડીથી માત્ર એકજ શબ્દ બોલાયો તે ચું ચું હતું. કરર કરર ને બદલે ચું ચું થયું. અને હું સમજી ગયો કે તે કંઈ તેના દાંત વડે કાતરતી હશે. બિલાડી તેને મારી પાસેથી લઈ બહાર ચાલી ગઈ. તે પછી તેનું શું થયું હશે. તે તો ઉંદરડી કે બિલાડી જાણે આપણે એમાં માથાફાડ કરવી નથી. પરંતુ આપણે તો હવે એ વિચારવાનું રહ્યું કે જોતે ઉંદરડીજ કરર કરર અવાજ કરતી હતી, તો પછી મારે પોતાને ડરવાનું શું કારણ હતું ? કાણ કહે છે કે હું ડર્યો હતો ? નોન-સન્સ ! મારા પ્રત્યે હવે પછી કાઈએ એવા ઉદ્દગાર કાઢવા નહિ. હું

વિચારવા લાગ્યો અને અવલોકન કરવા લાગ્યો કે રાત્રે મને બિઝાનામાં કાઢ્યો કંઈ થયેલું. ખુણામાંથી ડોકો મારેલો અભરાઇ પરથી કરંડીયું નાંખેલું. આ સધળું શાંત ચિન્તે વિચારતાં તરતજ માલમ પડી આવ્યું કે બિઝાના પર બહાદુરીથી પડતાં ત્યાં મેચબોક્ષ મારા હાથે મીલુબ્બતી સળગાવતાં મુકી દેવાઇ હતી તે ખુચેલી અને મારા વજનથી તે દબાઇને પાપડ જેવી બની ગઇ હતી. ખુણામાં પડતાં ત્યાં ઉભો રાખેલો ડોકો હતો તેને મારો પોતાનોજ પગ લાગવાથી મારી સાથે અથડાયો હતો પરંતુ ત્યાંથી હિંમત સાથે કુદકો મારતાં મારો હાથ અભરાઇ સાથે અથડાવવાથી કરંડયું મારા પર પડેલું તે હવે સહેલથી કળી શકાયું, પછી તો હું એકલોજ, તમારા સમ ખુબ હસ્યો; અને પેલા કાકાઓની ટુકડી પર પશુ મને ખુબ હસવું આવ્યું ઉદરડીએ તો ગજબ કર્યો ! મને ડરાવ્યો; પરંતુ કાકાઓની આખી ટુકડી જખમી કરી નાંખી અને છેવટે પોલીસ દાદાઓને પણ ખોલાવ્યા.

સવારનો શિતળ સમય હતો. હું બિઝાનામાંથી ઉડી દરેક કાર્યથી પરવારી જખમી થયેલી ટુકડીની તપાસ કરવા ગયો. ત્યાં જઇ શું જોઈ છે ? હળદરનું બખર ગરમ થયું હતું કાઢતો હોઠ મુજેલો છે, તો કાઢતું નાક છુંદાયું છે. હું આસ્વાસન દઇ પાછો ફર્યો. તેજ દિનથી કાળા ચૌદશની રાત્રીની બ્રાંતિ નષ્ટ થઇ છે. હવે હું કાળા ચૌદશની રાતથી મુઠ્ઠે ડરતો નથી. વાંચક ! તારે પણ ડરવું નહી, અને કદાચ તે રાતે તને જાણી જોઇને ડર લાગે તો ટેકશા કચરાશાના નામનાં મંત્ર બણવાં. સર્વ બ્રાંતિ, ભય, ડર તાત્કાલિક દુર થઈ જશે. રામ રામ !!

વાં ક ડો.

રણુછોડણ દેશાધને પોતાની પંદર વર્ષની કન્યા ગંગાને જલ-દીથી ઠેકાણે પાડવાની ચિંતા હતી. અનાવિલ કામમાં પાંચ દશ હજારનો વાંકડો લીધા વિના ગંગાનો હાથ ઝાલવાને કોઇ શિક્ષિત દેશાધ તૈયાર નહોતો અને ગંગાનો કન્યાકાળ વહી ગયેલો હોવાથી રણુછોડણ અને તેની વૃદ્ધ પત્ની જમનાના પેટમાં મોટી કાળ પડી હતી.

એવામાં રણુછોડણની ચાલીની પડોશની ચાલીમાં એક અનાવિલ યુવાન રહેવા આવ્યો. તેનું નામ નારણુ હતું. રણુછોડ-ણની ઓરડીની સામેજ નારણુની ઓરડીની બારી પડતી હોવાથી બન્ને વચ્ચે પીછાન પડી. મુઘ્ઘ ગંગા પણ કોઇ કોઇ વાર નારણુ તરફ તીરછી નજર નાખી લેતી અને નારણુ આ યુવાનાને આંગણે ઉભેલી મુઘ્ઘાને જોઈને મલકાઈ જતો.

નારણુ મુઘ્ઘમાં કોઈ વીમા કંપનીમાં ૪૦ રૂપિયાના પગારનો કારકુન હતો. પણ તે હંમેશાં રૂઆબમાંજ રહેતો. રેશમી ખમીશ, બંગાલી ધોતીયું અને ચાંદના શીલ્કના ડગલા સાથે બેંગ્લોર ટોપીથી તે જાણે બાપ લાખ ચાલીશનો દીકરો હોય એવો લાગતો. વાતમાં ને વાતમાં તેણે રણુછોડણને સમજાવી દીધું કે તે તેની નાતનોજ છે, હજી સુધી કોઈની દીકરીનો હાથ

પકડીને કાઢ સસરાનેા તેણે ઉધ્ધાર કર્યો નથી અને જો રણુછોડ-
જીની મરજી હોય તો તે ગંગાફી “સાપનો ભારો” તેને માથેથી
ઉતારી લેવાને તૈયાર છે. તેની ઉમર પચીશ વરસની હતી. બાંધો
મજબુત હતો. આંખો ચુંચી અને લુચ્ચાઈથી ભરપુર હતી.
પણ તે જોવાની રણુછોડજીમાં શક્તિ નહોતી. દેશાઈ અને દેશણુ
બન્નેને નારણુજી ગમી ગયો. તે હવે દેશાઈને ત્યાં વારંવાર આવતો
જતો થયો હતો અને જમના દેશણુ તેને પોતાને જમાઈજી માની
મેડી હતી.

પોતાના લગ્ન માટે રમાતી આ શેતરંજની બાજુ ગંગા ક્યારની
સમજી ગઈ હતી. તે પણ નારણુજીના ઠાઠમાં અંજાઈ ગઈ હતી.
આવો રૂપાળો અને શોખીન પતિ મળવાની આશાથી તેની ખુબસુ-
રતી રોજ ખીલતી જતી હતી અને તે પિતાનેા આશ્વરો છોડી
પતિની પ્રેમાલ ગોદમાં લપાવાને તલપાપડ થઈ રહી હતી. તે
ચાર પાંચ ચોપડી લણી હતી. મુંબઈની મોહક યુવતીઓના સમા-
ગમમાં આવી ફેશનેબલ થઈ હતી અને જોકે હજી તેના પર ગામડાંની
થોડીક છાપ હતી છતાં તે આકર્ષક અને મોહક હતી.

રણુછોડજી દેશાઈએ એક રવીવારે નારણુજીને જમવા બોલાવ્યો.
જમના દેશણુે ભાવી જમાઈને દુધપાક પુરીને પાંતરા આગ્રહ કરી
કરીને ખવાડ્યા અને જમી પરવાર્યા પછી દેશાઈએ દિવાનખાનામાં
જઈ નારણુજી સાથે ખાનગી વાતચીત શરૂ કરી.

“જુઓને નારણુજી, અમારી ગંગા તમને આપવાનો અમારો વિચાર છે.”

નારણુજી ખંધું હસ્યો અને જાણે આ વાતથી શરમાઈ ગયો હોય તેમ તેણે મુઝાની પેઠે નીચું જોઈ જાકીટમાંના ઘડીઆળના છેડા સાથે રમત કરવા માંડી. પોતાનો જમાઈ આટલો બધો શરમાળ અને વીવેકી છે તે જોઈને દેશાઈ ખૂબ પ્રસન્ન થયા.

“અમારી સ્થિતિ બહુ સારી નથી. પણ તમને હું ત્રણ હજાર રૂપીઆનો વાંકડો આપીશ.”

“નહિ. નહિ. મુરબ્બી ! હું વાંકડાના દુષ્ટ રિવાજની વિરૂધ્ધ છું. વાંકડાની જાલીમ બદીથી આપણી ન્યાતની પાયમાલી થઈ ગઈ છે તેથી મને દશ દશ હજારના વાંકડા આપવાની માગણી થવા છતાં મેં સાફ ના પાડી હતી...” નારણુજી જાણે કેવોક મોટો સંસાર સુધારક હોય એવા દમામથી બોલ્યો.

જમના અને ગંગા બીજા ઓરડામાં છુપાઈ ને આ વાત સાંભળતાં હતાં: બન્ને નારણુજીના વિચારપર શીદા ફીદા થઈ ગઈ.

“આવો જમાઈ લાખમાં એકજ મળે—” જમના બબડી અને ગંગાનું યુવાન હૃદય પ્રકુલ થઈ ગયું. તેની અર્ધ વિકસિત છાતી જોરથી ધબકી રહી.

“તમારા ઉદાર વિચાર માટે હું તમને ધન્યવાદ આપુ છું.” દેશાઈએ વાત આગળ ચલાવી: “પણ મારે મારી દીકરી પ્રત્યેની શરજ બળવવીજ જોઈએ.”

“તમારી પુત્રીને તમે ગમે તે આપજો, પણ મને રાત્રી પાછું
પણ જોઈતી નથી.

થયું; દેશાઈના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. લગ્નની તૈયારી થવા
લાગી અને પંદર દિવસમાં નારણજી ગંગાનો પતિ થઈ ગયો. લગ્ન
પ્રસંગે નારણજી અને ગંગાનું જોડું શોભી રહ્યું. અનાવિલ સ્ત્રી પુરૂષો
ખુશ થઈ ગયાં. તેઓએ આ જોડાંને શિવપાર્વતીની ઉપમા આપી
અને ગંગા પતિને ત્યાં રહેવા ગઈ.

નારણજીએ ગંગા પર પ્રેમનો વરસાદ વરસાવ્યો. “ધીરજનાં
ફળ મીઠાં છે” એ તેનો મુદ્રાલેખ હતો. ધીરજ ધરવાથી મોટી
મોટી સલતનતો જીતી શકાય છે એવી તેની ખાત્રી હતી. આઠ
દિવસમાં તો ગંગા તેના પરથી વારી ગઈ. તેને પતિ વિના એક
પળ પણ એન પડતું નહિ. નારણજી પણ આ યુવાન પત્ની પરથી
ફીદા થઈ ગયો અને ગંગાના સુંબનમાં તેને અજબ મીઠાશ
જણાવા લાગી.

પંદર દિવસ પછી નારણજીએ ગંગાને વ્હાલથી સુંબન કરી કહ્યું:
“જોને વ્હાલી! મને તો કંઈ જરૂર નથી. પણ તારા પિતા જો વાંકડાની
રકમ આપી દે તો ખેંકમાં વ્યાજ તો મળે.”

“હાસ્તો! ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય—” ગંગા હસીને બોલી: “હું
કાલે મારા આપુજીને એ વાતની યાદ આપીશ.”

નારણજીએ તેને છાતી સરસી ચાંપી દીધી.

બીજે દિને રણછોડજી દેશાધ જમના દેશણુ સાથે જમાઇને મળવા આવ્યા અને દેશાધએ ત્રણ હજાર રૂપીઆની નોટ નારણુજીને સ્વાધિન કરી. નારણુજી મનમાં મલકાયો. પણ તેણે મ્હોડેથી વિવેક કર્યો.

“આટલી બધી ઉતાવળ શી છે ? તમારી દીકરીના પેટમાં કંઈ વાતજ રહેતી નથી ! કાલે વાતમાં ને વાતમાં મેં જરા ધસારો કર્યો એટલામાં એ તમારી પાસે દોડી આવી.....”

“તેમાં શું થઈ ગયું ? મારે વહેલી મોટી આપ્યા વિના છુટકો છે ? તમે તો સમજી છે, એટલે તમને કહેવાની જરૂર નથી કે આવી મોટી રકમ ઘરમાં ના રાખતા—”

“નહિ રે ! હું તો આજેજ તમારી દીકરીને નામે ઇમ્પીરીઅલ બેંકમાં ખાતું પડાવીશ.”

દેશાધને સંતોષ થયો અને તે પોતાની અલીને લઈ ઘેર ગયા.

“બાલ, આણે બેંકમાં આ રકમ મુકી આવીએ.” નારણુજીએ ગંગાને કહ્યું.

“મારી શી જરૂર છે ?”

“જરૂર કેમ નહિ ? તારા પૈસામાંથી મને એક પાછ પણ જોઈતી નથી. આજકાલ મુંબઈમાં ચોરોનો ઉપદ્રવ બધી ગયો છે એટલે તારા દાગીના પણ લઈ લે. સેન્ટ્રલ બેંકની ત્રીજેરીમાં મુકી આવીશું

એટલે કંઈ પંચાતજ નહિ. મારી પાસે પાંચસોએક રૂપીઆ જમા થયા છે તે પણ બેંકમાં મૂકી દઈશું.”

ગંગાને લાગ્યું કે તેનો પતિ ડહાપણનો ભંડાર છે. તેણે પોતાના સઘળા દાગીનાબહાર કાઢ્યા. રૂપાના વાસણો દેશાધ્યે તેને કન્યાદાનમાં આપ્યા હતા તે પણ સાથે લઈ લીધાં. નારણુજીએ ત્રણ હજારના વાંકડાની નોટ ગજવામાં ભરી હતી. તેણે પોતાની બચતની રકમ પણ ગજવામાં નાંખી અને ધરમાં થોડાંક વાસણુ અને ગાદલાં શિવાય બીજું કંઈ રહ્યું નહિ.

ઓરડીને તાળુ મારી બંને નીચે ઉતર્યાં.

“ મોટર ભાડે કરો ને ? ” ગંગાએ એક ખાલી ટેક્ષી પસાર થતી જોઈ બોલી.

“ તું તો ગાંડી છે ? એમ નકામા પૈસા ફેંકી દેવાય કે ? ત્રામમાં બે આનામાં પતી જશે.”

“ હા. હા. ત્રામમાંજ ચાલો, જે પૈસા બચ્યા તે ખરા.”

દ્રામના સ્ટેશનપર જઈ બંને ઉભાં રહ્યાં થોડીવારમાં દ્રામ આવી. ઉતારિઓની ભારી ગીરદી હતી તેથી નારણુજીએ કહ્યું:

“ તું બૈરાઓની બેઠક પર બેસી જા, હું માળ ઉપર જમા રાખી બેશ.”

ગંગા તરત ટ્રામમાં આગલી બાબુથી ચઢી ગઇ અને સ્ત્રીઓની બેઠક પર જઇ બેઠી. નારણુ પાછલી બાબુથી માળપર ચઢી ગયો. ગંગાએ પાછું ફરી ઉપર જોતાં નારણુને જોઇ મધુર સ્મિત કયું.

ગંગાની બાબુમાં એક જાડી સ્ત્રી બેઠી હતી અને તે વારંવાર તપખીરના સડુકા મારતી હતી. પાછલી બેઠક પર બે માણસો ચીરટના ધુમાડા કાઢી રહ્યા હતા. ટ્રામમાં બે નસોં સફેદ પોષાકમાં સજ્જ થઇ બેઠી હતી અને તેઓ સામી બેઠક પર બેઠેલા સોલજરો સાથે આંખ મીચામણા રમતી હતી. બે લૈયા હાથમાં દુધના હાંડા લઇ “ ધધર ધધર ” ની વાત કરતા હતા. અને એક પારસી બાવા જરા જરા વારમાં પોતાના “ ગોગલ્સ ” સાફ કરતા હતા. બીજા ઉતારોનાં વર્ણન કરવાની જરૂર નથી.

થોડાક સ્ટેશનો પસાર થયા પછી ટ્રામમાં જગ્યા ખાલી થઇ અને ગંગાને વિચાર આવ્યો: એ મારી પાસે કેમ નહીં આવ્યા ? હવે તો જોઇએ તેટલી જગ્યા છે.”

માળપર જઇને નારણુને બોલાવી લાવવામાં તેને સ્વમાન જણાયું નહિ. તે ચુપચાપ બેસી રહી. ટ્રામ એક પછી એક સ્ટેશન પસાર કરી જતી હતી અને ઘણા ખરા ઉતારો પોત પોતાની જગ્યાએ ઉતરી ગયા હતા.

“ હજી એક બહુ દુર લાગે છે.” ગંગા બબડી. તેનો ચહેરો ઉતરી ગયો, ખાલી થતી ટ્રામમાં તેનો પતિ તેની પાસે હોત તો

કેવી મઝા આવત. એવો ખ્યાલ આવતાં તે જેમ તેમ આંસુ ખાળી રહી.

અંતે ત્રામ કોલાખાના ત્રામ ટરમીનસપર જઈ ઉભી રહી. સબળા ઉતાર્યો ઉતરી ગયા. કંડકટરે યુમ મારી: “કોલાખા ! ઉતર જાઓ—”

“કોલાખા ?” ગંગાએ પૂછ્યું.

“હા.” અહિં ત્રામ ખલાસ થાય છે—

“ત્યારે મુંબઈ ખેંક ક્યાં આવી ?”

“તે તો ક્યારની પસાર થઈ ગઈ.”

“ઓહ ! મારા પતિ ક્યાં છે ?”

“કોણ ?”

“મારા ધણી ?”

“તે ક્યાં બેઠા છે ?”

“ઉપર—”

“ઉપર તો કોઈ નથી.”

“હાય ! હાય ! હવે શું કરું ? મારું શું થશે ? ભાઈ ! જરા જુઓ તો ખરા. મારી સાથેજ એ ત્રામમાં બેઠા હતા—”

“બાઈ ! હું ઉપર જોઈ આવ્યો છું. ત્યાં કોઈ નથી—”

ગંગા રડવા લાગી.

“અરે તમારી ભૂલ હશે. એમના હાથમાં એક બેગ હતી...”

“બેગ ? હા-એ માણસ “ફ્લોરા ફાઉન્ટન” આગળ ઉતરી ગયો —” કંડકટર યાદ કરી બોલ્યો.

ગંગા કુસ્કે કુસ્કે રોવા લાગી. એવામાં ત્રામનો ઇન્સપેક્ટર આવ્યો અને તેને કંડકટરને પૂછ્યું: “શું છે ?”

“આ બાઇનો ધણી ગુમ થઈ ગયો.”

“બાઇ ! પોલીસને ખબર આપો અને ત્રામમાંથી ઉતરી જાઓ.” ઇન્સપેક્ટરે કહ્યું.

નિરાશ થઇ ગંગા ત્રામમાંથી નીચે ઉતરી તેની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહી જતા હતા. ક્યાં જવું અને શું કરવું તેની તેને સુઝ પડી નહીં. લોકોનું ટોળું તેની આસપાસ ફરી વળ્યું. કોઇ તેની મજાક કરતું તો કોઇ તેની દયા ખાતું હતું. એવામાં ગંગાએ સ્ટેશનપર ત્રેનના એનજીનની સીસોટી સાંભળી તરતજ તેને યાદ આવ્યું કે તેનો બાપ કોલાબાના સ્ટેશન પરજ નોકરી કરે છે. બીધેલી હરણી જેવી તે સ્ટેશન તરફ દોડવા લાગી.

તે સ્ટેશનપર જઇ દિવાની-બાવરી જેવી પોતાના પિતાની તપાસ કરવા લાગી. સારે નસિબે એક પોસ્ટરને તેની દયા

આવી અને તે તેને ગુડસ ઓફીસમાં રજુછોડજી પાસે લઇ ગયો.

“દેસાઈ દીકરીની હાલત જોઈ આભાજ બની ગયા. ગંગાએ રડતાં રડતાં તેને પોતાની કરમ કથા કહી સંભળાવી.

“તું ગભરાય છે શા માટે—” દેસાઈ જરા વિચાર કરી બોલ્યા: “નારજીજી ઉતાવળમાં બેંક પાસે ઉતરી ગયો હશે અને તને બોલાવવાનું ભૂલી ગયો હશે. ચાલ, હું તારી સાથે ઘેર આવું છું.”

દેસાઈએ હેડ કલાકની રજા લીધી અને ગંગા સાથે તે ઘેર જઈ પહોંચ્યો. નારજીજી ઘેર આવ્યો નહોતો.

જેમ જેમ સમય વહેતો ગયો તેમ તેમ બધાની ચિંતા વધવા લાગી. આખરે રાતના બાર વાગ્યા પણ નારજીજીના દર્શન થયા નહિ. ગંગા છાતીફાટ રોવા લાગી. જમના દેશજી દીકરીને દિવાસો દેતાં પોતે પણ છોડો વાળી રોવા બેઠા અને રજુછોડજીએ લાચાર થઈ પોલીસને ખબર આપી.

પોલીસ ઇન્સપેક્ટર નારજીજીનો ફોટો જોતાં જ ગંભીર થઈ ગયો: “આ કોણ છે?” તેણે દેસાઈને પૂછ્યું.

“મારો જમાઈ.”

“તમારી દીકરીને એ ક્યારે પરણ્યો?”

“પંદર વીસ દિવસ થયા.”

“ તે નાસી ગયો છે ?”

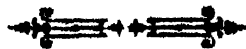
“ હા. ”

“ તેની પાસે તમારા કંઈ પછસા હતા ?”

“ હા. મેં તેને વાંકડાના ત્રણ હજાર રૂપીઆ આપ્યા હતા. તે સિવાય મારી પુત્રીના દાગીના તેની પાસે હતા.”

“ અફસોસ મી દેસાઈ ! આ માણસનું નામ નારણુજી નથી પણ ભગવાનજી છે, તે અઠંગ ઉઠાઉગીર છે. તમારી પેઠે એ ચાર જણનો જમાઈ થયો હતો. અને ચારે ચાર સસરાને થાપ આપી નાસી ગયો હતો. પોલીસે એને એકવાર પકડી છ મહિના વગર ભાડાની ટ્રાટડીમાં મોકલ્યો હતો. અને જેલમાંથી એ એ મહિના પહેલાંજ છુટ્યો હતો, આટલા થોડા દિવસમાં એ નવો સસરો શોધી કાઢશે એવો અમને પણ શક નહોતો.”

રણુછોડજીએ કપાળ કૂટ્યું અને તેની પાસેથી નારણુજીની કરમકથા સાંભળી ગંગાએ હતે ધણીએ રંડાપો આવેલો માની લીધો !

હ ય સ ભુ.

“તું આફ્રિકાના પ્રેમની કથા જાણવા માગે છે? ધણી વર્ષથી હું આ હયસીઓના આ ગરમ દેશમાં રહું છું. આ અજબ જેવો દેશ છે. અહિં મને દીલ્લગીના જાતજાતના અનુભવ થયા છે. તું હમણાં ધારતો હશે કે હું કોઈ કાળી ગુંછળીઆ વાળવાળી, મદમસ્ત જુવાનીમાં હાથણી પેટે મહાલતી હયસભુને બગલમાં મારી બેઠો હોઈશ. અને તેના સફેદ મોતી જેવા દાંત બતાવતી તે મારા તરફ જોઈ હસતી હશે! એમજને?”

તારી કલ્પના સાચી છે. મને કેટલીક એવી હયસભો મળી છે કે જેને જોતાં ભલ્લ ભલો રૂપી પણ પોતે કાળો શાહી થવાને તઈયાર થઈ જાય!

તું આ દેશના લોકો કઈ જાતનો પ્રેમ કરે છે તે જાણવા માગે છે. સાંભળ હયસીઓનો પ્રેમ ધણોજ ભયંકર હોય છે. ધગધગતા સૂર્યના પ્રચંડ તાપમાં મને મોજમગ્નહ શિવાય બીજું કશુંજ ગમતું નથી. ગરમીમાં કામ કરવાની લહજજત આવતી નથી અને તેથી આળસમાં આમોદ-પ્રમોદમાંજ જીવન ગાળવું એવો આદર્શ રાખવાનું મને મન થઈ જાય છે.

સાંભળ, તું પ્રેમ કોને કહે છે? હૃદયની એકતા, આત્માનું એકીકરણ, પવિત્ર વાસનારહિત પ્રેમ વિગેરે જાતનો પ્રેમ કવિ-

ઓની કલ્પનામાં રમતો હશે અથવા સ્વર્ગમાંય દેવદેવીઓ વાસના રહિત રહેતાં હશે કે કેમ તે વિષે મને શક છે. પણ શારિરિક પ્રેમ-વાશનાની તૃપ્તિ કરી હૃદયને કાંઈક અનિર્વાચ્ય આનંદમાં મસ્તી કરી નાખનારો પ્રેમ આ દેશમાં છે. પણ તેનું સ્વરૂપ બહુ ભયાનક છે. ગરમી નાડીમાંના રક્તને ગરમ બનાવે છે, દક્ષિણ તરફથી આવતો ગરમ વાયુ આળસ ઉપજાવે છે, અને તેથી શરીરને જાતજાતના પ્રયોગોથી રાજી રાખવા શિવાય બીજો રસ્તોજ નથી.

એલ્જીરીઆમાંના મારા પ્રાથમિક જીવનની વાત હું લખવાનો નથી. બોના, ખ્રીસ્કા અને બીજા શહેરોમાં ફરી હું શામેલ ને રસ્તે બોગીમાં આવ્યો. રસ્તો ધણોજ મનોહર હતો. ચારે તરફ જંગલો હતા અને દૂર દરીઓ અને પર્વત માળા શોભતાં હતાં.

બોગી જંગલોથી ભરપૂર એક ઊંચી ટેકરી પર આવેલું છે. અને તે એટલું જાણું સુંદર છે કે ત્યાં હંમેશાં રહેવાનું મન થાય છે. આપણી નજરે સમુદ્રના મોજાં ન પડે તે માટે નાની મોટી ટેકરી બાજુ એક બીજા સાથે સ્પર્ધા કરતી હોય એવો ભાસ થાય છે. પણ દરીઓ અહીંથી નજીકજ છે. આકાશ સ્વચ્છ રહે છે અને રાતે ચંદનીના પ્રકાશમાં ટેકરીઓ પરથી તારલીઆ જોવાની લહનજાત કંઈ ઔરજ છે.

ટેકરીપર એક મુરીશ ઘર મેં ભાડે રાખ્યું. આ ઘરમાં બારીઓ નથી પણ હવા આવે તેવાં બાકારાંજ છે. પહેલા માળ પર એક મોટો કંડો ઓરડો છે તેમાં દિવસે ગરમી લાગતી નથી અને રાતે સુવાં માટે અગાશી છે.

અહિં આવી મેં આફ્રીકાના રિવાજો ધારણ કર્યા, બપોરે જમ્યાં હું ઉંઘી જતો. આ સમયે સૂર્ય લોડાને બાળી નાખવા માગતો હોય તેમ તપે છે. રસ્તાઓ પર કાળું ચકલું પણ ફરકતું નથી અને દરેક જણ કાંતો ઉંઘી જાય છે અથવા ઘરમાં સંતાઈ રહે છે.

મારા ઘરમાં એક આરામ ચેરપર હસનના જેવો ગોલાક પહેરી હું બપોરે આરામ લેવા પડતો પણ મને ઉંઘ આવતી નહિ.

દોસ્ત ! માનવ હૃદયમાં જનતજનતની આકાંક્ષા થાય છે તેનો તને કદિ ખ્યાલ આવવાનો નથી. ખુબ તરસ લાગી હોય ત્યારે પાણી માટે કેવો ટળવળાટ થાય છે ? પ્રેમની તરસ તેથી પણ તીવ્ર હોય છે. રેતીના રણમાં એક ઠંડા પાણીના ખાલા માટે માણસ કામનું ખુન કરી નાખે છે...આફ્રિકામાં સ્ત્રીઓનો દુકાગ નથી. પણ ધણીખરી બેટાળ ગંદી અને સહરાના રણના કુવાના મેલા પાણી જેવી છે.

એક દિવસ મને બીલકુલ ઉંઘ ન આવી. મારા અંગે અંગમાં ગરમી વ્યાપી હતી. બીજાનામાં મેં વારંવાર પાસાં કેરવાં પણ ઉંઘ ન આવી ત્યારે કંટાળીને હું બેઠો થયો અને બહાર નીકળ્યો.

પાછલા પહોરનો સમય હતો. રસ્તો એટલો ગરમ હતો કે તે પર રોટલા પણ રંધાઇ જાય. હું દરિયા કિનારે ગયો અને ઠંડી રેતીમાં લાંબો થઇ પડ્યો.

આસપાસ કોઇ નહોતું—કંઇ અવાજ નહોતો—કોઇ પશુપક્ષીની બુમ પણ સંભળાતી નહોતી—દરીઆના મોઝાં પણ અવાજ કરતા નહોતા. જાણે સૂર્યના તાપથી કંટાળીને સમુદ્ર પણ નિદ્રાધિન થયો હોયની ?

અચાનક સમુદ્રમાં અરધા ડુબી ગયલા એક ખડકની પાછળ મને કોઇ વ્યક્તિ જણાઇ. મેં આંખ તાણી જોયું તો એક લાંબી યુવાન રમણી એકલી સ્નાન કરતી હતી. તે છાતીપૂર પાણીમાં હતી અને તેનું મોઢો દરિયાના કિનારા તરફ નહિ પણ બીજી બાજુએ હતું. અહા ! કેવો મનોહર દેખાવ ! સમુદ્રના પારદર્શક પાણીમાં એ જોખન-વંતી સ્વચ્છંદપણે પાણી ઉછાળતી હતી. સૂર્ય લયંકર કારણે ફેંકતો હતો તેની તેને દરકાર નહોતી. તેની ખુબસૂતી ગજબનાક હતી. લાંબી, કઢાવર, નિરોગી અને સુડોળ હોવાથી તે સમુદ્રમાં સ્નાન કરતી જળદેવી જેવી લાગી.

તેણે મોં ફેરવ્યું—મને જોયો—અને ધીમી ચીસ નાખી પાણીમાં ડુબકી મારી ખડકની પાછળ સંતાઇ ગઇ.

થોડીવાર પછી તે પાછી આવશે એમ ધારી હું ધોબ્યો. શરમાતાં શરમાતાં તેણે મારા તરફ ડોકીયું કર્યું. પ્રથમ વાળના ગુચ્છથી ઘોળનું તેનું મસ્તક જણાયું. તેનું મોઢો ગોળાકાર હતું તેની આંખો

મોટી અને સુંદર હતી. તડકાને લીધે તેની ચામડી જરા લાલ થઇ હતી છતાં તે ગોરી ધટમાળી જણાતી હતી.

“ચાલ્યા જાઓ.” તેણે હિંમતથી મારા તરફ જોઇ યુમ મારી. હું ન ખસ્યો. “તમે અહિં ઉભા રહો તે યોગ્ય નથી.” હજુ પણ હું તેને જોતો ઉભો રહ્યો એટલે તેનું માથું ખડકની પાછળ અદ્રશ્ય થઇ ગયું.

દશ મીનીટ વહી ગઇ. પછી સંતાકુકડી રમતાં બાળકની પેઠે પ્રથમ તેણે પોતાના વાળ, પછી કપાળ અને પછી આંખો બતાવી.

આ વખતે તે ધણીજ ગુસ્સે થઇ હતી. “તમે મને શરદીમાં મારી નાખશો. તમે નહિ જાઓ ત્યાં સુધી હું બહાર નીકળવાની નથી.”

હું ઉભો થયો અને ચાલવા લાગ્યો, પણ વારંવાર પાછું જોઇને એ મનોહર રમણીને જોવાની લાલચ હું ખાળી શક્યો નહિ. મને દૂર ગયેલો જોઇ તે મરતક નીચું રાખી બહાર નીકળી અને મારા તરફ પીઠ રાખી વીજળીકે વેગે કપડાં પહેરી યુમ થઇ ગઇ.

બીજે દિવસે હું ત્યાં પાછો ગયો. તે ન્હાતી હતી. પણ આ સમયે તે નગ્ન ન્હોતી. તેણે પાતળું વસ્ત્ર પહેલું હતું, મને જોઇ હસી અને તેના શ્વેત દાંત બતાવવા લાગી.

એક અઠવાડીઆમાં તો અમે મિત્રો થઇ ગયા અને બીજા સાત દિવસ જતાં મેં તેના ઓઠ પરનો અમીરસ પીવાનો પરવાનો મેળવ્યો.

તેનું નામ મારોકા હતું. તેની મા હવસશુ હતી અને આપ સ્પેનીઆડ હતો. હાલમાં તેના માઆપ જીવતાં નહોતાં. તે કાષ્ટ ક્રેંચમેનને પરણી હતી અને તેનો ઘણી સરકારી અમલદાર હતો. તેની ફરજો શી હતી તે હું હજી પણ જાણતો નથી. હું એટલું જ જાણું છું કે તે બહુ કામગરો હતો અને એથી વધુ જાણવાની મને પરવા પણ નહોતી.

મારોકાને સુખન લેવાનો હક્ક મને મળ્યો ને પછી રોજ સ્નાન કરી તે મારે ત્યાં બોજન લેવા આવવા લાગી. બોજન લઈ અમે બન્ને એક બીજાની ગોદમાં પ્રેમના મધુર રસનું પાન કરતા ! અહા ! જેવો સુખી-સ્વર્ગિય લ્હાવો ! મારોકાની ગોદમાં આફ્રિકાનો પ્રચંડ સૂર્ય પણ મને શિતળ ચંદન જેવો લાગવા લાગ્યો.

તે ઘણીજ ફાંકડી હતી. તેનો સ્વભાવ કંઈક પણ જેવો હતો. પણ તેથી તે મારા પુરૂષ હૃદયને ચાર બહાલી લાગતી. તેની આંખોમાં હંમેશાં કામની ઘેરી ખુમારી તરવડાં કરતી. તેના એક સુખન માટે હંમેશાં તૈયાર રહેતાં તેનું આખું શરીર પ્રેમ-પ્રેમ અને પ્રેમનેજ ઝંખ્યા કરતું અને મારા આલિંગનમાંથી મુક્ત થવાની ઇચ્છાજ કરતી નહિ, તેની મહોખ્યત વાઘણના જેવી હતી. જંગલી વાઘશુ પ્રેમની મદમસ્ત મસ્તીમાં જેમ પાગલ થઈ જાય છે તેમ તે મને જોતાની સાથે મને ભેટી પડતી અને તેના જુરસાલયાં આલિંગનથી મને કચડી નાખતી. જાણે આજસુધી તેની વાસના જાણે અતૃપ્ત રહી હોય, જાણે પ્રેમનો ઉન્માદક લ્હાવો પહેલીજવાર મળવાથી

તે પાગલ થઇ ગઇ હોય, જાણે તે મારીજ શોધમાં આજ સુધી પ્રેમ છુપી રહી હોય તેમ તે મારાપર ચુંબનોનો વરસાદ વરસાવવા લાગી. આવા ધગધગતા પ્રેમનો મને અગાઉ કદિ અનુભવ થયો નહોતો. પ્રિયતમને જોતાં શરમથી આંખો નીચી ઢાળી દઇ પગના અંગુઠાથી જમીન ખોતરતી આય' બાળા જેવી એ બીર નહોતી. પ્રેમમાં પડ્યા પછી એ લજ્જાનું અસ્તિત્વ માનતીજ નહોતી. એને ચોવીશે ચોવીશ કલાક પ્રેમ સરવરમાં સ્નાન કરવાની હોંશ હતી. સંયમ, લજ્જા, બીરતા, આદિ શબ્દો એના શબ્દ કોષમાંથી એણે છેદી નાખ્યા હતા.

તે વાસનાની ગુલામ હતી, પ્રેમની તૃપ્તિ માટે તે મોતના પંઝામાં સપડાતાં ડરતી નહોતી; તેના જીવનનો એક માત્ર હેતુ વાસનાની તૃપ્તિજ હતો. કામ વાસનાની સંપૂર્ણ તૃપ્તિ થયા પછી તે એક જાતની તંદ્રામાં પડતી, અને આલિંગન માટે ટળવળતી.

તેનું મન સરળ હતું. તેની ખુદ્દિ સાદી હતી. એને બે ચાર થાય એટલુંજ તે સમજતી. ગંભીર વિચાર કરવા તે સરજાઇજ નહોતી. હું જરા વિચારમાં પડું કે તરત તે રૂપેરી ઘંટડી જેવું હાસ્ય કરીને મારી વિચારમાળા તોડી નાખતી અને હું તેને બાથમાં લઇ સઘળા વિચારોને હવા ખાવા મોકલી આપતો.

તે પોતાની ખુબસુરતી માટે મગરૂર હતી. અને પોતાનું સૌંદર્ય છુપાવવાનો તેને સખત અણગમો હતો. તે મારા ઓરડામાં આવતી ત્યારે પોતાનું અંગ પ્રત્યંગ બતાવવા હરણીની પેઠે નાચ-કુદતી

અને થાકી જતી ત્યારે પલંગપર પોઢી જતી. તેને નિંદ્રસ્થ દશામાં જોવાનો પણ એક લ્હાવો હતો. ગરમીથી તેની સુંવાળી ચામડી પર પ્રસ્વેદના બિંદુ બાઝી જતા અને તે જોઇને મને કાવ્ય રચવાની પ્રેરણા થતી.

કોઇ કોઇ વાર તે સાંજે મારી પાસે પાછી આવતી. કોણ જાણે એ સમયે એનો પતિ ક્યાં જતો હશે. તે પાછી આવતી ત્યારે અમે મારા ધરના બગીચામાં ફરતાં અને ઘાસની નરમ બીજાતપર કલાકો પસાર કરી નાખતાં. રાત પડતાં અમે અગાશીમાં જતાં. ચંદ્રના પ્રકાશથી આંખી ટેકરી પર સફેદ ચાદર બીજાઈ જતી અને સઘળા ધરની અગાશીપર સ્ત્રી અને પુરૂષના આકારો નજરે પડતાં. રાતે ઠંડી પડતી છતાં મારોકા પાતળામાં પાતળા વસ્ત્રો પહેરતી. ચંદ્રના પ્રકાશમાં તેને કોઇ જોય તેની તેને પરવાજ નહોતી. અગાશીમાં ધવલ ચંદની જોઇ તે મસ્ત થઇ જતી અને હું તેને મૈત્ર રહેવાને આજીજી કરતો તેની દરકાર ક્યાં વિના તે મારા બચને હસી કાઢી મધુર અવાજે કંઇ કંઇ ગાતી. મને તેના ગાયનમાં કંઇ સમજ પડતી નહિ. પણ એ માધુર્ય—એ મદમસ્ત છટા હું કદિ બૂલી શકીશ નહિ.

એક રાતે હું અગાશીમાં સુતો હતો. આકાશમાં તારા અગઝગી રહ્યા હતા. શિતળ પવનની લહરીઓ મારી આંખને ઘેરી બનાવતી હતી એવામાં કોઈ મારી પાસે આવ્યું અને મારા ઓઠ પોતાના ઓઠ સાથે જોરથી દાબી દીધા. હું તરતજ સંમજી ગયો કે તે મારી જાદુગરી મારોકા હતી.

“તમે એક રાત મારે ઘેર ચાલો.” તે મારા ગળામાં હાથ નાખી બોલી.

“શું?”

“બહેરા થઇ ગયા છો? એક વાર મારે ઘેર આવો.”

“શા માટે?”

“શા માટે વળી? મારા પતિ બહારગામ ગયા છે એટલે તેની જગ્યા તમે લેજો.”

હું ખડખડ હસી પડ્યો.

“તું અહિં આવી છે પછી તારે ઘેર જવાની શી જરૂર છે?”

મારા મ્હો પાસે મ્હો લાવી, મારી મુછ પર હોઠ દાબી તે ધીમેથી બોલી: “તમે અહિંથી ચાલ્યા જાઓ તે પછી તમારું મને સ્મરણ થાય તે માટે તમને હું મારે ઘેર લઈ જવા માગું છું.”

“પણ એથી માઝું સ્મરણ શી રીતે રહેશે?”

“તમે ચાલ્યા જશો પછી હું મારા પતિને પ્રેમ કરીશ અને મનમાં એમજ કાળજી લઈશ કે મારી ગોદમાં તમેજ છો.”

બે જાતના આવેશથી મારી છાતી ધડકવા લાગી. મારોકાના ઘરમાં તેના પતિનું સ્થાન લેવામાં મને કંઈ અજબ આનંદ જણાયો. ખીજી પળે માંડે ડહાપણ મને ના પાડવા લાગ્યું. નહિ, કોઈ પારકાના ઘરમાં પ્રેમનો નાટક ભજવવાને હું તઈયાર નહોતો.

મારોકા પોતાના ધણીને ધિક્કારતી હશે અને તેથી તેને છેતરવામાં મજા માણતી હશે એમ ધારી મેં પુછ્યું:

“તું તારા ધણીને ધિક્કારે છે?”

“નહિ. તે મારા તરફ ધણાજ માયાળુ છે.”

“ત્યારે તું તેને ચાહતી નથી?”

“ચાહું છું—પણ તમારા જેટલા નહિ.”

હું મુંઝાયો અને મુંઝાયેલો જોઈ તેણે મને અજેય ચુંબન કયું: “જોલો, હું જોલાવું ત્યારે આવશોને?”

“હા—” મારાથી જોલાઈ ગયું અને તે મને એક સામટાં પાંચ પચાસ ચુંબન લઈ મને છોડી ગઈ. સાત આઠ દહાડા તેના દર્શનજ ન થયા. નવમે દહાડે તે આવી અને મારા ઓરડાના દ્વાર આગળ ઉભી રહી જોલી:

આજે રાતે અમારે ત્યાં આવશે? તમે નહિ આવો તો હું તમને ફરીથી મળીશ નહિ.”

“મને નવ નવ દિવસનો વિરહ હતો અને આશીકામાં નવ દિવસ માથુક વિના ગાળ્યા હોય તેનેજ એ દુઃખનો પ્યાલ આવે છે. મેં તરતજ હા પાડી અને તે મને વળગી પડી.

*

*

*

રાતે તે પોતાના ધરતી પાસેના એક રસ્તામાં મારી રાહ જોતી ઉભી હતી. હું નકકી કરેલે સ્થળે જઈ પુગ્યો અને તે મને પોતાને ઘેર લઈ ગઈ.

“આખર તમે મારે ઘેર આવ્યા ખરા.” તે ખુશાલીથી ગાંડી થઈ બોલી.

હું જાણે મારાજ ઘરમાં હોઉં તેમ વર્તવા લાગ્યો. મને જરા ભય લાગતો હતો. પણ મારોકાના પ્રેમમાં હું તે ભુલી ગયો હું ડગલો કાઢવાની આનાકાની કરતો હતો. પણ તે મારો ડગલો કાઢી બીજા ઓરડામાં લઈ ગઈ. હું સુવાની તક્યારી કરવા લાગ્યો. એવામાં ખારણા ખખડ્યા:

“મારોકા ! ખારણાં ઉઘાડ.”

“ઓ ખુદા ! મારો ધણી ! ચાલો, સંતાઈ જાઓ ઉતાવળ કરો— પલંગ નીચે સંતાઈ જાઓ—” તે ધીમેથી બબડી.

હું ગભરાટથી આભો જેવો બેસી રહ્યો મારોકાએ મને પકડીને પલંગ નીચે છુપાવી દીધો.

તે પછી તે ઓરડામાં ગઈ. તેણે ક્યાટ ઉઘાડી બંધ કરવાનો અવાજ મને સંભળાયો. તે કંઈ ચીજ લઈ પાછી બહાર આવી અને તે ચીજ પલંગ પર કોઈ જગ્યાએ મૂકી દીધી. તેનો ધણી અધીરો થઈ બબડ્યો: “જલ્દી ઉઘાડ —”

“મને દીવાસળીનું બાકસ મળતું નથી. આહ ! મળ્યું...” મારોકા બોલી, અને બીજા પગે તેણે ધણી ઘરમાં દાખલ થયો. પલંગની નીચેથી મેં તેના ભારી શરોડી પગ જોયા. તેના પગના

પ્રમાણમાંજ તેનું શરીર હોય તો તે રાક્ષસ હોવો જોઈએ એવી મારી ખાત્રી થઈ. હું પલંગની નીચે થરથર ધુળવા લાગ્યો.

ધણી ધણીઆણીએ એક બીજાને ચુમી લીધી-બંને હસ્યા-પછી મારોકાનો ધણી બોલ્યો: “હું પૈસાનું પાકીટજ ભુલી ગયો. એટલે મારે પાછું ફરવું પડ્યું.” આટલું કહી તેણે પોતાના ટેબલનું ખાનું ઉઘાડ્યું અને મારોકા પલંગપર બેઠી. પાકીટ લઈ તેનો ધણી તેની પાસે ગયો. તે જરા ગેલમાં આવ્યો હતો, તેના પગ મારી છેક નજીક હતા. મારી છારી ધમણ જેવી ઉંચી નીચી થતી હતી.

“હવે બહુ ગાંડા ના થાઓને ! ત્રેન ચુકી જશે.” મારોકા લાડ કરતી બોલી અને તેનો ધણી વિદાય થયો.

દ્વાર બંધ થયા. તેના પતિનાં પગલાંનો ભારી અવાજ સંભળાતો બંધ થયો અને મને લાગ્યું કે મારો પ્રાણ બચ્યો.

દયાજનક દશામાં હું પલંગ નીચેથી બહાર નીકળ્યો. મારોકા આનંદથી નાચતી નાચતી મારી પાસે આવી. મને તેની મરકરી ગમી નહિ. એજ પળે મારો હાથ પલંગપર એક કુહાડીના હાથાપર પડ્યો, મારોકાએ તે જોયું અને તેણે કુહાડી લઈ ટેકાણે મુકી.

“ધાર કે તારા ધણીએ મને જોયો હોત તો-!” હું જરા ખીજવાઇને બોલ્યો.

“સંભવિત નથી.”

“કેમ ? ધાર કે તેની હેટ પડી ગઈ હોત અને તે લેવા તે નીચે વળત તો ?”

“તો ?...” મારોકાની આંખમાં અજબ વીજળી ઝળકી : “તો તે પાછો ઉભોજ ન થાત—”

“કેમ ?”

“આમ.....” જાણે રમત કરતી હોય તેમ તેણે કુહાડી હાથમાં લઈ તેનો ધણી જો નીચો વળત તો તેનું માથું ધડથી શી રીતે ભુદું થાત તેનો અભિનય કરી બતાવ્યો.

x

x

x

x

દોસ્ત ! આફ્રીકામાં પ્રેમ આવો લયંકર હોય છે.

ધ ગ ધ ગ તો પ્રે મ.

ચંપા વસંત પંચમીને દિને પહેલ વહેલા પ્રેમના પાપના મધુર નીશાથી બેભાન થઈ પોતાનું તનમન પોતાનાં બહાલા ગોવિંદને સોંપી બેઠી.

વસંત પંચમીને દિને ગામના લોકો વસંતને વધાવવામાં થેલા થયા હતા. મંદિરોમાં અખીલ ગુલાલ ઉડતા હતા. પ્રેમીઓ આગ્ર મંજરીઓ અને આસોપાલવના પાંદડાના તોરણો આંગણે લટકાવી એક બીજની ગોદમાં મસ્ત થઈ પડ્યા હતાં. અનિલ તોફાની થયો હતો અને તે મુઝાઓ અને યુવતીઓના સાળુઓની કાર સાથે નિલંબ મસ્તી કરી રહ્યો હતો. વાતાવરણમાં સુગંધ બહેકી રહી હતી. સૂર્યના બાળ કિરણો માનવીઓમાં ઉત્સાહ પ્રેરતા હતા. આ સમયે ગામના લોકોનો વસંતોત્સવમાં ભાગ લેવા ચંપા નહોતી ગઈ. ઘરમાંથી દર્શન કરવાને બહાને બહાર નીકળી તે ગામની સીમથી થોડું દૂર નીકળી ગઈ. સીમની પાસે એક નાની ખાડી હતી. ખાડી પાસે તેને ગોવિંદ મળ્યો. બન્ને એક બીજના હાથમાં હાથ લઈ વૃક્ષોની ઘટામાંથી દૂર ચાલી ગયાં. ઉભયને જગતમાં બે વ્યક્તિ શિવાય ત્રીજી વ્યક્તિ હોવાનું ભાનજ નહોતું.

ગોવિંદ માઆપ વિનાનો યુવાન હતો. તેના માઆપ કોણ હતા તેની કોઈને ખબર નહોતી. એક ઝાડની નીચે તેને કોઈ હતભાગી માતા મેલી ગઈ હતી અને ગામના દયાળુ લોકોએ તેને પાળી પોષી

મોટો કયો હતો. હાલમાં તે વીસ વર્ષનો થયો હતો અને ચંપાના આપની આટાની મીલમાં મજૂરી કરી પેટ ભરતો હતો.

ચંપાની નાનુક કમર પર હાથ નાખી, ગોવિંદ શિતળ સમીર લહરીનો સ્વાદ લેતો વૃક્ષોની ઘટામાંથી પસાર થતો હતો ત્યારે તેને ભૂતકાળ સાંભર્યો. તે મહિનાઓથી ચંપાનો આશક થયો હતો. તે તેના આપની આટાની મીલમાં નોકરી માગવા ગયો ત્યારે તેણે ચંપાને પ્રથમ જોય. જોતાંની સાથેજ તે તેના પર મોહી પડ્યો. ચંપાએ તે વખતે સાદા ચણીઓ ચોળી પહેર્યાં હતા. તેની ચોળીના અરધા બટન ખુલ્લા હતા અને તેમાંથી તેની નાનુક જુવાની ડોકીયાં કરતી હતી. તેના કાળા ભસ્મર જેવા વાળ તેના ખભા પર લટકતા હતા અને તેમાં પવનથી આટાના રજકણો પડવાથી એક જાતની મોહક સફેદી દેખાતી હતી. જાણે હમણાંજ ઉંઘમાંથી ઉઠી હોય તેમ ચંપાએ એ હાથ ગરદન પર મૂકી, આળસ ખાધું-બગાસું ખાધ પોતાના દાડમ કલિ જેવા દાંત જોવાનો ગોવિંદને લહાવો આપ્યો. ગોવિંદ અઢાર વર્ષનો યુવાન ગોવિંદ આ મનોરમ મૂર્તિને જોઈ અર્ધ દિવાનો થઈ ગયો. નોકરી માગવા માટે તે ચંપાના આપ પાસે જવાનું ભૂલી ગયો. અને ચંપા પાસે જઈ તે તેની સુંદરતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો મુઝ્યા ચંપા ગોવિંદની ભટાઇ સાંભળી હસી. તેણે તેની મશ્કરી ઉઝાવી; પણ તેજ વખતથી ગોવિંદની આંખમાં તે જડાઈ ગઈ. ગોવિંદ તેની પાછળ તેના પડછાયાની પેડે ફરવા લાગ્યો. તેનો પ્રેમ અમર્યાદિત હતો-પાગલ હતો. ધગધગતા આતશ જેવો હતો. એ પ્રેમ જગતના કાનુનોની જરાય પરવા કરતો નહોતો.

ચંપા પંદર વર્ષની હતી. તે પોતાની સખીઓ સાથે તળાવપર પાણી ભરવા જતી ત્યારે પરણેલીને કુંવારી સ્ત્રીઓ એક બીજાની જાતજાતની મસ્કરી કરતી. કોઇ નણ્ણીના વીરાની રસિકતા ચાતી-કોઇ સંસારના દુષ્પડ રોતી-કોઇ પોતાના કીકાની કાલીધેલી રમતોનું વણું કરતી. અને તે પરથી ચંપા પ્રેમનો મર્મ સમજતી થઇ હતી. તે જ્યાં જતી ત્યાં તેને ગોવિંદ મળતો. પાળેલા કૂતરાની પેઠે-લાડકા પારેવાની પેઠે ગોવિંદ ચંપાથી થોડે દૂર ઉભો રહી તેને પ્રેમબીની કૃશ્ણ નજરે જોઇ રહેતો. કોઇ કોઇ વાર તે ઉંડા નિશ્વાસ નાખતો અને તેની વિશાળ કાળી આંખોમાં આંસુ ભરાઇ આવતા: ચંપાએ ગોવિંદના ગાલપરથી સરી જતાં અશ્રુપિંદુઓ ધણીવાર જોયા હતા અને તે જોઇને તેને ગોવિંદની દયા આવી હતી. ધીમે ધીમે એ દયામાં પરિવર્તન થયું. ગોવિંદના પ્રગાઠ પ્રેમે તેને જીતી લીધી. તેને રાતે ગોવિંદના સ્વપ્નાં આવવા લાગ્યાં તે ગોવિંદની હુંફાળી ગોદમાં સૂતી છે એવો તેને સ્વપ્નામાં ભાસ થવા લાગ્યો અને એ મીઠાં સ્મરણથી દિવસે તેની છાતી ધડક ધડક થવા લાગી. હવે તે પણ ગોવિંદને જોયા ઉત્સુક રહેતી ગોવિંદ ચંપાના બાપ માટે ભાતું લેવા તેને ઘેર જતો ત્યારે ચંપા તેને કંઈ સારું સારું ખાવાનું આપતી. ગોવિંદ પાળેલા કૂતરા પેઠે તે ખાઇ જતો અને આભારની લાગણીથી જાણે કંઈ બીજા માગતો હોય તેમ ચંપા તરફ એકી ટસે જોઇ રહેતો. ચંપા હસતી અને ગોવિંદ જગતમાં સ્વર્ગ જેતો. અહા ! માથકના એક મધુરા હાસ્યમાં પણ શી શી ખુબી સમાઇ છે ?

આમ રોજ બનતું. મહિનાઓ વહી ગયા. પણ ચંપાના

માતપિતાની તેના પર કડક નજર હોવાને લીધે ઉભય પ્રેમીઓને એકાંત મળતી નહોતી. એ ધન્ય પણ વસંત પંચમીને દિને મળી. ગામના લોકો વસંત ઉત્સવ ઉજવતા હતા. પણ ચંપાના અરસિક આપને તેની પરવા નહોતી તે અનાજ ખરીદવા બહારગામ ગયો હતો. ચંપાની મા ધરકામમાં રોકાઈ હતી. આ વખતે ચંપા દર્શનને બહાને જંગલમાં ચાલી ગઈ અને ત્યાં તેને તેનો પ્રિયતમ ભેટી ગયો.

ચંપા જાણતી હતી કે ગોવિંદ વણશંકર છે. વળી તે ગરિબ હતો એટલે ચંપાનો આપ ગોવિંદ સાથે તેના લગ્ન કરે તે તદ્દન અસંભવિત હતું. પણ આવા વિચાર ક્યા પ્રેમીઓ કરે છે? પ્રેમીને મન પ્રેમ આગળ જગતના સર્વ કાનુનો તુચ્છ લાગે છે. ચંપા અને ગોવિંદની સ્થિતિ એવીજ હતી.

બન્ને પ્રેમીઓએ થોડીવાર ગુપ્તગુપ્ત ડગલાં ભર્યાં: પછી ધીમે ધીમે જાણે સુલી ગયલી કવિતા યાદ હોય તેમ ગાંડી ઘેલી વાતો કરવા લાગ્યા: પ્રથમ એક બીજાને જોસથી આલિંગન લેવાને પણ ઉભય ગભરાતા હતા. પણ એકાંત સ્થલ, મીડી વાયુલહરી, વસંતનો બહાર અને ક્રાયલના કુંજને ઉભયનો સંક્રાંત્ય તોડી નાખ્યો. એક ધીર્ય ઘટા ત્રીજે તેઓ ખેસી ગયા: ગોવિંદ ચંપાના ગાલ, ચોદ, કપાળ, વાળ પર ચુંબન લેવા લાગ્યો અને ચંપાને આ જંગલ મંગલ જેવું લાગ્યું. ઈંદ્રના ઈંદ્રાસન સાથે પણ તેઓ આ સુખનો બદલો કરવાને તૈયાર થાત કે કેમ તે શંકાસ્પદ છે.

“આહ ! હું શા માટે અહિં આવી? ગોવિંદ, હવે હું જાઉં

છું?" ચંપા થોડીવાર પછી ધુનતી ધુનતી બોલી: "તને વધુ વાર મારી જરૂર છે?"

"અફસોસ!-" ગોવિંદ કંઈ સ્વરે બોલ્યો: "બહાલી! મને તો જીવનભર તારી જરૂર છે. પણ હું લાચાર છું. હું અજાણ્યા માઆપનો કંગાળ પુત્ર છું આ બે હાથ શિવાય મારી પાસે કંઈ નથી અને તારા પિતા કદિ પણ તારો હાથ મને સોંપવાના નથી."

ચંપા જરા દુઃખી થઈ, બીજી પળે તેણે પોતાના અમીભર્યા ઓઠ ગોવિંદના ઓઠ પર દાબી દઈ કહ્યું: "શ્રીકર ના કરો. હું તમને ચાહું છું. હું તમારી છું ફક્ત તમારી-મારો સ્વીકાર કરો..."

આ રીતે વસંત પંચમીને દિને ચંપા પહેલીવાર પુષ્પધન્વાની અજ્ઞેય શક્તિને શરણે થઈ.

(૨)

ચંપા હવે બદલાઈ ગઈ. પ્રથમ તે આરીએ બેસી ગુપચુપ સીવ્યા કરતી. હવે તે વસંતની કોકિલા પેઠે સહવારથી સાંજ સુધી મધુરાં ગીતો ગાયા કરતી અને આરીમાંથી ડોકીયાં કરી કોઈનો ચહેરો જોવાને આતુર રહેતી. શું તેના પિતા પેલા લોટ દળનારને આ પરથી કંઈ શક બયો હશે?

ગોવિંદ લોટવાળાનું બાતું લઈ જતો અત્યારે ચંપા હાથના ઇસારાથી તેના તરફ ચુમીઓ ફેંકતી તે લોટવાળાએ જોયું હશે?

ગમે તેમ હોય પણ હવે ચંપાપરની સખ્તાર્થ વધી પડી અને તેને ઘરમાંથી બહાર નીકળવાની મના થઈ. પિતાના ઘરમાં ચંપાની હાલત કેદી જેવી થઈ પડી.

તેના પ્રેમની મીઠી લહનજત ઉડી ગઇ. રાતે ચોરી છુપીથી તે ગોવિંદને મળવા જતી તે બંધ થઇ ગયું. જુઠાલાના ચુંબન અને આલિંગનનું સ્મરણ થતાં તે એકલી એકલી રડીને આંખો લાલ કરવા લાગી. કોઈક વાર તે ધરના નોકર સાથે વાત કરતી યા સાંજે ધરની પાછળની વાડમાંથી રસ્તો કરી બહાર નાસી જવાની કોશિષ કરતી કે તરત તેનો આપ શિકારીની પેઠે તેને પકડી પાડતો. અને જરા પણ દયા બતાવ્યા વિના ચંપાને ધસડીને ધરમાં પૂરી દેતો. ચંપાના કામળ શરીરપર જખમ થતા તેની તેના નિર્દય આપને પરવા નહોતી. તેને પોતાની દીકરીનું કૌમાર અખંડ રાખવાની ધગશ હતી.

ચંપાએ પ્રથમ તેના પિતાને તાબે થવાનો ઠોંગ કર્યો; પણ તેના જીવરમાં બંડેનો જવાલામુખી ધીખી રહ્યો હતો. તેની મા તેને “શંખણી” “એશરમ” “છટકેલ” વિગેરેના ધલકાળ આપી તેનું વારંવાર અપમાન કરતી તે ચંપા મૂગે મ્હોડે સાંભળી લેતી; પણ તેના મગજમાં દાવાનળ સળગતો હતો. પોતાના પ્રેમ માર્ગમાં નડતર નાખવા માટે દાંત કચકચાવી, હાથની મુકડી વાળી તે પોતાના માત પિતાને શાપ દેતી. રાતે બીજાના પર પાગલની પેઠે આળોટતી-ઉશીકું કરડી ખાતી-કુંસકે કુંસકે રોતી-જાણે ગોવિંદજી પાસે હોય તેમ ઉશીકાને આલિંગન લેતી. તેને રોમે રોમે પ્રેમનો-વાસનાનો અગ્નિ ધીખી રહ્યો હતો. ઘણીવાર તે મોટેથી ગોવિંદનું નામ દઇ પોકારતી-તેનો આપ ઉંઘમાંથી જગી ઉઠતો અને આ “છટકેલ છોકરી”ને એ ચાર લાકડીના પ્રહાર કરી સીધી કરી નાખતો !

(૩)

એવામાં લડાઇ ફાટી નીકળી. લશ્કરમાં ભરતી થવા માટે ગાંધીજી અને તિલક મહારાજે દેશના યુવાનોને આમંત્રણ કર્યું. પ્રેમમાં નિરાશ થયેલો ગોવિંદ લશ્કરમાં જોડાવાને નામ નોંધાવી આવ્યો. ચંપાને આ વાતની ખબર પડતાં તેની છાતી ચીરાઇ ગઈ. હવે તે તેના જીવાને કદિ પણ મળી શકશે નહિ એ ખ્યાલથી તે ગાંડી જેવી થઇ ગઇ. આ અંતિમ ઘડીએ પણ પ્રેમીઓ એક બીજાને મળી દુઃખના ઉભરા ન કાઢી શકે એવા સમાજનો જંગલી કાયદો ચંપાને અસહ્ય લાગ્યો.

ગોવિંદ ભૂખે મરતા નોળીઆની પેટે ચંપાના ધરતી આસપાસ ભમ્યા કરતો હતો. એકવાર ચંપા અને તેની આંખો મળી.

“આજે રાતે હું આપણા મિલન સ્થાન પર તારી રાહ જોઇશ. જો તું નહિ આવી તો હું ખાડીમાં પડી આપઘાત કરીશ.” ગોવિંદ ધીમેથી પણ ચંપા સાંભળે તેમ અતિ દુઃખી અવાજે બોલ્યો.

“હું ગમે તે ભોગે તમને મળીશ, જીવા?” ચંપાએ જવાબ વાલ્યો.

રાત પડી. આગના સોલે સોલા આકાશમાં ઉડવા લાગ્યા. કામડીઆ ધરે એક પછી એક આગના સપાટામાં સપડાતા હતા.

બંબાની સગવડ નહોતી એટલે ગામડાઓ કુવા તળાવમાંથી પાણી લાવીને ભયંકર આગ યુઝાવવાની નિષ્ફળ એજ્ઞા કરી રહ્યા હતા. ચંપાના પિતાનું ઘર આગમાં સપડાયું હતું. કોઠારમાંથી ગાય બેંસ અનેક ઢોરો જન બચાવવાને જ્યાં ફાવે તેમ નાસી જતા હતા. સ્ત્રીઓ ચીસાચીસ કરી રોતી હતી. સૌ સૌને પોતાના જનની પડી હતી. ચંપાના માથાપ સળગતા ઘરમાં થોડાક દાઝી જઘ જેમ તેમ બહાર નીકળ્યાં હતાં અને આખું ગામ આગ યુઝાવવાને ભગીરથ પ્રયત્ન કરી રહ્યું હતું.

અને આ વખતે ચંપા ક્યાં હતી ?

તે જંગલમાં વૃક્ષની ઘટામાં પોતાના ગોવિંદની ગોદમાં બેઠી હતી. ગોવિંદ તેને ચુંબનોથી ગભરાવી નાખતો હતો.

“જ્ઞાલા ! તમને મળવા માટે હું ઘરને આગ લગાડી નાસી આવી છું. જુઓ, પેલા આગના ભડકા જુઓ—” ભયંકર અને મોહક હાસ્ય સાથે હાથ લાંબો કરી આગના ભડકા ગોવિંદને બતાવતી ચંપા બોલી: “ઘરમાંના માણસોનું ગમે તે થાય તેની મને પરવા નથી. જ્ઞાલા ! મને તમારી-તમારા પ્રેમની પરવા છે આવો, જ્ઞાલા !-” કહી તે પાગલ પ્રણયિની ગોવિંદને જોસથી ભેટી પડી.

આનું નામ ધગધગતો પ્રેમ !

રાવ બહાદુર.

કટલાક માણસો કંઈ ને કંઈ ધખારા સાથેજ જીવી શકે છે અને એવા માણસોનો ધખારો મોતની સાથેજ જાય છે.

નથુભાઈને સરકારી ખીતાબ મેળવવાનો અચપણથીજ ધખારો હતો. તે નિશાળે લાણવા જતો ત્યારે બીજા છોકરાઓ ખોટી તલવાર કમ્મરે લટકાવતા, કોઈ મહેતાજીની ખુરશીપર ચઢી એસી રમના વખતમાં તોફાન કરતા ત્યારે લલ્લુભાઈ કોટના બટનના કાણામાં લાલ પટ્ટી ઘાલી જાણે પોતે રાવ બહાદુર બનીજ ગયો હોયતેમ જાતો કાઢી ફરતો. તેના ધરનું વાતાવરણ તદ્દનજ “રાજનીષ્ઠ” હતું. તેના પિતા તેની પાસેરોજ સાંજે ગવડાવતા:

અમે ઈશ્વર માગીએ એટલું

વડા પ્રેમવાળી ધણી વધ' જીવો વિકટોરીઆ.

આ ગીત ગાઈને મોટો થયેલો નથુભાઈ મેટ્રીકમાં નપાસ થયો. પણ તેને પાસ થવાની જરૂર પણ નહોતી. તેના બાપ પાસે પુષ્કળ પૈસા હતા. પૈસાદારો જન્મથીજ બુધ્ધિનો ઇજારો લઈ આવે છે એવી નથુભાઈની માન્યતા હતી. તેનું રૂપ તો એવું હતું કે કોઈ હબસણ પણ તેના તરફ ઝાંખીને જુએ નહિ. પહોળું નાક, શ્યામવર્ણ, નાનું માથું ને મોટું મ્હોં એક સાથે મળી ગયેલી હાડપટ્ટી અને ગદંબ જેવા મોટા કાન નથુભાઈના શરીરની નોંધવા જેઠા ચીજો હતી.

આવો રૂપ રૂપનો અવતાર હોવા છતાં વાણીઆની નાતના મોટા મોટા ધરમાંથી તેને માટે માગાં આવ્યા. નથુભાઈએ પોતાની માની સાથે બધી “લગ્નની ઉમેદવારો” ને જોઈ. અસલના જમાનામાં કન્યાનો સ્વયંવર થતો અને તેને જીતવા દેશ દેશના યુવાનો આવતા. આ જમાનામાં પૈસાનો સ્વયંવર થાય છે. નથુભાઈના બાપની તીજેરીમાં પૈસા હતા તેથીજ આ “કામદેવ” ને ઝડપવાને વાણીઆઓએ પોતાની “રતીઓ” તૈયાર કરી દીધી હતી. આ જરા કાલી છે, આનું નાક ખેંડેલું છે, આ બોલકણી નથી, એની આંખ ચકણી છે, એના વાળ ટુંકા છે, આ હંસગમની નથી, પેલી કમલવદની નથી વિગેરે વિગેરે હજાર જાતનાં નખરાં કરી નથુભાઈરૂપી હાથીએ નીલમ નામની એક પંદર વર્ષની મુઝા પસંદ કરી અને નીલમના માબાપ કાગડાને ગળે મોતીની માળા બાંધી ખુશખુશ થઈ ગયાં.

નીલમ ખરેખર નીલમજ હતી. તેના રૂપનો પાર નહોતો. સંસ્કાર પણ સારા હતા. તે પાંચ ચોપડી બણી હતી અને ઘેર સારાં પુસ્તકો વાંચાને સાહિત્યરસિકા થઈ હતી. નથુભાઈ જેવો અણધાર જુવાન આ પરી મેલવવાને લાયક નહોતો. પણ નીલમના માબાપનું અર્થશાસ્ત્ર વિચિત્ર હતું. “દીકરી રોટલે રડતી નથી આવવાની !” આ મહાન મંત્ર પરઆધાર રાખીને તેઓએ નીલમને નથુભાઈની શેઠાણી બનાવી દીધી.

નીલમ આવી. નથુભાઈ તેના પર પાગલ થઈ ગયો. નથુભાઈનો બેડોળ અને ગદો ચહેરો જોઈને નીલમને તેના પર સ્વભાવિક

અણુગમે છુટયો પણ શું કરે? “બ્રાહ્મણને વચને ને અગ્નિની સાખ્યે” નથુભાષ તેનો આ લોક અને પરલોકનો માલીક થયો હતો એટલે એ ઉલ્લુના ગંદા મ્હોંના ચુંબન સ્વિકાર્યા વિના નીલમને છુટકોજ નહોતો. જંગલમાં મેઘ ગર્જના સામે ત્રાડ મારતો વનરાજ સરકસવાળાના પીંજરામાં ટેવાઈ ગયા પછી બકરાની પેઠે જાતજાતના તમાસા કરવાને ટેવાઈ જાય છે તેમ નીલમ નથુભાષનો અણુગમે પ્રેમ સ્વિકારવાને ટેવાઈ ગઈ અને બંનેનો સંસાર સારી પેઠે ચાલવા લાગ્યો. એટલામાં નથુભાષના માબાપ મરણ પામ્યા અને રાજેશ્રી પાંચ લાખની મીલકતના ધણી થઈ પડ્યા.

પરણીને સંસારી થયા-બાપનો વારસો મળ્યો. એટલે નથુભાષને “રાવબહાદુર” થવાની ચટપટી થવા લાગી. દર વરસના માનચાંદના ખીતાબોની ટીપ તેણે સોનાની લગડી પેઠે સાચવી રાખી હતી. જાપાના કટીંગોનો થોકડો કાઢી તે તેમાંના ભાગ્યશાળી સર, નાઇટ, ખાનબહાદુર ને કે. સી. એસ. આઈ. ના નામો જોતો ને મોટા નિશાસા નાખી બળી મરતો. મને ક્યારે ખીતાબ મળશે? મારું નામ ગેઝેટમાં ક્યારે પ્રગટ થશે? હું ડગલાપર બીલ્લો લટકાવીને ગવનરની લેવીમાં ક્યારે જઇશ? આવા ખ્યાલો તેને દીવસમાં આઠવાર આવતા ને તેથી તેનું લોહી સુકાઈ જતું.

નથુભાષ ને નીલમનો સંસાર વહેવાર ગાયને ગોધાના સંસારની પેઠે ચાલ્યા કરતો. નીલમ નથુભાષના સહવાસમાં રીઠી હિંદુ પત્નિ થઈ ગઈ હતી અને નથુભાષના દીકરા જણુવા, તેને રાંધીને જમાડવો,

અને દેવદર્શન કરી જીંદગીનું સાર્થક કરવું એવી તેની માન્યતા થઈ હતી; છતાં જુવાન અને રસિક નીલમને આ અરસિક પતિ સાલતો નહોતો એમ નહોતું. જે નથુભાઈ રાવળહાદુર થાય તો તેને મોટા માણસોમાં ફરવાનું થશે એવી આશાથી નીલમ પણ નથુભાઈના ધખારાને ઉતેજન આપતી હતી.

“તમે રાવળહાદુર થવા માગો છો પણ તે ઘેર ખેડાં રાવળહાદુરની માળા જપવાથી સરકાર ખીતાળ આપી દેવાની હતી?” નીલમે એક વાર ધણીરાજને તાણો માર્યો.

“ત્યારે શું કરું? ખોલને-તું કહે તેમ કરું?” નથુભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“કોઈ સારા માણસ સાથે ઓળખાણુ રાખો-તેઓને જમવા ખોલાવો-સરકાર માખ્યાપને ગમે તેવા કંઈ સારા કામ કરો. તમને સમજ નહિ પડતી હોય તો રાવળહાદુર ધનસ્યામને પૂછી જુઓ-”

“હા. હા. ધનસ્યામ મારો જુનો દોસ્ત છે. એની પાસેથી રાવળહાદુર થવાની ચાવી જાણી લઈશ.”

“એને કાલેજ જમવા ખોલાવોને!”

“ભલે, પણ જોને! હું જાતેજ રાવળહાદુર થવાની ઈચ્છા જાહેર કરું એ ઠીક નહિ.”

“વાહ! તમે તો મોટા શરમના પૂંછડા થઈ ગયા-” નીલમ હસી. “વાર, એ વાત હું કરી લઈશ. તમે જરા આધા પાછા થજો એટલે ધનસ્યામને હું બધી વાત સમજાવી દઈશ.”

“અરે વાહરે મારી ધરવાળી ?” નથુભાઇને ઉમળકા આવ્યો અને તેને શાખાશી આપવા નીલમનો વાસો યાજડ્યો.

નથુભાઇએ પત્નીની સલાહ માથે ચઢાવીને ખીજે દિવસે રાવળહાદુર ધનશ્યામ ગાંધીને જમવા નોતર્યા. રાવળહાદુર ધનશ્યામ સરકારી નોકરી કરતા હતા અને સારી નોકરીની પીછાનમાં તેને ખીતાબ મળ્યો હતો. તે ચાળીસ વર્ષનો, બેડી બાંધણીનો, વિદ્યાસાગ્રિય ગૃહસ્થ હતો. આવતાની સાથેજ તેની નજર નીલમપર પડી અને નીલમ તેની આંખમાં જડાઇ ગઇ. નથુભાઇએ તેના સ્વાગતમાં કશી મણા રાખી નહિ. નીલમની સલાહ મુજબ જમી પરવાર્યા પછી નથુભાઇ “જરા બહાર જઇ આવું” કહી ધર છોડી ગયા અને નીલમ અને ધનશ્યામ એકલાં પડ્યાં.

નીલમ પચીસ વર્ષના પૂર જોખનમાં ખીલી હતી. સુંદર વસ્ત્રાલંકારથી તેની સુંદરતા આર વધી ગઇ હતી. ધનશ્યામ તેને વિકારી નજરે જોતો હતો. એકાંત મળવાથી તેની હિમ્મત વધી. નીલમ તેની પાસે સોશ પર બેઠી હતી. ધનશ્યામે બાણે અનાયાસેજ પોતાનો હાથ નીલમના ખભા પર પડી ગયો હોય તેમ એ રૂપવતીના શરીરનો સ્પર્શ કરી લીધો. નીલમ જરા ચોંકી તે પછી તરત હસી. ધનશ્યામે હાથ ઉંચકી લીધો.

“વાત એમ છે ધનશ્યામ ભાઇ !—” નીલમે મધુર અવાજે વાત ઉપાડી: આ તમારા ભાઇને રાવળહાદુર થવાનો શોખ થયો છે.”

“એમ !” કહી ધનશ્યામ ખડખડ હસવા લાગ્યો.

“હસવાની વાત નથી. તદ્દન સાચી વાત છે. તમે રાવ બહાદુર થવાનો કોઈ ઉપાય તો બતાવો—”

“એમાં મોટી શી ઘાડ મારવાની છે?” ધનશ્યામ બોલ્યો. “તમારા જેવી રૂપવતી રમણીનો પતિ ઘડીના છટ્ટા ભાગમાં રાવ-બહાદુર તો શું પણ સરનાઇટ પણ થઇ શકે.” તે જરા નીલમની પાસે ખસ્યો. નીલમ તેનો મનોભાવ સમજીને સ્મિત કરી મૌન રહી.

“તમારા હાથમાં આ મોતીની અંગડીઓ ઘણીજ શોભે છે હો!” કહી ધનશ્યામે નીલમનો મુલાયમ હાથ પોતાના હાથમાં લીધો: નીલમ કંઈ બોલી નહિ એટલે ધનશ્યામ એક કદમ આગળ વધ્યો.

બીજી પળે તેણે નીલમને પોતાની ગોદમાં દાબી લીધી.

“રસના ચટકાં હોય કે કુંડા?” એ ત્રણ પળ પછી નીલમ પોતાના વાળ સમારતી અલગ ખસી બોલી.

“નીલમ! તારા જેવી રમણીના પ્રેમનું પિયુષ પીતાં કોઈ ધરાય ખરો?”

“તમારે જોઈએ તેટલો પ્રેમ રસ પીજો; પણ એમને રાવ-બહાદુર બનાવોને!”

“જો એમ કર. ગવનરની બૈરીએ હમણાં ‘લેડીઝ કલબ’ કાઢી છે. તેમાં તું મેન્બર થા—તારા પતિને નામે પચાસેક હજાર રૂપીઆ ગવનરના મેમોરીઅલ ફંડમાં અપાવ—પછી શું કરવું તે હું જોઈ લઇશ.”

નીલમે ધનસ્યામની સલાહ પ્રમાણે વતવાનું વચન આપ્યું અને રાવબહાદુર વિદાય થયા.

“આવો રાવબહાદુર !-” થોડીવાર પછી નથુભાઈ આવતાં નીલમ હસીને બોલી. નથુભાઈથી કુદરતી રીતે હસી જવાયું. નીલમે તેને ધનસ્યામે કહેલી વાત કરી અને નથુભાઈએ નીલમને ધનસ્યામ કહે તેમ કરવાનો સંદર પરવાનો લખી આપ્યો.

ધનસ્યામ હવે રોજ નીલમને મળવા આવતો અને નથુભાઈને રાવબહાદુર બતાવવા વિષે બન્ને ખાનગીમાં મસલત ચલાવી શકે તે માટે નથુભાઈ એ વખતે કંઈ ને કંઈ બહાનું કાઢી બહાર ચાલ્યો જતો. નીલમ “લેડીઝ કલમ”ની સભ્ય થઈ-કિંમતો વસ્ત્રાનુષણો અને છેલ્લામાં છેલ્લી ફેશનની તે પુઝરી થઈ. નથુભાઈએ ગવર્નર ગાહેબ જે કંડ ઉભા કરે તેમાં છુટે હાથે પૈસા ભરવા માંડ્યા-ફેટલીક ખુશામદીઆ સોસાઈટીઓના તે પેટ્રન બન્યા-છાપાવાળાઓના ગજવા ભરીને તેમણે પોતાનું નામ જાહેર કરવાની શરૂઆત કરી. આમ છ મહિના વહી ગયા. નથુભાઈએ અરધાએક લાખનું પાણી કરી નાખ્યું. શહેનશાહની જન્મ તિથિ-તા. ૩ ૭ જુન આવી પહોંચી. નથુભાઈ માનચાંદના ગેઝેટની કાગને ડોળે રાહ જોવા લાગ્યો. રાતના દસ વાગ્યાથી તેણે છાપાઓની ઓફીસોમાં ટેલીફોન પર ટેલીફોન છોડીને “ગેઝેટ” જાણવાની આકાંક્ષા બતાવી અને રાતે બાર વાગે કોઈ ઉધ્ધત રિપોર્ટરે તેને ખબર આપી: “તહિ-તમને કંઈ મળ્યું નથી.”

હાય ! અફસોસ ! સદ હજાર અફસોસ !

નીલમ ધનશ્યામની માથુક હોવાથી ધનશ્યામે તેની મોટે ખાંચરે પીછાન કરાવી હતી. ધનશ્યામ એ શિવાય બીજું કંઈ કરી શકે એમ નહોતું. પણ હવે નીલમ પાવરધી થઈ હતી. તેણે સર નાછટના “એટહોમ” ના મેળાવડામાં સર રંગીલદાસને પોતાની ખુબસુરતીથી આંજી નાખ્યા. ખાલી રાવળહાદુર નહિ પણ “સર નાછટ”ને પોતાની સ્ત્રી સાથે ફરતો જોઈને નયુભાઈ સદેહે સ્વર્ગમાં જવાનો લ્હાવો લેવા લાગ્યો.

“નયુભાઈ !—” સર રંગીલદાસે નયુભાઈ પાસે જઈ કહ્યું : “તમે સરકાર તરફથી નીમાનારી સહકારી સોસાયટીઓની તપાસ કરનારી કમીટીના સભ્ય થશો ?”

“હા. સાહેબ ! હા સાહેબ ! તમારી મહેરબાની જોઈએ, સેવક હુકમ માથે ચલાવવાને તૈયાર છે.” નયુભાઈ બોલ્યો : “પણ મને “સહકારી સોસાયટી” કંઈ જાતની બલા છે તેની ખબર નથી.”

“તેની ચિંતા નહિ. સેક્રેટરી જે રિપોર્ટ લખી આપે તે પર સહી કરજો.”

“ઓહો ! એ બંદાનું કામ !”

“થોડા દિવસમાં સરકારી કમીટી નીમાઈ અને તેમાં નયુભાઈ જોડાયા. કમીટી તપાસ માટે બહારગામ જવાનું હતું. નયુભાઈ નીલમની રંગ લાઈ સ્ટેશન પર જવા તૈયાર થયા.

“જે જે ! આ તમારો ચાન્સ છે. સેક્રેટરી સાહેબને ખુશ કરજો.” નીલમે સલાહ આપી.

“તું શીકર ના કર. હું સેક્રેટરીનો કુતરો થઇ રહીશ-પછી છે કંઈ ?”

નીલમ હસી નથુભાઇ વિદાય થયો ને પા કલાકમાં નીલમના શયનગૃહમાં સર રંગીલદાસ દાખલ થયો. બન્ને એક બીજા સાથે શરંગારી ચેષ્ટા કરવામાં મસ્ત થઇ ગયાં અને થોડીવાર પછી નિદ્રાધિન થયાં.

*

*

*

કલાકેક વહી ગયો. રાતના દશ વાગ્યા. અચાનક કોઠાએ બારણાં ખખડાવ્યા.

“એ ! ઉઘાડ !” નીલમે નથુભાઇને અવાજ સાંભળ્યો.

નીલમ જાગી—ગભરાઈ. સર રંગીલદાસ પણ ગભરાયો. નીલમે તેને બાળુના રૂમમાં સંતાડી દીધો. અને પછી બતી કરી બારણા ઉઘાડી નથુભાઇને અંદર લીધો.

“કેમ ! કંઈ રહી ગયું ?”

“ના. કમીટી આજે નથી જવાની—કાલે સહવારે જવાની છે. મારી સમજફેર થઇ હતી.” કહી નથુભાઇ ડગલો પાઘડી કાઢવા લાગ્યો.

“તમે ક્યા સ્ટેશન પર ગયા હતા ?”

“ઝાંટરોડ—”

“અરે હરવાયા રે તમે ! કમીટી તો વિક્ટોરીઆ ટરમીનસપરથી પુના જવાની છે !”

“હેં !”

“હા—જાઓ, ઉતાવળ કરો. હજી અરધી કલાકની વાર છે.”

નથુલાઇએ વીજળીક ઝડપે ડગલો પાઘડી પાછા પહેરી પગમાં છુટ ચઢાવ્યા. એ વખતે તેની નજર રંગીલદાસના ડગલા પર પડી. ડગલા પર સોનાનો ચાંદ લટકતો હતો. નથુલાઇ તે જોઇ આભો થઈ ગયો તે ખીજી પળે તેને નીલમના પતિવ્રત ધર્મ પર શંકા આવી. તે ખીજવાયો.

“એ રાંડ ! આ કોનો ડગલો છે ? આ ચાંદ કોનો ? હુ હજી રાવબહાદુર થયો નથી તો આ ચાંદ ક્યાંથી આવ્યો ?.....” તે બરાડયો.

નીલમ મુઝાઇ. પણ તેની તીવ્ર બુધ્ધિ જ્હારે ધાઇ.

“કોઇને નહિ કહે તો કહું—” અજબ નખરાં કરતી નીલમ બોલી.

“બોલ બલદી બોલ—”

“જ્હાલા ! આ ડગલો મેં તમારે માટે સીવડાવ્યો છે ને આ ચાંદ પણ તમારોજ છે.”

“શું હું રાવબહાદુર થયો ?”

“હા. સર રંગીલદાસે ગવર્નર સાહેબને સમજાવીને તમને રાવબહાદુરનો ખીતાબ અપાવ્યો છે. પણ એ વાત હમણાં તદ્દન છાની રાખવાની છે. જાઓ, હવે સીધાવો ! પ્રતેહ કરી આવો. પણ જોજો ! નવે વરસે ગેઝેટમાં જાહેર ન થાય ત્યાં સુધી આ વાત કોઈને ના કરતા—”

“નહિ કહું—નહિ કહું—કોઈને નહિ કહું—આહ ! શાઆશ સર રંગીલદાસ ! શાઆશ, મારી નીલમ ! મિત્ર હો તો એવા હો—બધરી હો તો અધસી હો—હું—રા...વ - બહા—દુર થયો—રાવ-બહાદુર નથુભાઈ ટેકચંદ ! ચાલ સાહેબજી નીલમ !”

નથુભાઈ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો કે તરત નીલમ રંગીલદાસને મળે વળગી પડી. નીલમની વિનંતીથી રંગીલદાસે નથુભાઈને “રાવ-બહાદુર” બનાવવાના કસમ ખાધા અને ખ્રીસ્તીઓના નવા વર્ષને દિને માન અકરામના ગેઝેટમાં નથુભાઈને “રાવબહાદુર” ની ઉપાધિ મળેલી જાહેર થઈ.

ખોટી સમાજ સેવા.

“ મેના સુંદર છે. આજે એના હૃદયમાં પ્રેમ જોવું કઠ્ઠ છે કે નહીં તે નથી સમજતું. પણ લગ્ન પહેલાં તેના હૃદયમાંથી પ્રેમ છલકાતો હતો. તે વખતે અને લગ્ન પછી એક વરસ મેં એ પ્રેમની અમૃતકટોરીઓ પીધી છે. પણ એ ગર્ભ કાલની વાત છે. ભૂતકાળની લવ્યતા મગજને પંપાળીને પટાવવા સિવાય બીજા કશા કામમાં નથી આવતી. હા, કેક વખત ભૂતકાળની લવ્યતામાંથી પ્રેરણા ઝમે છે. પણ આ પ્રસંગજ ભુદો છે.”

“ કાલેજમાં ભણતો હતો ત્યારે કેટલો સુખી હતો ! અમારી વચ્ચે પ્રેમની કેવી સુવર્ણ સાંકળી હતી ! અહા ! એદિવસો એ ભૂલી ગઈ છે. રવિન્દ્રનાથ, શેક્સપિયર, બાયરન કે રપેન્સરના મગજમાં સ્વર્ગીય પ્રેમના મેં અનેક સ્વપ્નાં જોયાં છે. અમે બંને અભ્યાસમાં લગભગ સરખાં છીએ. હું એના કરતાં થોડું વધારે લખ્યો છું એટલુંજ પણ તેથી શું ? ”

મારા વિચારો અટક્યા. મેં મેનાનાં પગલાં સાંભળ્યાં. એ દાદર ક્યારે ચઢી તેનું બાન ન રહ્યું. અગાસીમાં આંટા મારવાનું મેં બાલુ રાખ્યું. મેના આવી.

“ મેના ! ”

“ કેમ. શું છે ? ”

તે એવી રીતે ઉભી હતી કે તે ઉતાવળમાં નથી એમ ખતાવવા માગતી હોય; પણ હું જોઈ શક્યો કે તે ઉતાવળમાં છે.

“તું કેવી ખીલી રહી છે?”

“હું કંઈ દહાડે કરમાઉં છું?”

“મારે મન રોજ. પણ ખેસ તો ખરી.”

“નહીં મારે જવું છે.”

“ક્યાં?”

“દસ રૂપિયા આપોને?”

મેં નિઃસાસો નાખી દસની નોટ એના હાથમાં મૂકી. એ નિસાસામાં મારા જીવન ઇતિહાસનાં થોડાક કર્ણુ પ્રકરણ છે.

મેના રૂપિયા લઈ પાછી વળતી હતી તેવામાં આશુ. રડ્યો. મેનાનું મોં કટાણું થઈ ગયું.

“આશુને લઈશને?” મેં પૂછ્યું.

“નહીં. મારે મોકું થાય છે.”

“ડીક, જી.” મેં ગદગદ થઈ, કહ્યું.

એ ગઈ. વિજળીનો ઝબકારો ઘડીભર આંખોમાં તેજભરી વાંદળાંમાં ઉતરી જાય તેમ તે દાદર ઉતરી ગઈ. હું શોકથી, દુઃખથી, શરમથી અને નીરાશથી આરામ ખુરશીમાં ફસડાઈ પડ્યો.

“ગંગા આશુને ધવરાવજે.”

“મેં નીચે મેના બોલી તે સાંભળ્યું. મારો પુત્ર તેની માતા જીવતી હોવા છતાં બ્રાહ્મણીને ધાવે તે એનું અને મારું કમભાગ્ય.

મારી નજર સામે અવનવાં ચિત્રો હાજર થઈ નામવા લાગ્યાં. એ નૃત્ય મારે મન તાંડવનૃત્ય જેવું હતું. એક દીવસ આગમાં માળણ એના છોકરાને ધવરાવતી હતી તે જોઈ તેણે મારી સાથે સુંદર વાતો કરી હતી. ‘માસ છોકરાને હું આમ ધવરાવીશ.’ એવું તેણે કહ્યું હતું ને તરતજ શરમાઈ ગઈ હતી. એ શરમમાં મને સ્ત્રીહૃદયના ગરવા અને અભિલાષ વિશુદ્ધ માનૃત્યનાં સુભગ દરશન થયાં હતાં મારી છાતી પુલી હતી. ‘અમે ભણેલાં જન્મતને એકદ પ્રતિભાવાન વ્યક્તિની ભેટ ધરીશું.’ હૃદયના ઉંડાણમાંની એ ધ્વજી સળવળી ઉઠ્યાં મારી આંખમાં તેજ ઉતર્યું હતું. એ વખતે મને જેટલો આનંદ હતો તેથી કરોડમણો આજે શોક છે. એ સુખદ આશાઓ અને ઉન્નત અભિલાષાઓને સુકાઈ ગયેલી હું જોઈ રહ્યો છું.

મારા હૃદયમાં કેવો લિપણ ખળભળાટ થઈ રહ્યો છે તે કાંઈ નથી જાણતું-જાણી શકાય તેમ છે પણ નહીં. બાળુના લવિષ્યની ચિંતા છે તે સાથે મારા વર્તમાનની ઓછી ચિંતા નથી. શરીર ધસાતું જાય છે. આમાં મારી ચિંતા કારણભૂત છે તે કબુલ કરું છું; પરંતુ હું ચિંતાઓ દૂર નથી કરી શકતો.

લોક મને નિર્બંધ ગણે છે; બાયડીનો ગુલામ કહે છે. પત્નીનાં ગુલામ થવાનું મનગમે છે. હું એ સ્થાન માટે ઝંખી રહ્યો છું. મેના દેવી ગણી પૂજવા ઇચ્છું છું. પણ...પણ.. કમલાગ્યનું પાંદડું આડું પડ્યું છે. મારી સાથે મેના તોછડાઈથી વર્તે છે. છતાં હું ચું કે આં શુદ્ધાં કરતો નથી, એ લોકો દેખે છે ને મને ‘બાયડીનો ગુલામ’ કહે છે આથી મને આશ્ચર્ય નથી થતું. હું ભાવનાથી

ગુલામ બન્યો છું. એ જ કારણસર હું નિર્બળ તરીકે મારી આબુબાબુના નાનકડા સમાજમાં જાહેર થયો છું. મૂખ લોકો કહે છે તેમ મેનાને સોટીના બે ફટકા લગાવી શકું તેમ છું; અને તે રીતે અંતરમાં નહીં તો મેનાના વર્તનમાં પરીવર્તન કરાવી, લોકોમાં જરૂર બંધ કરાવી શકું. પણ મને એવી પશુતા વાપરવાનું ઇષ્ટ નથી લાગતું. મેના એની માનેલી સ્વતંત્રતા ભણે ભોગવે. હું એને સ્વચ્છંદતા કહું છું, આત્મઘાતી સ્વચ્છંદતા કહું છું. આમને આમ ચાલશે તો ભવિષ્ય ભયંકર છે.

વિચારોમાં ને વિચારોમાં દોઢ કલાક પસાર થઇ ગયો ડસડસીને રોવાની ઇચ્છા થઇ, કુમો ભરાયો. આંખમાં આંસુ ભેગાં થવા લાગ્યા ન રહેવાયું છેવટે કુસકા ભરવા માંડ્યાં. કુસકાનું જોર ભારે હતું. કાંઈ સાંભળી જાય તે ખોટું ગણાય તેથી અવાજ દબાવવા શક્ય તેટલો પ્રયત્ન કર્યો. મગજ ભમવા લાગ્યું. ગભરામણ થવા લાગી. આંખમાંથી ચોધારાં નીર વહ્યાં.

મેના આવી પહોંચી શાન્તવનની આશાએ હૃદય હળવું થયું; પણ હું કમભાગી પત્ની પ્રેમનો અધિકારી નહોતો એક ગર્વિષ્ટ સામ્રાજી એની પ્રજાનાં હજારો માણસનાં ટોળા ઉપર નજર નાખે તેવી નજર તેણે મારા ઉપર નાખી. જાણે હું કુદ્ર જંતુ ન હોઉં! એ અકડ ઉભી રહી. તીર જેવી એની નજર મારા ઉપર પડી, હું ગુસ્સે થયો.

“શું થાય છે?” તેણે ગર્વમાં પૂછ્યું.

“કશુંએ નહીં.” મેં પાસુ બદલ્યું.

થોડીવાર તે સ્થિર ઉભી, ચમકી હોય તેમ ઉછળીને ચાલતી

થઈ જતાં જતાં બોલી, “ઓહ ! ‘મોડન’ રિવ્યુ’નો એક લેખ વાંચવાનો બાકી છે.” એ અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

એક વખત અમે ફરવા ગયાં હતાં. ત્યારે મને કાંટો વાગ્યો હતો. તે વખતે એની આંખમાં ચળકતું આંસુ મેં જોયું હતું. ખીજી વખત હું ગભરાઈ ગયો હતો, ત્યારે એણે મારા લલાટ ઉપર હાથ મૂક્યો હતો. શો શીતળ ! હસ્તસ્પર્શ ફરતાં મારું દુઃખ નાશ પામ્યું હતું ને હું હસતો થઈ ગયો હતો. આજે એવા હસ્તસ્પર્શની અગત્ય હતી જો તેમ થયું હોત તો જરૂર હું હસતો થઈ ગયો હોત.

છેવટે હું ઉઠ્યો. તરતજ ખુરસીમાં ફસડાઈ પડ્યો. વળી પાછો ઉઠ્યો ને બીંતને ટેકે લઈડીઆં ખાતો ચાલ્યો. મહાન્યથાએ દાદર ઉતરી મેનાના ઓરડામાં ગયો. એ ‘રિવ્યુ’માંથી કંઈક વાંચતી હતી.

“મેના !” મેં રોતલ અવાજે ઉચ્ચાર કર્યો.

“મેના, મારી બહાલી, તારામાં આ અકલ્પ્ય ફેરફાર શો ?”

“કેમ ? ગાંડા તો નથી થઈ ગયા ને ?”

“તને મારે માટે જરાય લાગણી છે ?”

“પણ આવી વાતોનું કંઈ પ્રયોજન ?”

“તારા હૃદયમાં પ્રેમ છે કે સળગી ગયો છે ?” મેં ક્રોધથી પૂછ્યું.

“સળગી ગયો છે.” તેટલાંજ તિરસ્કારથી મેનાએ જવાબ આપ્યો.

“ક્યારે ? દયા છે કે તે પણ સળગી ગઈ છે ?”

“એવુંજ.”

“હાહી, મને પ્રેમની તરસ લાગી છે.”

“પાણી પી લો”

“હું કાલે જવાનો છું.”

“ક્યાં ?”

“અહમદનગર.”

“લલે.”

તે માસિક મુકી દઈ લખવા બેઠી.

“મારી સાથે બરાબર વાત તો કર” મારા આ વાક્યમાં જેટલી લાચારી દેખાય છે તેટલીજ કરણા હતી; પણ તે તો વજની બતી ગઈ હતી.

“મારે ઘણાં કામ છે. વાતો કરવાનો અવકાશ નથી. કાલે કલબમાં જઈ શું કરવું તે વીચારવાનું છે, છુટાછેડા કરવાનો જે ઠરાવ ધારાસભામાં આવવાનો છે. તેને ટેકા આપવા સભા બોલાવવાની છે, તે વખતનું લાપણુ લખવું છે, લેખર યુનીઅનનો વાર્ષિક રિપોર્ટ ઘડવાનો છે, મહિલા પાઠશાળાનો અભ્યાસક્રમ નક્કી કરવાનો અને તેની સ્થાપના પછીની પ્રાથમિક જરૂરીઆતોની પ્રાપ્તિ માટે જાહેર વિનંતીપત્ર બહાર પાડવાનો છે. વળી અનાથ આશ્રમમાંનાં બાળકોને યથાયોગ્ય કેળવણી નથી મળતી માટે બીજો સારો શિક્ષક શોધવાનો છે.”

“બાલુને અનાથાશ્રમમાં મુકીશું?”

“કેમ”

“એનું કાણુ છે? મેના એનું શું થશે તે તું વિચારે છે?”

“ચુલોમાં પડ્યો.”

“અને હું?”

“તમે ગ્રેન્ડ્યુએટ છો પણ માનરની પીપુડી વગાડી આવેલા છો.”

મારા શાન્ત સ્વભાવને લીધે અને કોઈનું મન દુભાવવાની અનિચ્છાને કારણે વાણી કે મગજ ઉપર કાણુ રાખવાની પંચાત મેનાને નહોતી. બીજા આગલ એના મીઠા અપ્પોના કુલ ખસ્તાં ને હાસ્યના ઝણકાર થતા; પણ મારા ભાગ્યમાં તેમાંનું કંઈ નહોતું.

“ગંગા !” મેનાએ જીમ પાડી.

ગંગા આવી.

“બહેરી થઈ ગઈ ? બાણુ રહે છે તે જાણતી નથી ?”

“પથારી કરતી હતી.”

“બા. એને લે.”

ગંગા ચાલી ગઈ એટલે મેનાએ લખવાનું “સર કયુ”. હું થોડીવાર ઉભો થઈ રહ્યો ને છેવટે ચાલ્યો ગયો. પથારીમાં પડ્યો. હિંધવા મંથન યુ” પણ હિંધ ન આવી. એક-દોઢ વાગે મારાથી મગજ મંથનની વેદના સહન ન થવાથી રોવાઈ જવાયું-મોટા ખવાળે રોવાઈ જવાયું. આ જીંદગી ? આ પ્રેમ ? આ ભણતર આ પ્રેમનો પુરસ્કાર ? મારા નમ્ર સ્વભાવનું આ પરિણામ ?

ગંગા દોડી આવી. બે-ચાર પાડોશીઓ પણ દોડી આવ્યા. મેના આવે તેમાં તો નવાઈજ નથી. છેવટે હું સાંત થયો. પાડોશીઓ ચાલ્યાં ગયા. ગંગાને પણ જવાની રજા આપી.

“કેમ હવે ઠીક છેને? જામ શકું છું?” મેનાએ મને પૂછ્યું.

“મેના! તારા પ્રેમ ક્યાં ઉડી ગયો? તું આટલી નિષ્કુર કેમ થઈ ગઈ છે? તને બાથુની દયા નથી આવતી? મારી દયા નથી આવતી? અરે, તારા સ્ત્રીત્વની પણ ઉપેક્ષા? પુરુષહૃદયને પત્નિ પ્રેમની કેટલી આવશ્યકતા છે તે તું કદાપી શકે છે ખરી?”

“પ્રેમ એ ક્ષુદ્ર વસ્તુ છે.”

“તારી માન્યતા આજે બલે ફરી હોય. તને પ્રેમની અપેક્ષા ન હોય તો બલે પણ હું?”

“તમે મારી પાસેથીજ પ્રેમની અપેક્ષા કેમ રાખો છો?”

“તને તે નહીં સમજાય. મેના! તું સેવાના કાર્યો કરે તે મને બહુ ગમે છે; પણ-પણ તારી સેવા “સેવા” નથી. સેવાના નામે કિર્તિની લોહપ્તા છે. એ લોહપ્તાએ અને બાથુતરના ગવે તારા હૃદયમાંના પ્રેમને ગુંગળાવી માર્યો છે. એનું પરિણામ હું કદાપી શકું છું. યાદ રાખજો આ તારી ધેલછાની આગમાં તું તારા પુત્રને હોમી દઈશ; પતિને રંગડીશ. તેં શું ધાચું” છે?”

“મારા વચનોથી મેના પીગળતી હોય તેમ લાગ્યું; પણ બીજીજ ક્ષણે તેને જવાબ સાંભળી મારી માન્યતા અસ્થાને હતી એમ સ્વીકારવું પડ્યું. મેં આવા જવાબની આશા નહોતી રાખી. એણે કહ્યું: “પુત્ર અને પતિ ગુમાવતાં પણ કિર્તિ મળશે તે મને મમશે.”

“જા, હવે જવું હોય તો જા. ને સુષ જા. પણ યાદ છે હું સવારે જવાનો છું.”

“કંઈ દ્રેષનમાં જવાના છો?”

“નવની.”

“તે વખતે હું મળી ચકીશ નહીં. મારે સલામાં જવાનું છે.”

મેના ચાલી ગઇ. હું સુષ ગયો. સવારે તે ઉઠ્યો ત્યારે તે ઘરમાં નહોતી. અંગ શુદ્ધિ માટે આવશ્યકતા વિધિઓ કરી હું પત્ર લખવા બેઠો.

“પ્રિય મેના!”

“તારા પ્રથમના પ્રણયની જ્યોતને સ્પર્શ કર્યો ત્યારે હું મળી હતી; પણ આજે મને બાળે છે. મને લાગે છે કે હું તારા માર્ગમાં કંટકરૂપ છું. તારા જેવી લણેલી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી કૃતાર્થ થવાની અભિલાષાઓ હતી. તારા પ્રેમી હૃદયમાં ડુબકીઓ દઇ, મોઢેરા મોતી વીણી લાવી, જગતને ભેટ આપવાની આકાંક્ષા હતી. પરંતુ હવે મને લાગે છે કે આપણા પંથ ભુદા છે. આપણામાંથી કોઈ સંસાર ત્યાગ કરવા માગતું નથી. એ તો ચોક્કસ વાત છે. તારે જે જોઇએ છે તે મેળવવામાં મારે લીધે વિલંબ થતો હશે અને મારે જે જોઇએ છે તે તારી પાસે મળી શકે તેમ નથી. તારે મન એ શુદ્ધ વસ્તુ છે. પ્રેમનો નિમજ્જન વિનિમય કર્યો હોય અને સૂખથી ઊવન ગુજરાતાં એકાદ વીરબાળ જગતના ખોળામાં મૂક્યું હોય તો ગૃહસ્થાશ્રમનું માકલ્ય. તે તારી અન્ય પ્રવૃત્તિ-

એમાં બાળને “ ચૂલામાં ” નાખ્યો છે. એટલે એ કાં તો કાપલો થશે કે રાખ.

“ બહુતર તને નમ્ર બનાવશે. આમણા મુદ્દાઓમાં સારલ બરશે ને એવી એવી બીજી અનેક આશાઓ મેં રાખી હતી. આજે તેમાંની એકે પણ આશા જીવતી નથી. લગ્નનો ઉદ્દેશ પ્રેમ છે. તું પ્રેમને ક્ષુદ્ર ગણે છે. બલે હવે આપણે જીવનના પ્રવાહ જુદી જુદી દીશાએ વહેવા દઈએ.

“ અહમદનગર જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો છે. કામને માટે તારા માગમાંથી ખસી જવાનો નિર્ણય કર્યો છે. ગમે ત્યાં જઈશ. તને મારી દરકાર ઓછી છે; પણ પ્રિય મેના ! તારે માટે મેં શું શું ક્યું છે. તેય નહીં વિચારે ? મારા પગારમાંથી, મારા ખર્ચના પાંચમાં આમના પૈસા જતાં બાકીના તારે માટે નથી વાપર્યા ? મારાથી ન રહેવાયું ત્યારે મેં હલકા વિચારોને ઉત્તેજિત થવા દીધા. તને મારી દરકાર ન હોય તો શા માટે મારે આટલી બધી મજુરી કરવી ? મારા ઉદર નિર્વાહ જેટલું તો રમતાં રમતાં મેળવી શકીશ.

“ તું મને શોધીશ એમ તો માનું છું પણ હું જડવાનો નથી. એટલે તું બાળને સાત્તવવાની નથી. આ કારણસર બાળને પણ સાથે લઈ જઈશું. તું બલે હવે સ્વચ્છંદે સમાજ સેવા કરી કિર્તિ મેળવી સુખી થશે. આશા રાખું છું કે તને મારી ખોટ નહીં જણાય.

લી. તારો.....”

કમળ ગંગાને આપી બાણને લઈ મેં સ્ટેશનનો રસ્તો પકડ્યો.

અહમદનગરને બહારે કલકત્તા ગયો, એક મિત્ર સાથે વ્યવસ્થા કરી હતી એટલે મેનાની ખબર મળ્યા કરતી હતી. મારી મહેનત સફળ થવાનાં ચિન્હો દેખાતાં હતાં. મેના કપિતિ કમાવા અનેક ઓઢાઓએ ચઢી બેઠી હતી તે ઉતરી ગઈ, ખર્ચ કમી થયું, ગંગાને રળ આપી, અને પ્રેમનો પ્રભાવ જણાવવા માંડ્યો. એક પત્રમાં આ લખાણ હતું:—

“તમારા ગયા પછીના એક-બે દહાડા તો મેનાને વસમા ન લાગ્યા પછી સર્વત્ર શૂન્યતા લાસવા લાગી. બંગલામાં એ ભૂતની માફક લમતી. તમારા ઓરડામાં દષ્ટિપાત કરી વારંવાર ની:સાસા નાખતી ટુંકમાં એનું હૃદય વલોવાઈ જતું હતું. એક દિવસ તો એ રડી. ખૂબ રડી. બીજે દિવસે ઓઢાનાં રાજનામાં ઢસડી કાઢ્યાં. પેપરોમાં તમને શોધી આપવા લોકોને આજંબજરી વીનંતી કરી. તમે મૂરી ગયા હતા તે પૈસા થઈ રહ્યા. તેજ વખતે કુવેરીનો શુભાર્થો ઉધરાણીએ આવ્યો મેના ખુબ મુંઝાઈ તે રોતાં રોતાં પંદર દિવસનો વાયદો કર્યો એક જણસ વેચી રૂપીઆ આપ્યા.

“એક દિવસ હું તમારે બંગલે ગયો. મેં મેનાને ન ઓળખી. એના ચહેરા ઉપરની લાલી ઉડી ગઈ હતી, આંખમાંની મસ્તી નીતરી ગઈ હતી. એનું શરીર સુકાઈ ગયું હતું. મને જોઈ ‘આવો’ કહ્યું. વધારે બોલવાની શક્તિ નહોતી.

“તેની આંખોમાં આંસુ છલકાતાં હતાં. એના ચહેરા ઉપર જે લાચારી હતી તેનું વર્ણન મારાથી થઇ શકે તેમ નથી. પશ્ચાતાપ એની આંખમાં સ્પષ્ટ દેખાતો હતો.

ભાઇ, આ દ્રશ્ય જોવા છતાં રોઈ ન પડે તેટલો કઠિન પુરુષ ભાગ્યે જડે. હું રોઈ પડ્યો. તમારું સરનામું આપી દેવા ટ્રેરાયો પણ તમારી સૂચનાને લીધે પથ્થર બન્યો. જેઠાએ ત્યારે પછસા આપવાનું તમે કહ્યું હતું એટલે પંચમીસ રૂપિયા આપી છુટો પડ્યો.”

આ વાંચી હું રોયો. મારી નહોતી થતી છતાં મેના મારી હતી. એનું નાનકડું દુઃખ મારે માટે દુઃસહ્ય ગણાય.

ત્યાર પછી મિત્રના પત્રો આવવા લાગ્યા તેમ તેમ મારા હૃદય ઉપરનો મારો કાણુ ઓછો થવા લાગ્યો. છેલ્લાં પત્ર વાંચ્યા પછી મારાથી એક લાણુ પણ કલક-તામાં રહી શકાય તેમ નહોતું. પહેલી ત્રેને કલક-તા છોડ્યું.

મેના એકલી એવી રોતી હતી. હું પાછળ ઉભો ઉભો જરા કુર રમત રમવા લાગ્યો—એક અક્ષર ઓડ્યો નહીં. પાંચ-સાત મિનિટમાં તેણે અનેક નિઃસાસા નાખ્યા; વધારે નિષ્કુર થવાની શક્તિ મારામાં ન રહી. મેં ખોંખારો માર્યો. તે ચમકી ગભરાઇ ને નવાઇ પામી. નિમિષમાત્રમાં એના વદન ઉપર તેજની ઝલક છવાઇ. હું સ્થિર ઉભો રહ્યો. મેનાએ તરત બામુને મારા હાથમાંથી લઇ લઈ જાતી સરસો આંખી દીધો. હવે તે સમાજ સેવાનું નામ પણ દેતી નથી.

માતબર મુળજી.

“ જમના ! અમારે લાયકનું કામ હોય તો જરૂર કહેજો.”

“ ધણીજ ખુશીથી શેઠ. આપ જેવા શેઠીઆઓના પુણ્ય પ્રતાપથી મારા જેવીને ત્યા કશી ખોટ નથી. આપની આજ્ઞા થાય તે દિવસે લાઝર કરવા તૈયાર છું.”

“ એમાં અમારે વળી કોની વાટ જેવાની છે ? જ્યારે તારી સગવડ હોય ત્યારે કહે. પણ જેજે હો, માણસ અમારે લાયકનું હોવું જોઈએ !”

“ શેઠજી એની તો બિલકુલ કાળજી રાખશોજ નહિ. આ માથે ધોળાં ચયાં છે તે કંઈ અમરતાં નહિં હો ? આપ જેવા શેઠીઆઓ સાથે કામ પાડી પાડીને તો જનમારો કાઢ્યોઃ એટલું એ નહિ સમજતી હોઈ ?”

“ ના, ના, જમના ! માહું ના લગાડતી. માફ કહેવું એવું નથી. તને તો કોણ નથી જાણતું ? પણ આતો એમકે ” બોલનાર કંઈક વિચાર કરવા થોભ્યો, અને પછી પોતાનું અધુરું વાક્ય પુરું કરતાં કહ્યું : “ જેવું તેવું હોય તો અમારું નામ...અમે તે કંઈ જે તે રહ્યા ? અને...”

“ શેઠજી, હું પણ એજ કહું છું ને ?” તે વચ્ચે બોલી ઉઠી.

“અને” પેલા શેઠજીએ પોતાનું અધુરું રહેલું વાક્ય પુરું કરવા માંડ્યું; ક્યાંક એવું ન હોય કે પાછળથી દાક્તરોને ઘેર દોડવું પડે !”

“અરે, અરે, શેઠજી ! એ શું બોલ્યા ? જમનાને ત્યાં એવું થાય ત્યારે તો ચક્રાવર્તી રહ્યું ને ! શેઠીઆ ! જમનાએ મુંબઈમાં જીંદગી વિતાવી છે. મારી સાથે અનેક શેઠીઆઓએ કામ પાડ્યું છે. પરંતુ કોઈને પરતાવું પડ્યું નથી. આપને મારો અનુભવ નથી, એટલેજ આમ શંકા કરો છો. બાકી તો ..”

“અરે ! અરે !” શેઠજી જમનાને રમ્પે માફું લાગી જાય એ ભયે એકદમ તેને મનાવવા લાગ્યા. “મને કલ્યાણજી ભાએ બધી વાત કરી રાખી છે. મને તારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા છે.”

“શેઠીઆ ! કલ્યાણજી શેઠનો તો મારી સાથે કેટલાંએ વર્ષોનો નાતો છે. અને એ બરાબર જાણે છે કે, મારે ઘેર જેવું તેવું માણસ નથી આવતું. અહિં તો ગૃહસ્થના ધરની, જરીક વારમાં મોઢે શરમના શેરડા પડી જાય એવી સ્ત્રીઓજ આવે ! જેવા તેવાને તો હું ઉભાજ રહેવા ન દઉં ને !”

“તો ઠીક. ત્યારે ક્યારે ઠરાવીશું ?”

“જેવી શેઠજીની મરજી.”

“એ ચાર દિવસમાં જ.”

“એમ. હં. આજે શું વાર થયો?”

“સોમવાર.”

જમના વિચાર કરવા થોભે તેટલામાં તો શેઠજીએ નોકરની હાથે જવાબ આપ્યો.

“ઠીક આજે સોમવાર.” એમ કહીને આંગળાં ગણતાં તેણે કહ્યું. “મંગળ, બુધ અને ગુરુ વાર શેઠજી! આપ ગુરુવારે સાંજના ત્રણ અને ચારની વચ્ચે અહિં પધારજો.”

“બહુ સારું. હં, પણ જમનાં! જોજો હા, આ વાત ત્રીજે કાને ન જાય. કલ્યાણજી પણ જાણે નહિ!”

શેઠજી આમતેમ જોતાં શંકા કુશંકાના ઝોલે ટીંગાતી દશામાં ખોલ્યા.

“અરે, રામ રામ કરો. શેઠજી! અમારે ત્યાં તો કોઈની વાત ત્રીજા કાને જાયજ નહિને!”

“વાર ત્યારે હું હવે રજા લઉંશ.”

એમ કહેતા શેઠ ઉઠવા લાગ્યા.

“જવાબ છે શેઠીઆ! એસો તો ખરા પાનખાન તો હ્યો.

“મે હમણાં જ લીધું ને!”

“એમાં શું ? બીજું. અહિં તો પ્રભુનો પ્રતાપ છે, અને આપ જેવાના આશીર્વાદથી જમનાં બૂખે નથી. મરતી.”

“અરે એ શું બોલ્યાં જમનાબાઈ !”

કંઈક વિવેક કરવો થટે જાણીને શેઠ બોલ્યા. જમનાંએ પટ્ટી બનાવતાં બનાવતાં પૂછ્યું.

“મને માફ કરજો. પણ આ-પ-નું નામ કહેશો ? હું-બૂ-લી ગઈ-હું !”

જમનાંએ એના ધંધાને ઝાજતા અભિનયથી કહ્યું.

“મારું નામ મુળજી”

સામેથી એકદમ ઉત્તર નીકળી પડ્યો.

“સુંદર નામ છે હો.”

શેઠ એ વખાણ સાંભળી મલકાયા. અને મનમાં ને મનમાં ફેાધ્યાનો ઉપકાર માન્યો.

એટલામાં જમનાંએ પટ્ટી આપી તે લેતાકને જલદી જલદી ઉભા થયા.

“લ્યો જમનાંબાઈ, ત્યારે આજ તો રજા લખશ.”

“વારૂ. પધારજો.”

“ ગુરુવારેજ ”

“ જી હા. સાંજના ત્રણ વાગે ! ”

“ હીક. ”

મુળજી શેઠને જમના દાદર સૂધી વળાવીને પાછી આવી. સ્ત્રીંગ-વાળા કોચ પર બેઠી.

જમનાં હિંદુ શ્રીમંતોમા પંકાયેલી હતી. અનેક વરસોથી તે કુશળતાથી તેમને રમાડતી અને સારા પૈસા પેદા કરી લેતી.

ભુવાનીમાં તેણે વેસ્થા જીવન ગાળ્યું હતું; પણ એ બંધાને યોગ્ય શરીર ન રહ્યું, ત્યારથી એણે દલાલ તરીકે કામ કરવા માંડ્યું હતું.

એની પંકાતી પેઢી ગાયવાડીમાં હતી. એ બંધાનાં માણસોમાં જમનાંની પેઢી માટે ઘણું માન હતું. તે પેઢી સદ્ગત મનાતી. ધનવાન અને મધ્યમ કુટુંબની વિધવાઓ અને સોહાગણો એને આરામ સ્થાન ગણતી.

જમનાંનો બંધો ધીકતો હતો. બન્ને પક્ષ તરફથી એને કમાણી થતી.

મુંબાઇનું હિંદુ જીવન કેવું છે તે જમનાં બરાબર જાણતી. તે હસીને ઘણી વખત કહેતી:

“ધાર્મિકપણાનો મિથ્યા આડંબર કરનારા પુરુષો મનને અંકુશમાં રાખે, તો પતિભક્તિનો દંભ કરનારી શ્રીમંતના ધરની સુદર નવમૈનાઓ અને લાવણ્યવતી લલિતાંગનાઓ મંદિરને નામે કે માશી મામાના ઘેર જવાને બહાને અહીં આવતી અટકે! સમાજ સળતો હોય તો પુરુષો લીધે! અને પુરુષો આડે માગે જતા હોય તો સમાજને લીધે! મારે શું? સહિ ધધો કરે છે એવો મારોયે આ ધધો છે. ધધો ન કરે તો ખાઉં શું?”

મુળજી શેઠ કરિયાણા બજારના મોટા વ્યાપારી ગણાતા હતા. લગાઇ પહેલાં તો તે સાધારણ માણસ હતા; પણ ધણા માણસોની માફક લગાઇનો લાભ લઇને એ પાંચ પછસે સુખી થયા હતા. સાદા મુળજી, શેઠ બન્યા એટલે શેઠીઆ મિત્રોના પરિચય એમને થવા લાગ્યા.

કલ્યાણજી શેઠ એવા મિત્રોમાંના એક સ્વાભાવિક ભક્ત હતા. સમા-સમાનાં દર્શન કરવા દોડતા. મહારાજને સુદાં એમની ભક્તિની પ્રશંસા કરતા. લોકો કહેતા “કલ્યાણજી જેવાને લીધેજ હિંદુ ધર્મ ટકી રહ્યો છે.”

એ કલ્યાણજી જમનાના મોટા ગ્રાહક હતા. મુળજીને એક દિવસ તે ‘પટ્ટી’ ખાવા લાઇ ગયા; ત્યારથી મુળજીને પણ એ સાહસ કરવાનું મન થઇ આવ્યું હતું.

સાદા હતા ત્યાં સુધી એવાં પરાક્રમ કરેલાં નહિ પણ હવે શ્રીમંત થયા. અને ‘શ્રીમંત પરાક્રમ ન કરે તો દુનીયા ઉપર પરાક્રમ ન કરે તો દુનીયા ઉપર પરાક્રમ કરશે કાણ?’ એ કલ્યાણજીનું સત્ત્વ નિરંતર એમના કાનમાં ગુંજતું; એટલે સોમવારને દિવસે

સાહસ કરીને, એમણે જમનાની મુલાકાત લીધી હતી.

નવી મુલજી શેઠના ખીજવારના 'ધણીયાણી' થતાં. બિચારા નિરક્ષર અને બલા હતાં. હિમ્મરે ખીલતી જુવાનીમાં હમણાંજ પ્રવેશ કરતાં દેખાવે રૂપાળાં હતાં.

તેના બાપે દીકરીને ઉછેરીને મોટી બનાવવાનો તમામ ખર્ચ મુલજી પાસેથી ચૂકવી લીધા પછીજ તેને ચોરીમાં બેસાડેલી.

મુલજી ગરીબમાંથી શેઠીઆ થએલા લોકોની માફક કંજુસ હતા. એટલે શેઠાણીના મનની અનેક મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ કુવાની છાંયડીની માફક મનમાંજ રહેતી હતી.

જુવાન શેઠાણી છતાં પાસે પૈસાની છુટ ન મળે એટલે માળાની સ્ત્રીઓ એની મશ્કરી કરતી.

નવીથી એ સહન ન થતું. મુળજીને તે એ વાત કરતી. પણ એમ કંઈ મુળજી શેઠ ઓછા માને તેમ હતા ?

પૈસા ખરચીને બાયડી લાવ્યો છું. એને વળી વાપરવાના પૈસા શાના આપવાના ? એ તો ધરતી બાયડી છેજ. ગમે તેમ કરો પણ એનાથી ઓછી જ આપણી કોઈ પણ મરજીની સામે આનાકાની થઈ શકે તેમ છે ?”

એવી તેમણે મન સાથે ગાંઠ વાળી મુકી હતી.

માળામાં ગુલાબ રહેતી હતી, બહુ જ મળતાવડા સ્વભાવની

અને હસમુખી હતી. દેખાવડી પણ એવીજ સરસ હતી.

ગુલાબનો વર મોનજી કાપડ બજારમાં નામું લખવાની નોકરી કરતો. બિચારો, સવારથી સાંજ સુધી ‘ઢબડા’ કરતો ત્યારે ધરનું ખર્ચ માંડમાંડ પૂરું થતું.

છતાં ગુલાબનો લપકો ઓર રહેતો, મુંબાઈમાં નવી છાપનું કાચલ-નીકળે અથવા નવીન તરેહની બંગડી આવે તેની બજાર ધણી સ્ત્રીઓને ગુલાબ પાસેથી મળતી. ત્રીજા બોધવાડાનો એકેએક દુકાનદાર એને ઓળખતો. ગુલાબને ખાતે માંડીને પણ ત્યાંથી માલ મળતો.

એ ગુલાબની સખી હતી. નવીને તે ધણી વખત મહેલમાં મારીને કહેતી.

“બાઈ જો, હું મુળજી શેઠ જેવાના ઘર આવી હોત તો રાગની રાણી જેવો લપકો રાખત.”

“શી રીતે રખાત ? એ તને કશુંય લાવી આપત ત્યારેને ?”
નવી નિઃસાસો નાખીને કહેતી.

“અરે ન શું લાવી આપે ? લાયકાનું તે બાયડી આગળ શું ચાલે ? ઘડીમાં પાણી પાણી કરી નાંખીએ.”

“બહેન, એમની આગળ તો કોઈનું ચાલે તેમ નથી.”

“તોયે શું થયું ? મુંબાઈ શહેરમાં રહેનારને માટે અનેક રસ્તા ઉઘાડા છે. આ જોને મારી જ વાત. મારા એમને શું મળે છે ? ધરનુંયે માંડ માંડ પૂરું થાય છે...”

“ છતાં તું તો બપોરમાં રહે છે. ગુલાબ, આટલો બધો હુકોરો તું શી રીતે રાખી શકે છે ? ”

“ એજ ખુબી છે ને ? મારી પાસે જાદુ છે. ”

“ શું કહે છે ? ”

“ અરે હા રે હા ! જાદુ છે. એ જાદુને લીધે મને જે જોઈએ તે મળે છે. ”

“ ગુલાબ, આમ બધું મશ્કરી કરીને, બળેલીને શું કામ બાળતી હોઈશ ! સાચું ન કહે તો તને મારા સમ છે. ”

ગુલાબ જેમ જેમ વાત લંબાવતી હતી તેમ તેમ નવાંને તાલાવેલી વધતી હતી.

“ એમ તે કંઈ કહેવાય ? એવી વાતો ન્યાં ને ત્યાં કરતાં ફરીએ તો જાદુ નકામો થઈ જાય અને હું પણ વા ખાતી રહી જાઉં. ” ગુલાબે હસીને કહ્યું.

“ ગુલાબ, ગુલાબ, આમ શું કરે છે ? ”

“ એ મારી ખાનગી વાત છે ! ”

“ મારાથી ચે ? ”

“ તારાથી શું પણ મારા વરથીયે ! ”

“ પણ હું તો તારી બહેનપણી. ”

“ તે કંઈ વર કરતાં વધે ! ”

“હા, હા, વધે.”

“વરને ન થાય તે વાત સખીને થાય એમ?”

“અરે, હા રે હા.”

“તો તો તને મારા જાદુની વાત કહું. ના-ના. પણ નહિં કહું. તું તો ખીજવરને પરણેલી એટલે મારી ખાનગી વાત તારા વરને કહી દે!”

“કદી નહિ.”

“મારા સમ.”

“તારા સમ.”

“ના રે બા, હું મરી જાઉં તો તારું શું જાય! તું તે વાત કર્યા વિના રહે?”

“ગુલાબ, ઇશ્વરના સમ ખાઈને કહું છું કે હું એમને એ વાત નહીં કરું, મને તો બાઈ એવી એવી વાતો કરવાનું મન જ થતું નથી. મન તે થાય શી રીતે? મોડા મોડા ઘેર આવે. ઘેર હોય તોયે વેપારની વાત. નહિ બરાબર હસવું કે બોલવું. કાંઈ કાંઈ વખત તો રાત્રે પણ ફરવા જાય. બબ્બું બહેન, આપણા જેવાં આશાભર્યાંને તે આવા ધણી સાથે કેમ પોસાય.”

નવીએ હૈયાની વરાળ બહાર કાઢી.

“હાય હાય! નવી શું તું ખરું કહે છે? બા, મારાથી તો

એમ ન જાણ. જુવાની ને રૂપ તો ચાર દહાડાનું છે. એમ ન ભોગવ્યું તો પછી દુનિયામાં ખાયડીનો અવતાર હું કામ લીધો !”

જુલાએ એના બબલા દેવામાં લીધું પુરું.

“અરે, બહેન વાત જ જવા દેને” નવીએ હડા નિઃસાસો નાખ્યો અને આંખમાંથી શ્રાવણ અને બાદરવો વહેવડાવતા ચાંચ્યો.

આજે ગુરુવાર, મુળજી શેઠ છેલ્લા ચાર ચાર દિવસથી એ વારની વાટ જોઈ રહ્યા હતા, “ક્યારે સાંજના ત્રણ વાગે ? એવી એમને તાલાવેલી લાગી હતી.

બુધવારે બપોરે જમવા ગયેલા ત્યારે અકસ્માત એમને વિચાર આવતાં જમનાંને ત્યાં જતાં ગયેલા.

ત્યારે જ જમનાંએ એમને આવતી કાલે કાઢને પ્રણામ ન મળી હોય તેવી ‘પરી’ નજર કરવાની ખાત્રી આપી હતી.

“શેઠજી, તમે ખરેખર નશીબદાર છો.”

જમનાંએ હસીને કહ્યું.

“કેમ જમનાં ?”

“અરે, મારે ત્યાં આટઆટલી સ્ત્રીઓ આવે છે, પણ આ તો અદ્ભૂતજ છે.”

“એમ કે ! ત્યારે તો નશીબદાર ખરા !” કહેતા મુળજી મલકાઈ ગયા.

“કાલે જ મને મારી એક જુની ગ્રહાકણે એની મંદિરમાં દર્શન ‘દાણું’ ઓળખાણ કરાવી. શેઠ એને જોઈનેજ તમે પુણ્ય થઈ જવાના છો.”

“અરે વાહરે જમનાખાઈ.”

“પણુ ભાવ જરા...”

“આકરા છે એમજ ને ?”

“હા.”

“પચ્ચાસ રૂપીઆ માગે છે.”

જમનાંએ ગંભીર થઈને કહ્યું.

“અરે પચ્ચાસના ઠાકા. પછી ?”

“તો તો, એની ઉપર પહેલો હક્ક તમારો.”

“કાલે જરૂર આવીશ.”

“અરે હા રે હા ! એમાં તે બૂલ થાય !”

એ પ્રમાણે આપેલા વાયદાના હિસાબેજ મુળજી બરાબર ત્રણ વાગે ગાયવાડીમાં ગયા.

જમના તૈયારજ હતી.

“ પધારો, પધારો શેઠજી.”

ધરતી ઉપરથી ગજગજ ઉછળતા મુળજી દીવાનખાનામાં પ્રવેશ્યા.

પોતે ધર્મશ્રદ્ધાળુ હતા. જુના વિચારના રૂઢીઓના પૂજક, સુધારકોના કટા વૈરી હતા. સ્ત્રીઓની પતિભક્તિ ઉપરજ ભરતખંડ ટકી રહ્યો છે અને રહેશે એ એમના મનની મક્કમ માન્યતા હતી.

જમનાનાં મકાનમાં આવતી વખતે એમની એ માન્યતા કાયમ હતી કે કેમ તેની અમને બરાબર ખબર નથી; પણ અત્યારે તો એમને મન બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ; બધું, જમનાનાં ઘરમાં ‘આવનારી’ માંજ લાગતું હતું, એ વાત તો અમે ખાત્રીપૂર્વક જણાવી શકીએ છીએ.

તેને માટે જમના ‘પટ્ટી’ બનાવવા ખેડી પણ શેઠને એ વિલંબ અસહ્ય લાગતો હતો.

“ કેમ જમના...?”

શેઠજી બધું તૈયાર છે.”

મુળજીની અધિરાધને કળી ગયેલી જમનાએ એમના અધુરા વાક્યનો આખો જવાબ આપી દીધો.

તુરંતજ મુળજીએ ઉજળા ડગલાના, ઉંડા ખીસામાંથી મોટું પાકીટ ખેંચી કાઢ્યું; અને તેમાંથી દસ દસની છ નોટો કાઢી, જમનાનાં હાથમાં મૂકી:

“પચાસ એના—અને દસ તારા.”

“મહેરબાની સીઠની.” કહેતા જમનાંએ મોટેલી ધડી કરીને ચોળીના ગળવામાં મુકીને કહ્યું; “બાલુનો ઓરડો આપને સારું છે.”

મુળજીની નસેમાં વીજળી દોડી રહી હતી. પરમશ્રદ્ધાળુ હિંદુ રાત્રીએ જંગ છૂલવા નીકળ્યો હોય એથી પણ વિશેષ ઉત્સાહમાં આવી જવાથી, એમનું રોમરોમ પ્રચક્તિ થઈ રહ્યું હતું.

લગભગ છલગો મારતા તે ઓરડામાં મવા.

અંદર એક નવોદા અવળી પીઠે બેઠી હતી. મુળજીએ અંદર પેસતાંજ બારણાંને આડું કયું.

પણ આ શું? બીજીજ પલે એમની આંખે અંધારા આવ્યાં. પગ નીચેથી પૃથ્વી સરી ગઈ, અને પલંગ ઉપર તે પટકામ પડ્યા.

પાંચ દસ પલ એમનાથી બોલાયું નહિ. પણ પછી પેલી બાઇની સામે જોતાં, મોટા મોટા ડોળા ફાડતા, ધમણની માફક નાડનાં બે પડખાંને ઊંચા નીચા કરતાં તે બરાડો પાડી ઉઠ્યા:

“અહિં, તું?”

“અને આપ?”

સામેથી જવાબ આવ્યો.

“લુચ્ચી? બદમાસ!”

મુળજીએ હોકારા કરવા માંડ્યા !

“ખબરદાર ! જીલ સાચવીને બોલો. તમે અહિં ક્યું ધમનું કામ કરવા આવ્યા છો ?”

કોલાહલ સાંભળીને જમના દોડી આવી બારણાને ધકકો મારતાં તે ઉધડી મથું.

“થું છે, થું છે, શેઠ થું છે ?”

જમનાંએ ઉતાવળે ઉતાવળે પૂછ્યું.

“અરે ! આ તો મારીજ ધરવાળી છે !” ડરતા હોય તેવા ભેંસાસુર અવાજે મુળજીએ કહ્યું.

નવીને ગુલામે જાદુ બતાવ્યો હતો, એ જાદુજ તેને મંદિરમાં ધસડી મથો અને ત્યાંથી જમનાંને ત્યાં આવવાનો સમય ઠરાવવામાં આવ્યો !

મુળજી શેઠ હજીય બહાર પતિભક્તિની મોટી મોટી વાતો કરે છે, પણ ધરમાં તેમનાથી કંઈ બોલાતું નથી.

ખુની કે એક્ટર !

રમુજી સ્કેચ.

રાતના દશેક વાગ્યાનો સમય હતો છુપા પોલીસનો ઈન્સ્પેક્ટર મી. બહેરામ બકરીચેર પોતાના પરમપ્રિય મિત્ર પેસુ સાથે જીગરના બળાપા કરતો ઈઝીચેરપર પડ્યો હતો. બહેરામના ચહેરાપર ચતાં વારંવાર ફેરફારે જણાતું હતું કે તે આજે કોઈ મહાન વિચારમાં છે બન્ને મિત્રો કદી ગંભીર બની તો કદી ખી-ખી-ખી હસી પડીને આખું દિવાનખાનું ગજવી મુકતા હતા. સામેજ મગજને શાંતિ આપનાર અને આખા દિવસની થાકને ઉતારનાર આજકાલ ગણાતો દારૂનો શીશો અને એ કાચના ગ્લાસો પડ્યા હતા. વાત વાતમાં તેઓ એક પછી એક ગ્લાસ સ્વાદા કરતા જતા હતા, ગ્લાસમાં દારૂ ભરતા ભરતાં પેસુ બહેરામ બકરીચેરને ઉદ્દેશીને બોલ્યો.

બેરામ ! પછી તે પેલા રાજકુમારના ખુનીનો કાંચ પ-તો બ-તો મેલવ્યો છે કે નહીં ?”

“હજી નથી મેલવ્યો. આજે બી હું આખો દાડો એનીજ તપાસમાં ફર્યો પન આજે બી પ-તો ની લાગો.”

“હું ધારું છું તું બરાબર એની પાછલ ધીયાન નહ આપતો હોસે નઈ તો વલી પ-તો મલ્યા વગર રહે ખરો ?”

પેસુ એમ તો તું બોલજ ના, કે હું તપાસ બરાબર નથી કરતો. જો એને હું શોધી કાઢું તો થનથન કરતા દસહજાર આટલા મારા હાથમાં આવે ને મારો આધો વધે તે તો બુદ્ધોજ. હું કાંય એવો નથી કે હાથે કરીને દસહજાર જતા કરું? સમજ્યો કે?”

“પન આજ સુધી તો કોઇ કેસ હજી પકર્યોજ નથી. તારા જેમ હજી બીજા બી તે ખુનીને શોધતા તો હોસેજ.”

“શોધતા કું બીજા તો ખાચપીચને એનીજ પાછળ મંડાયા છે મેં આજસુધી કોઇ કેસ નથી પકર્યો પન આય તો હું જરૂરજ પકરસ ને નામ ને દામ બંને મેલવસ. મેં ચારે બાજુ મારા માનસોને તપાસ માટે રોક્યા છે. તેઓ રાત દાડો બસ એનીજ તપાસમાં ફરેચ.

“માણસોની સાથે તારે બી જરા મેનત તો કરવી માનસના આધારપર ખેતી નઈ રેવું હાં અને વલી મેં સાંભળ્યું છે કે જે તું જો હવે એકાદ કેસ આય મહિનામાં નહ પકરે તો સાહેબ રજા આપવાના છે એ વાત ખરી છે?”

“એ તુંને કાણે કહ્યું?”

“મેં સાંભળ્યું છે.”

“તારી વાત ખરી છે. સાહેબે મને કહ્યું તું ખરું. અને તેથીજ તો હું આય ખુનીની તપાસમાં રાત ને દાડો એક કરંચ.

મેં આતસ બહેરામમાં એ ખુનીનો પતો અને લાગે તો સુખડની માચી ચઢાવવાનું બી માન્યું છે, પન પતો મલતો નથી. ખુદાયજી બી કાંય મદદ કરતા નથી.

“સું કેય બેરામ ! તે સુખડની માંચો માની છે ?”

“હા.....” કહી બન્ને હસી પડ્યા.

હજી એ બન્નેનું હસવું બંધ થયું નહતું એટલામાં તો ટેલીફોનની ધંટી વાગી. બહેરામ તુર્તજ કુદકો મારી ધડીચેર પરથી ઉઠ્યો અને રીસીવર હાથમાં લઈ અલાવ અલાવ કરવા મંડ્યો.

“હા-હા...હું બેરામ બકરીચેર ? હા તે શું ?

“કાશુ તું તુકારામ ? હા હા, અલાવ .. અલાવ .. જલ્દી ભસીમર.....ધર નંબર... હા.....અલાવ ,પણ છે શું ? કયું શું કયું ?

રાજકુમારના.....હા ..તો પતો મલે એમ છે છે...હા.....એ અલાવ તું ત્યાંજ ઉભો રહેજે. હું હમના આયો...હા હા અલાવ ત્યાંજ રેજે; હું હમના આયો.” બહેરામે રીસીવર મુકી દીધો અને ખુશી થતો કહેવા લાગ્યો.

“પેસુ ! આતસ બેરામે મારી પ્રાથના સાંભલી લાગેય. પેલા ખુનીનો પતો લાગે એમ છે. તું જોઇએ બેસ અને નહિં તો જા હું તો હમના જાઉંય.”

“પન હું સાથે આઉં તો ?”

“નહ નહ વખતે વાત બગરી જાય. નહ તો તું અહીંજ બેસ
હું હમનાં આયો.”

બહેરામની ખુશીને પાર નોતો. તે તરતજ તખ્ત્યાર થઈ
ધરબહાર નીકળી પડ્યો. રસ્તામાં અનેક તકવિતક કરતો સાષકલ
દોડાવ્યે જતો હતો.

*

*

*

મધ્ય રાત્રીએ ચંદ્રના ઉજાસમાં એક ત્રીસેક વર્ષનો યુવક
સાષકલને ધરોની ઓથમાં થઈને કંપાઉડમાં દોડાવ્યે જતો હતો. તે
એક ધરના વિશાળ કંપાઉડ નજીક આવી પહોંચ્યો.

સાષકલને કંપાઉડના કહેરા સાથે અડાડી ઉભી રાખી તે ઘણીજ
સાવચેતીથી તે કંપાઉડમાં દાખલ થયો. તે થોડક આગળ
આલ્યો એટલામાં તેને એ માણસો ધરની બારી નજીક ઉભેલા
દેખાયા. પેલા એ જણાઓ આ આવનાર માણસને ઈશારો કરી
પોતા તરફ બહુજ ધીમે પગલે આવવા સુચવ્યું. તે યુવકે તેમજ
કયું. ત્યાં બારી આગળ આવી તે થું જુએ છે. એક પચ્ચીસ
વર્ષની ઉંમરનો હિન્દુ યુવાન અને ચાળીસેક વર્ષની ઉંમરનો
આધેડ પારસી બેઠા બેઠા ઘરના ગ્લાસ એક પછી એક ખાલી કરી
રહ્યા છે. અને કદી બીમેથી તો કદી મોટેથી આજુબાજુની કે
પણુ પરવા રાખ્યા વિના વાતો કરી રહ્યા હતા. તે પારસી બોલ્યો:

“મીસ્તર મનીલાલ વેલ ત્યારે તમારો મત એમ છે કે જાને
કુંવરસિંહનું ખુન રામલાલ પાસે કરાવવું એમજ ને.”

“હા. કારણ કે રામલાલ કુંવરસિંહનું ખુન કરવા માટે ઠીક પડશે જુઓની પેલી વખતે રાજકુમાર માનસીંગનું ખુન એણે કેવી ચાલાકીથી કયું હતું?”

એ કામમાં તો એ ધન્નોજ હુશિયાર છે એમ મારે કમ્બલવુંજ પડે.”

“એણે જેટલા જેટલા ખુનો કર્યા છે તે બસ આખાદ અને એનું બોડી (શરીર) પણ સુદદ છે.”

“ચાલો ત્યારે તમારો એવો મત છે તો આપણે એ કામ માટે એનેજ નક્કી કરવું.

“થેન્ક યુ.”

“પન જેનું ખુન રામલાલ કરશે તેના શખની શું ગોઠવન કરવી?”

“તેના શખને ઊંડી ખાયમાં નંખાવવું.”

“પન આપને હજી એ ખાયની તપાસ નથી કરી.”

“તમે સમુર કરો. એ ખાયનું બી નક્કી થઇ જશે તે બધું થશે. હું તમને કહું તે પહેલાં સાંભળી જાઓ પછી તમને કહેવું હોય તે કહેજો.”

“હા બાવા એમ કર. ચાલ તું શું કેચ વાર?” પારસીએ આંખોના બવાં ચઢાવતાં અને ખાસમાં દારૂ ભરતાં કહ્યું.

“સાંભળો ! પહેલાં મારી સવં યોજના ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી
જાઓ: ” એમ કહી મણીલાલે દારનો ગ્લાસ જે પેલા પારસીએ
બરો હતો તે પી ગયો અને પછી આગળ ચલાવ્યું.

“સાંભળો ત્યારે પહેલાં કુંવરસિંહના મહેલના કપાઈન્ડમાં
પાછલે રસ્તે થઈ રાતના બરાબર બે બઢીને સુમારે રામલાલના
છ માણસોના સાથે મોકલવો હતીયારો દરેક પાસે પુરતા રાખવા.
કંપાઉન્ડમાં દાખલ થયા પછી રામલાલ કુંવરસિંહના મહેલની બારીથી
થોડેજ દૂર એક વૃક્ષ છે તે પર ચઢી તે મહેલમાં જુએ. ત્યારબાદ
દોરડાની મદદથી તે મહેલમાં દાખલ થાય અને પછી બે માણસોને
નીચેજ પહેરો બરવા રાખી બીજા ચાર જણાઓ રામલાલ
સાથે મહેલમાં દાખલ થાય. દરેકના હાથમાં ખુલ્લી કટારો
હોય, ફક્ત રામલાલના હાથમાં બરેલી રિવોલ્વર લઈ કુંવરસિંહના
શયનાલયમાં દાખલ થાય. રામલાલ કુંવરસિંહને જગાડે અને ત્રીજો-
રીની ચાવી સોંપવા કહે. જો તે ચાવી આપવા ના કહે અને કંઈ
પણુ ગરબડ કરે એટલે રિવોલ્વરથી નહિ પણ કટારથી તેનું ખુન
કરે. ખુન તો અવશ્ય કરવુંજ. ત્યારબાદ તેના શબને મજબુત બાંધી
મહેલમાંથી દોરડાવતી નીચે બે ઉબેલા માણસોને સોંપવું અને ત્યાર-
બાદ તેની સ્ત્રી વિમળાને કેદ કરવી. વિમળાની નજરે તેના સ્વામીનું
શબ પાડવું નહિ તેમજ તેને પોતાના પતિનું ખુન થયું છે તે પણ
જણાવા ન દેવું. પ્રથમ વિમળાને સાગરપુરના પટેલને ત્યાં
પુરતા બંદોબસ્ત સાથે સોંપી દેવી કે જે રામલાલની ટોળીમાં મળ-

તીઓ છે. વિમળાને શોંખી દીધા પછી કુંવરસિંહના શબ્દને એક ગાઠ જાંઘમાં લઈ જવું. જ્યાં આગળથી સર્વ સૂચનાઓ આપી તૈયારી રાખવામાં આવેલા હોય. તેઓ લોહપર નાંખી રાતભર રાતમાં એક ભયંકર ખાચ નળદીક લઈ જાય અને તેમાં તેને નાંખી દે. એ ખાચની તપાસ હું આવતી કાલે જાતેજ જાંઘને કરી આવીશ. હું અને મૂર્ખો એ કરવી કે કુંવરસિંહનું જ વખત ખૂન કરવામાં આવે તે વખતે રક્તનું એક પથ્થુ ટાપું ક્યાંય ન જડે એવી રીતે રસ્તો સાફ કરવો એના શબ્દને શોધવા હિન્દુસ્તાનના તો શું પણ યુરોપ અમેરીકાના ડીટકટીયો શીરલોક લોન્ડન કે બીજા પથ્થુ કદી ફાવી શકે નહિ. એવી ગુચ્છવસ્તુમાં આપણે નાંખી દેવા.

કુંવરસિંહના શબ્દને રવાના કર્યા પછી વિમળાને જાનારી અચ્છનજનને ત્યાં લાવવી ત્યાં લાવી મૌલાબક્ષને તે સોંપી દેવી અને તેની પાસેથી એના બદલમાં પાંચ હજાર રૂપીઆ લેવા. રામલાલ અને તેની ટોળા વિમળાની ત્યારપછી પણ ખુબ સંભાળ રાખેજ જાય એવી ગોઠવણ કરવી. અચ્છનજનના મકાનના ભોંયરામાં તેને કેદ કરાવવી. મૌલાબક્ષ તેની પાસે પ્રથમ પ્રેમ ચાચના કરે. તે ન માને અને ત્યારબાદ મૌલાબક્ષ તેના પર બળાત્કાર કરે." છત્યાદી.

મણીલાલ પોતાની સર્વ યોજનાઓ એક પછી એક તે આધેડ પારસીને સંભળાવતો ગયો અને તે પારસી સાંભળતો ગયો. બહારની બાબતો શું થાય છે તેની આ બે વાત કરનારાઓને જરાએ ખબર ન હતી તેઓ તો પોતાની વાતમાંજ મગ્ન હતા. એ

લોકની દરેક દરેક વાતથી બહાર ઉભેલા ત્રણે જણાઓ વારંવાર ઉરકસારે જતા હતા. પેલા સમયકલ્પાગો તો અંધારામાં પણ તેમના જોઈ પોતાની નોંધ પોથીમાં નોંધવા ચુકતો ન હતો. વાતમાં ને વાતમાં અમમ થઈ નીકળી ગયો હતો, મણીલાલે ધડીમણ સામે જોયું તો તેમાં બરાબર બેના તરત ટોચારા પડ્યા. વાત પણ હવે પુરી થઈ હતી એટલે બન્ને પોત પોતાના સયનાલય તરફ ગયા.

તે લોક સયનાલય તરફ ગયા અને આ લોક ધીમે ધીમે કંપાઉં-કની બહાર નીકળ્યા. સર્વત્ર નિસ્તબ્ધતા પથરાઈ હતી, તે ત્રણે બહાર આવી વિચાર કરવા લાગ્યા. તેઓમાંથી એક બહુજ ધીમેથી બોલ્યો; “આપણે હમણાંજ આ લોકને પરહેજ કરવા જોઈએ.”

“તુકારામ હું તારા વિચારને મક્કતો થાઉં છું હમનાજ બીજા માનસોને લાવીને આ લોકને પકરસ. આજે કેટલા દિવસે સાલો ખૂની હાથ આયોગ્ય. દાર પીને જાન સાન બુલીને બધા ભેદ આમ ખુલ્લા કરી દેછ. આ બન્નેને આપને પકરીશું એટલે એ લોકોની આખી ટોલી પકરાઈ જશે.

અમમ આ ત્રણે જણાઓ મસલત કરીને આખરે બગલામાં ખાડ લાવ્યા અટલી રાત્રે દરવાજે કોણ ઠોકતો હશે એમ ધરી મણીલાલ ખીજતો ખીજતો ઉઠ્યો અને દ્વાર ખોલ્યું. ત્યાં તો આશ્ત આવી તરતજ પોલીસે તેના હાથમાં બેડી પહેરાવી દીધી. બીજા બે જણાઓ ધરમાં ધુસી ગયા અને પેલા પારસીને ખીજાનામાં...

બેઠા કરી તેની પણ ચોજ દશા કરી. તે ઉભય આ સ્થિતિ જોઈ આશ્ચર્ય બની ગયા. તેઓ સમજી ન શક્યા કે આ એકાએક શું થયું. તે લોકે આમ કરવાનું કારણ પોલીસને પૂછ્યું પણ તેઓએ તેમના એક પણ સવાલનો જવાબ ન આપ્યો. અને કહ્યું કે તમારા બીજા માણસો ક્યાં છે? જે હશે તે સવારે જણાશે.

અંતે બહેરામ બકરીચોરે મણીલાલ, પેલા પારસી ગૃહસ્થ અને રામલાલ જે પહેલે માળ ઉપર સુતો હતો તેને પણ પરહેજ કર્યો અને ચોડી ઉપર ઘસડી લાવ્યા. ત્રણેને ચોડીમાં સોંપી બહેરામે ખુશ ખુશ થતાં પોતાના ઘરનો રસ્તો લીધો, તેનો હર્ષ માતો ન હતો.

*

*

*

સવાર થતાં બહેરામ બકરીચોર નાહી પરવારી આતશ બહેરામમાં સુખડની માંચી સુધ્ધાં ચઢાવી આવ્યો હતો. હવે તે સુર્યોદય થવાની રાહ જોતો હતો આજે તે બહુજ ખુશાલીમાં હતો. તેની છાતી ગજ ગજ ઉછળતી હતી. તેને તો આજે એમજ થયા કરતું કે ક્યારે ૧૧ વાગે અને કોટ' ભરાય? આજે ઘણા મહિને તેણે એક ભયકર ખુનીને પકડ્યો હતો. સાહેબ મોટી પદ્ધતિ આપશે. રૂપીઆ દસહજાર રોકડા ખીસ્સામાં પડશે. અને જગતમાં પોતાની વાહવાહ થશે તે જુદા જુદા વિચારોમાં હર્ષથી ડાલી રહ્યો હતો. કોઈપણ કામમાં વિજય પામતાં કોને હર્ષ ન થાય? બધાને થાય જ.

બહેરામ આ જન્મ બ્રહ્મચારી હતો. તેણે ત્રીસેક પપેતીઓ તો જોઈ નાંખી હતી. આ દશ હજારના દલ્લાથી તે હવે ગૃહસ્થાશ્રમી બનશે એવી તેને મનજીવત આશા બંધાઈ ગઈ હતી કુટુંબ કળીલામાં તે એકલોજ હશે.

ધણી રખડપટ્ટી પછી તે હમણાં ત્રણેક મહિનાથી છુપી પોલીસના ઇન્સ્પેક્ટરની પટ્ટી સારા સારા માથુસોની ભલામણથી અને એના સારા નસીબે મેળવવાને લાગ્યશાળી થયો હતો. બરાબર દશ થયાને પેસુ બહેરામને ત્યાં આવ્યો અને તેને મુખારકબાદી આપવા લાગ્યો:

“દીકરા તારું નસીબ હવે ખુલ્યું ખરું.”

“ખુદાયજીની મેરખાનીથી વલી આજે ફતેહ પામ્યો છું. હું આજ સુધી માનતો તો કે ખુદા કોઈ દાડો પન આપતું લલું કરે તેમ નથી. પન આજે તો મને કેયા વગર નથી ચાલતું કે તે પાક પરવરતો અદલ ન્યાય છે, આજે તે મારી ઉમેદ બર લાગ્યો. બહેરામે પ્રકૃતિલત થતાં કહ્યું.

બરાબર અગીઆરને ટકોરે બહેરામ અને પેસુ કાટ'માં આવી પહોંચ્યા. બહેરામના હપ'નો પાર નો'તો.

આજે કાટ'માં લોકોના ટોળાનો પાર નો'તો. કારણ કે આજે તો રામપુરના રાજકુમાર મદનસીંગનો ખુની પકડાયો હતો તેનો કેસ હતો રામપુરના રાજ સાહેબ પણ પોતાના રસાલા સાથે ત્યાં આવી

પહોંચ્યા હતા. લોકો ખુનીને જોવા અને તેનો શું ફેસલો થાય છે તે સંભળવા આતુર હતા.

ખીજી તરફ કેટલોક ઇર્ષ્યાળુ અમલદાર વર્ગ બહેરામ પર બળતો હતો. તે દસહજાર રૂપીઆ ઇનામ મારી જસે ને સાથે સાથે તેનું માન વધશે એ વિચારે તેઓ બળીને ખાખ થઈ રહ્યા હતા. પણ નવાઈની વાત તો એ હતી કે ખુનીઓના મોં પર નિરાશા ને દુઃખને બદલે હાસ્ય પ્રસરી રહ્યું હતું. તેઓ તો જાણે કે બન્યુન ન હોય તેમ નિશ્ચિંત અને પ્રવૃત્ત લાગતા હતા.

૧૧ વાગે કોર્ટ ભરાઈ અને કેસની એક પછી એક તપાસ આલી. રાજકુમાર મદનસીંગના ખુનીનો વારો આવતાં તેને ન્યાયાધિશ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવ્યો. તેની જુગ્યાની લેવાઈ રામલાલ તદ્દન નાકબુલ ગયો. તેણે મેજસ્ટ્રેટને જણાવ્યું કે “મેં આજ દિન સુધી કોઈનું પણ ખુન કયું જ નથી. હું તદ્દન નિર્દોષ છું. અને રાજકુમાર મદનસીંગના ખુન થયાની પણ મને તો ખબર નથી.” મેજસ્ટ્રેટ તેમજ અન્ય સમજ્યા કે ખુની અથવા ચોર કદી પણ પોતાનો ગુન્હો પોતાને મોંઢે લાગ્યેજ કબુલે છે. એની જુગ્યાની પડતી મુકી બહેરામ બકરીચોરને ન્યાયાલય સમક્ષ ઉભો કર્યો અને આ વાત ક્યારે અને કેવી રીતે પોતે મેળવી છે તે મેજસ્ટ્રેટને કહી સંભળાવવાની આજ્ઞા થઈ.

બહેરામ બકરીચોરે પોતે જે આતમી મેળવી હતી તે કેવી રીતે અને ક્યારે અને એ લોકોએ શું શું વાતો કરી હતી તે પોતાની નોંધમાં

જોઈ એક પછી એક વિગતવાર બોલી ગયો. લોકો બહેરામના મુખે સર્વ વાતો સાંભળી દિગ્ધ ગઈ ગયા હતા. ત્યારબાદ મણીલાલને અદાલત સમક્ષ લાવવામાં આવ્યો અને તેને પૂછવામાં આવ્યું કે “આ બહેરામ બકરી ચોરે જે વાત કહી તે શું બરાબર છે ?”

“હા. સાહેબ !” મણીલાલે હસ્તાં હસ્તાં જવાબ આપ્યો. એ સાહેબ જે કહી ગયા તે વાત અક્ષરશઃ ખરી છે. એમાં જરી પણ અતિશયોક્તી નથી. પણ ખરી વસ્તુ સ્થિતિ જુદીજ છે. એમણે જે આશ્ચર્ય અને વહેમથી અમને પકડ્યા છે તે આશ્ચર્ય અને વહેમ તદ્દન ખોટો છે. “કોર્ટ” તદ્દન શાંત હતી. સર્વના કાનો મણીલાલની જુવાની સાંભળવા તરફ જ ખેંચાયેલા હતા.

“સાહેબ ખરી વાત એમ છે કે હું એક ફિલ્મસ્ટોરોનો લેખક છું. અને જે મારી સાથે ચાળીશ વર્ષના આધેડ પારસી ગૃહસ્થ બેઠા હતા તેઓ ફિલ્મ કંપનીના ડાયરેક્ટર છે હું તેમને મારી વાર્તાની વસ્તુ સમજાવી રહ્યો હતો. તેમાં આ સાહેબ જે કહી ગયા છે તેજ શબ્દો હું બરાબર બોલ્યો હતો.”

“ત્યારે તમારું એમ કહેવું છે કે આપ એક ફિલ્મસ્ટોરી લેખક છો. તમારી ફિલ્મ કંપનીનું નામ શું ? અને તે ક્યાં આગળ છે ? કોર્ટ તરફ પૂછવામાં આવ્યું.

“અમારી ફિલ્મ કંપનીનું નામ “ધી ગુલાબ ફિલ્મ કું.” અમે રાખનાર છીએ. હજી કંપની અમે કોઈ પણ સ્થળે ઉભી કરી

નથી. આજ શહેરમાં અમારો વિચાર કંપની કાઢવાનો છે.”

“પણ એ કેમ માની શકાય ? કોટે પૂછ્યું.”

“સાહેબ એની ખાત્રી આપને કરાવવાને મારી પાસે ધણા સાધનો છે. અમારી કંપનીમાં એક્ટર એક્ટ્રેસોના નામ હામ અને કેટલાકની હજી અરજીઓ અમારી કંપનીમાં રહેવા માટેની આવેલી છે તે તમને હું બતાવી શકું છું. અમારા શેઠ આજથી પાંચમે દિવસે નટનટીઓ સાથે તેમજ ફિલ્મનાં સાધનો સાથે અત્રે આવી પહોંચશે. ત્યારે તો આપને ખાત્રી થશે ખરી ? વળી અમારી સાથે પણ કેટલોક ફિલ્મનો સામાન અમે લાવ્યા છીએ તે અમારા બંગલામાં તપાસ કરવાથી મળશે.”

“કદાચ તમારી વાત ખરી પણ હોય તો પણ રાજકુમાર માનસીંગનું ખુન રામલાલે કેવી ચાલાકીથી કર્યું હતું તેમજ એવા તો કેટલાયે ખુનો એણે ધણીજ ચાલાકીથી કર્યા હતા એમ તમે જે કહ્યું તે તમારી ફિલ્મની સ્ટોરી સાથે શું સંબંધ રાખે છે ?”

“સાહેબ ! રાજકુમાર મદનસીંગના ખુનની વાત અમે પેપરોમાં વાંચી હતી. પણ જે મદનસીંગનું ખુન રામલાલે કર્યું હતું તે રાજકુમાર મદનસીંગ તો ‘ફકીર ફિલ્મ કું.’ની જંગલી આશક નામની ફિલ્મમાં આવતા ઉદયસીંગના પૂત્ર માનસીંગના ખુનની વાત હતી. જેમાં એ રામલાલ એક્ટરે ધણુંજ સરસ કામ કર્યું હતું. ‘ખત્યાદી એક પછી એક ખુલાસો મણીલાલે કોર્ટને કહી સંભળાવ્યો.

બેઠાની તો અન્યથાનો પાર નહતો. બહેરામના હંપ્યાળુએ ખુશ્મિનજમાં ડોલતા હતા. પોતાના ખુશ્મિનજની પકડાયેલા જાણી રાજ સાહેબ અને તેમના સાથીદારો આવ્યા હતા તે તો ખુરશીમાં બેઠા બેઠા અન્યથામાં ગરકાવ થઇ ગયા હતા. તેમને તો આ સધળું સ્વપ્નવત લાગતું હતું. સ્વપ્નવત લાગે એમાં નવાઇ પણ શી ? વાતજ એવી બની હતી. બીચારા બહેરામ બકરીચોરના તો હોંસકોસ ઉડી ગયા હતા. તે તો ન્યાનો ત્યાંજ સ્થીર થઇ ગયો હતો. ત્યારે પેસુ તેની દયા ખાતો હતો. મેજસ્ટ્રેટ અરે આખી કોર્ટ'જ મણીલાલની જુખાનીથી દિગમ્ભ બની ગઇ હતી. પણ મણીલાલની વાત ખરી હતી. બહેરામે સમજ્યા વગર કેવું હિંધું વેતરી માયુ' હતું તે હવે સર્વ સમજ્યા.

અતે મણીલાલ અને પેલા પારસી ચૂહરથ તેમજ એક્ટર રામલાલને કોર્ટે નિર્દોષ ઠરાવી તેમજ બૂલનો ભોગ બનવા માટે પસ્તાવો બતાવી માનસર છોડી મુક્યા. બહેરામ બકરી ચોર આ બધું સાંભળીને પુતળાની માફક બની ગયા. અને ડીટેક્ટીવની નોકરી છોડીને હાલ તુરત નાટક કંપનીના ડોરકીપર તરીકે પીટ કલાસપર દાદાગીરી ચલાવી રહ્યા છે.

આતે ખુની કે એક્ટર ?

કામણગારી કાન્યા.

એ તે સમય હતો કે જ્યારે વાતાવરણમાં પ્રેમની જરૂરીની ઝેણ ઉછળતી હતી; આંખાવાડીમાં કેકિલ ટકુટી હતી અને પાંખોએ ક્રિસક્રિલ કરતાં, પ્રેમ ગીત માતાં આકાશમાં હડી રજાં હતાં; સૂરનાં પ્રખર કિરણોમાં કામલતા આવી હતી; અને પશ્ચિમના ક્ષિતિજથી સહેજ ઉંચે ઉભો રહી તે પોતામાં સુવર્ણરંગી કિરણોથી વસન્તધેણી વનસ્પતિને પ્રફુલ્લ કરી રહ્યો હતો.

નજીક એક ન્હાનકડી નદી વહી જતી હતી અને તેના કલકલ નિનાદમાં સ્નેહીઓને પ્રણયગીત સંભાળતાં હતાં. ઝરણુથી થોડેક દુર એક આંખાવાડી હતી અને આંખાવાડી છોડ્યા પછી ગાંધેમાં જવાતું હતું, લોકો આ ગામને રામપુર કહેતા.

ઝરણુને કાંઠે, આંખાવાડીમાં એક વૃક્ષ નીચે એક મુઝા ઉભી ઉભી કાષ્ટની રાહ જોતી હતી, મુઝાતું વય આશરે પંદરેક વર્ષનું હતું. વદને તેને સ્નેહાળતા અને નિર્દોષતા તરવરતી હતી. આંખો કાળી, નેહબરી અને સ્નેહમસ્ત હતી. મુખડું ગૌર અને સુડોળ હતું. રહેના મધુર રક્તપ્રવાળ ઓળટામાંથી અમીરસ ઝરતો હતો. મુઝાએ હમણાં ચણિયો ચોળી પહેર્યા હતાં અને તે પર ચેતરંગી રેશમી ઓઢણી શાભતી હતી. યુવાનીને આંગણે તે હમણાંજ આવી ઉભી હતી અને રતિપતિનાં કાતિલ શરો હમણાં હમણાંજ તેને જખમી

કરવા લાગ્યાં હતાં. ખાલપણી રમતિઆળ વૃત્તિ લોખ થઈ તેને સ્થળે સરખની છાયા આવી હતી, તેની રેશમી ચોળી ખાલાનાં અસ્ફુટ અને મોડક સ્તમ્ભોને ઢાંકવાને મારાજ હોયની તેમ ઉંચી નીચી થતી હતી. તેની આલ મંદ થઈ હતી, વદને ગંભીરતા આવી હતી. પશુ આંખોમાં મસ્તી અને ધેન વધ્યાં હતાં. તેજસ્વી કાળી આંખોમાં વસન્તનો મદલોલ જણાતો હતો. આત્ર વૃક્ષ નીચે તે કોઈ સ્વર્ગની દેવખાલા જેવી લાગતી. એની એના હૃદયમાં સ્નેહાળતાના કુવારા કુટતા હતા છતાં કંઈ લયથી આજે તેની છતી ધડકતી હતી. ધડકતી છતીએ, આંખો અમીરસથી ભરેલી હોવા છતાં આજે તેમાં કોઈ ગંભીર ચિન્તાની છાયા સ્પષ્ટ જણાતી હતી. આશાલયાં નયને તે કોઈની રાહ જોતી હતી. અને મનમાં ગણગણતી હતી કે:—

પ્રેમે પ્રીતમનાં લઈ આવારણાં રે! લોલ!
 પૃથ્વીનો પ્રભુ અહો અણુમોલ જો!
 પ્રેમે પ્રીતમના લઈ આવારણાં રે! લોલ!
 બસરી બજાવી પિયુ સ્નેહની રે! લોલ!
 ઘેલી કીધી તે હૃદયનાથ જો!
 પ્રેમે પ્રીતમના લઈ આવારણાં રે! લોલ!

ધીમે સ્વરે તે ગાવા લાગી. તેના કંઠમાં અજગ માધુર્ય હતું. એ દિવ્ય સંગિતની મીઠાશ જેણે આખી હોય તે જગતની સહેનશાહતને પણ તેને મારે ઠોકર મારવા તૈયાર થઈ જાય તો તેથી અમે અજગ અધમું નહિ. એના મધુર મનમાં તે સકિત હતી કે જેથી અનેક

તપ્તો તારાજ થયાં છે, અનેક ઋષીઓના કરમા તપ ગંગાના
વહેતા પુરમાં તણાઈ ગયાં છે અને રણાંગણમાં વીરહાકલથી શતરૂદ્ધને
હરિત કરતાં અનેક યોધાઓના વીરત્વપર પાણી ફ્યું છે ! એ
શક્તિ હતી દિવ્ય અને અજેય ! એનાં બાણો પાછા વાળવાની
તાકત કોઈનામાં નહોતી.

અહાંડ કુબે પ્રીતી સાગરે રે લોલ !

કુબે કુબાવે નણુદી બ્રાત રે !

પ્રેમે પ્રીતમના લઈં એવારણાં રે લોલ !

“કુબે કુબાવે નણુદી બ્રાત રે” બાલાએ ઉલટાવી માયું અને
ગામની આંખાવાડી તે સમયે તો સ્વર્ગના રસકુંજ જેવી બની ગઈ.
એનું મનોહર સંગીત સાંભળીને અથવા તો એને પ્રેમ સાગરમાં
કુબડી મરાવી એની અભિનાયા તૃપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી. કાં તો એ
ભુવન મોહિનિને આગળથી આપેલું વચન તોડવામાં અક્ષમ્ય ગુન્હો
જણાવવાથી એક યુવાન થોડેક દુરથી મુઝા તરફ આવતો જણાયો.
તેને જોવાને જે નેત્રો તલસી રહ્યાં હતાં તે તરતજ તેનાપર ચ્હોંટી
ગયાં. યુવાન નિકટ આવ્યો સુદૃઢ શરીરાકૃતિ, સુંદર ભરાઈ મ્હોં,
પ્રતિબાદ્શક પાણીદાર આંખો અને વિસ્તૃત લલાટનો તે સ્વામી
હતો. તે જ્યાં સુધી નહોતો આવ્યો ત્યાં સુધી બાલા આંખો ખેંચી
ખેંચીને સ્હામે જોતી હતી; પણ જ્યારે તે આવ્યો ત્યારે
કોણ જાણે તેને શું થયું કે તેણે નીચે જોયું. વદનપર

તે ભાવ આવ્યો કે જેને દુનિયા લગભગ અને શરમને નામે ઓળખે છે. ત્યારે સ્નેહ મસ્ત મુખના પ્રેમાળ વદનપર પ્રેમની છદ્દા આવે છે ત્યારે તેના સૌન્દર્યની બદ્ધ શક્તિ બેવડાય છે અને તેના પ્રિયતમના હૃદયને એવું વિહવળ કરી નાંખે છે કે જે બાપામાં સ્થૂમળવી શકાતું નથી.

“તું ક્યારની આવી છે? કાન્તા—” યુવાને બહાલથી મુખના હાથ હાથમાં લઇ રહેજ દાબી પુછ્યું.

તે મૌન થઇ ગઇ. કંઇ બોલી શકી નહિ. યુવાનના હાથમાંથી હાથ ખુંચવી લેવાની હિમ્મત કરી શકી નહિ. તેમ તેની સામું પણ જોઇ ન શકી. યુવાનની બરોબર સ્થાને—તેનાથી ફક્ત એકજ પુટ દુર જમીન પર નેત્રો સ્થિર કરી, લગભગ યુક્ત વદને તે ઊભી રહી.

“કેમ, નથી બોલવું? યુવાને બાલાની હડપચી પકડી તેનું મ્હોં જરા ઢિંચું કરતાં પુછ્યું. કાન્તાને એમ લાગ્યું કે જે પૃથ્વી મારગ આપે તો ત્યાંજ સમાધિ જાઉં! તે અનિર્વચનીય મુઝવણથી મુંઝાઇ તેણેજ આજે યુવાનને—કીશોરને પત્ર લખી આંબાવાડીમાં બોલાવ્યો હતો. તે તેની આગળ પોતાની છાતી ખાલી કરવા માગતી હતી. પણ કીશોરને જેતાંજ જાણે તેની વાચા બંધ થઇ જતી હોયની એમ તેને લાગ્યું.

આ પત્ર તેં લખ્યો હતો? યુક્ત કીશોરે હસતાં હસતાં મળવામાંથી એક ન્હાનો સુંદર પત્ર કઢાડી કહ્યું.

હવે કાન્તાને બોલ્યા વિના ન આવ્યું:

“ના મહેં નહોતો લખ્યો.” તે બોલી.

“ત્યારે કાણે લખ્યો હતો ?”

“મહેને શી ખબર ? તમારાખર પત્ર લખનારીઓની ખબર રાખવાને હું બધાયેલી છું કે ?” હવે તેને કાંઈ હિમ્મત આવી. પહે પહે તે ખીલવા લાગી.

“નહિ-ખરેખર, મને લાગે છે કે, મારી લુલ થઈ છે. ચાલો ત્યારે, સાહેબજી !-

“હા સાહેબ !-” કાંતા નયન નચાવતી બોલી.

યુવાન પાછો ફર્યો. ચાર ઝલાઃ પણ વધુ આગળ ચાલવાની તેના ચણોએ ના પાડી તેણે પાછળ જોયું તો તૃષાતે નયને કાંતા તેને જોઈ રહી હતી.

“જઈ ?” તે બોલ્યો.

“ક્યાં જશો ?” બાલાએ રહામે મશ્ર પુછ્યો.

“જ્યાં નિમંત્રીત અતિથિના અપમાન ન થાય ત્યાં.”

“એટલે ?”

“તે ત્હારા હૃદયનેજ પુછી જોની લુચ્ચી !-” તે કાંતાની છેક નજીક ગયો. પેલો પત્ર તેની રહામે ધરી બોલ્યો.

“આ અક્ષર કોના છે ?”

“મુનેહગારના.”

“તેણે શું ગુન્હો કર્યો છે?”

“આહવાનો.”

“ત્યારે તો તેને કેદ કરવી પડશે.”

“કેદ થવાની ધમ્મીધી તો તેણે આ ગુન્હો કર્યો છે.” કાન્તાના નયનોમાં અજબ મસ્તી આવી.

“ત્યારે તો તેને સખત કેદ કરવી પડશે.”

“એમ કે ! સખ કરવા આવજો તો ખરા.”

“સખ કરીશ તો શું કરીશ,” કાન્તા ?”

આ પ્રશ્ને વળી બાકાને મુંગી બનાવી દીધી, પણ હવે તેણે નીચું જોયું નહિ, તેનાં સ્નેહભીનાં નયનો તેના પ્રિયતમનાં નેત્રોમાં મળી ગયાં. યુવાને તેને જરા નજીક ખેંચી. એક પલ જગતનું જ્ઞાન ભુલી ઉભય એકમેક તરફ જોઈ ગયાં. બન્નેનાં હૃદય પર જદુઈ કમ્પ થયો. યુવાને મુઝાને છાતી સરસી લગાવી અને વાંચનાર ! આવા પ્રેમમાં મસ્ત થયેલાં યુગલને કયું ધર્મશાસ્ત્ર અથવા કષ્ટ દુનિયાદારી એક મધુરાં સુખ્યનનો અમીરસ પીતાં અટકાવે એમ છે ?

ઉભયને-કાન્તા અને કીશોરને કેંક આવો મસ્ત અનુભવ થતો હતો.

“હવે મસ્તી છોડશે ગાંડી !-” કીશોરે કાન્તા ! જે તેની આંખોમાં આંખો પડેલી, મસ્તીખોર ચાળા કરતી હતી તેના મૃદુ ગાલ પર

ધીમેથી રનેહાલ તમારો મારી કહ્યું. “તે મને અત્યાનક કેમ બોલાયો ?”

આ પ્રશ્ને બાલાની મસ્તી હવામાં ઊરાડી દીધી અને તેને સ્થાને યુવાન આવ્યો તે પહેલાંની વિષાદપૂર્ણ ગંભીરતા અને ખિનતાનાં વાદળો તેનાં મનોહર વજનપર છવાઈ ગયાં. તેની આંખોમાં મોતી જેવાં બે સુંદર અશ્રુબિન્દુઓ ભરાઈ આવ્યાં. આંસુઓ તેના ગુલાબી ગાલપર સરી પડ્યાં ને ગાલપરથી જાતી પર તુટી પડ્યાં.

“લાલ ! મહારા નયન કિશોર પ્રભુ આપણા પર રહ્યો છે.”

તે ગદગદ કંઠે બોલી. તેનો સ્વર દુઃખથી ધરજતો હતો. તેની અસ્ફુટ જાતી ભયથી ધડકતી હતી. તેની આંખો રડતી હતી. કિશોરને આ કરણ ચિત્ર મારી નાંખવાને પુરતું હતું.

“પ્રભુ આપણા પર રહે ! અસંભવિત કાન્તા ! પ્રભુ પ્રેમીઓ પર કદી પણ રહતો નથી.”

“તો સમાજ તો રહી છે—મારા પિતા રહ્યા છે. બહાલા ! કિશોર ! આપણને એક થયલાં ખાતકી સમાજ ન જોઈ શકે,” કાન્તા બોલી.

“કેમ ?”

“કારણ કે આપણી ન્યાત જુદી છે અને પ્રેમના નિયમને ન પીજાણનાર, પાશવતામાં સંપાડનાર કરેર અને મનુષ્યત્વહીન સમાજની

આંખોમાં આપણો દેવદૂત્તલ અને સ્વર્ગ મેધિરો પ્રેમ ભાલાની પેઠે
પુત્રે છે.”

“બહાલી ! કાન્તા ! સમાજ ગમે તેવા જીલ્લો ગુજારે પણ
જો આપણાં હૃદય દૃઢ પ્રેમને માટે હોય અને સામાજિક તિરસ્કાર
સહન કરવાની આપણામાં શક્તિ હોય તો સમાજ જખ મારે છે.”
કીશોરનું દૃઢ હૃદય બળવો કરતું બોલ્યું.

“પણ મારા મીઠા ! તું હજી સમાજને ઓળખતો નથી. સમાજ
બેર ગઢ-હજી મારા પિતાનેજ ઓળખતો નથી. સ્થવારના પહોરમાં
સાધુ બાવાને લાડુ ને ગાંડીયા આપી તેમના આજસુ શરીરને પોષ-
વામાં મારા પિતા ધર્મ ગણે છે. કુતરાઓને રોટલા નંખાવે છે.
કબુતરને દાણા આપે છે, મહારાજોના ભરેલા ભંડારમાં સેંકડો
રૂપિયાની ભેટ મોકલે છે. આ બધામાં તેમનો ધર્મ સમાયો છે.
કપાળપર દોઢ વેંતનું ટીકું એ તેમનો ધર્મધ્વજ છે. જેશ્રીકૃષ્ણનું
અશુદ્ધ ભજન તેમનું રણગીત છે. પણ એવા રણગીત ગાતી વખતે
પણ કોઈ ગરિબ-કંગાલ ખેડુતને ધીરેલા પૈસાનું વ્યાજ લેવાની
સ્વાર્થી ગણતરી એઓ હમેશાં કર્યા કરે છે. પણ ન્યારે તેઓ એમ
જણાશે કે તેમની પુત્રી એક પારકી જ્ઞાતિના યુવાનને ચાહી તેને
પરણવાને તૈયાર છે ત્યારે તેમને પૃથ્વીનો પ્રલય નજીક આવેલો જણાશે.
અમારી અને તમારી જ્ઞાતિ જુદી ! ફક્ત એટલા માટેજ આપણાથી
પરણાય નહિ. પ્રભુએ આપણને એકમેકને માટે સરખ્યાં છે. પણ મને
ભય છે કે મહારા મહા રાજ ભડત પણ ઓથોડાકસ પિતા આપણા

લગ્નમાં કશિપુ સંભતિ આપવાના નથી.” — કાન્તાએ પ્રતિસ્પત્તિનું ચિત્ર આલેખ્યું.

“જો કાન્તા ! સ્નેહીઓ ન્યાત જાતના મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં નહિ પણ બ્રહ્માંડમાં પોતાના કુટુંબો શોધે છે. તું મને મળી નહિ. પણ પ્રભુએ મને આપી. અને મેં મારું હૃદય તારે ચરણે અર્પી દીધું હવે આપણે એકમેકને એવા પ્રેમથી આહતા શીખ્યા છીએ કે જેથી આપણે પૃથ્વી પર સ્વર્ગ ઉતારી શકીએ. ખરું લગ્નજ આપણું ગણી શકાય. આઠ દશ વર્ષની નાદાન બાળાને જોર જબરીથી સપ્ત-પદીના મંત્રો લણાવવા એ લગ્નથી પણ પ્રભુની મસ્કરી છે. એક સ્વરમ ભર્યો ફાસ છે. આપણા શરીરો જુદા હોવા છતાં આત્મા એક થઈ ગયો. હવે પ્રિયતમે ! પિતાનો ક્રોધ કે સમાજની કૂરતા, રૂઢિના બંધન કે જગતની જુડી માન્યતા આપણને છુટા પાડી શકશે નહિ.”

“તારી વાત તદ્દન સત્ય છે બહાલા ! આજેજ મારા પિતાશ્રી મારા મામા સાથે મારું લગ્ન પેલા બુદ્ધ કરસનદાસ સાથે નક્કી કરવાની વાતો કરતા હતા. આ બાબતથી તને માહિત કરવાજ મેં તને બોલાવ્યો હતો.” કાન્તા બોલી. બોલતાં બોલતાં કરસનદાસનું નામ દેતાં, પણ તે તિરસ્કારથી કમ્પી.

“શું ? પેલા ધુવડ સાથે ? કાન્તા ! કાન્તા ! તારા જેવી મનોહર મેતા શું એ ધુવડ લઈ જશે ?” કીશોર ઉસ્કેરાઈ બોલ્યો.

“હા. જો તો ખરો, કેવો કરર રિવાજ ! પિતાજીએ સાદું નક્કી કરી દીધું છે.”

“અને તું તે કબુલ કરે છે?” કાશીર જરા ગુસ્સે થયો.

“મારો શરણ થયા વિના છુટકો નથી” કાન્તા જરા પરિક્ષા લેવા બોલી.

“શું ત્યારે તું પેલા બુદ્ધા ખચ્ચરને પરણશે?”

“હું એકજવાર પરણીશ.”

“હા. હા. એકવાર પણ પહેલીવાર કોને પરણશે?”

“જો પરણશે તેને”

“એટલે? તારો આપ તો તને કરસનદાસ સાથે પરણાવશે.”

“પણ મેં તમને કહ્યું ને કે કાન્તા એકજવાર પરણે છે.”

“હા બાઈ ! હા.”

“હું તમારો બાઈ નથી.” કાન્તા નયન નચાવતી બોલી.

“ઓ કાન્તા ! તને હસવું આવે છે અને મારો જીવ જાય છે. કહે. તું કોની થશે?”

“હું તો કોઈની થઈ ચુકી છું.”

“કોની વળી ? તારી ! હુઆ ! નામ પડાવે ત્યારેજ સમજે છે.” કાન્તાએ વ્હાલથી તેના ગાલપર ટપલી મારી.

“પણ તારા લગ્ન—”

“તારી સાથે થશે. જેનો આત્મા પ્રબલ હાય તેના પર રાક્ષસો પશુ બુલમ ગુમરી શકતા નથી.”

“ત્યારે બહાલી ! તું તો તારા પિતાની કર્મતાને વશ થવા જેટલી નિર્બલ નથી થઇને?”

“અરે હું સિંહણ જેટલી શક્તિવાન છું જેઉં છું તો ખરી કે મારી મરજી વિરુદ્ધ મને મારા બહાલા કિશોરના હાથમાંથી કાણ ખુંચવી લે છે.”

કિશોરે કાન્તાને છાતી સરસી દાબી દીધી. બે ચાર મધુરા યુ-
બનોનો અમીરસ તેમણે પીધો અને સમાજ સામે બંડ ઉઠાવવા નિશ્ચય કરી પ્રેમીઓ છુટાં પડ્યાં.

કાન્તાના પિતા વસનજી બુના વિચારના અને હડહડતા મહારાજ ભક્ત હતા. તેમણે કાન્તાને નવા જમાનાની કેળવણી આપી હતી અને કેળવાયા પછી કાન્તા જીવનનો સાર સ્વમજી હતી એટલે તેનાપર કાંઈ ખોટી ઝુલ્હાકી ચલાવવા આજે તો તે ખમી લે એવી નહોતી. તે સ્વભાવે રાંક હિંદુ બાળા હતી પરંતુ શિક્ષણે તેને વીર આર્થ બાળા બનાવી હતી. જ્યારે તેણે જોયું કે તેને એક વૃદ્ધ સાથે પરણાવવાનું તેના માબાપ કાવતરું રચે છે ત્યારે તેનું મગજ બંડખોર બન્યું અને તે એ વાતથી કિશોરને વાકેફ કરવા આંખાવા-ડીમાં દોડી ગઇ. ઉભયે ત્યાંજ એક યુકિત ઘડી કાઢી હતી કે જેથી ધ્રુવડ મેનાને લઈ જઈ ન શકે.

ધીમે ધીમે વસનજીને ત્યાં ધાંધલ વધવા માંડી સેવપાપડ થયાં. મીતો ગવાવા લાગ્યાં ને ખારણે શરણાધ વાગવા માંડી. વિજયી કાન્તાને સ્ત્રીરે પીડી ચઢી. તે સ્ત્રીડી ચઢાવનારીઓ તરફ જોઈ હતી, લોકો અહમજતા કે તે લગ્નના ઉત્સાહમાં હશે છે. તેના હાસ્યમાં જુદોજ મમ્ હતો. તે તો કીશોરને માટે દુનિયા ઉથલાવી નાંખવા તૈયાર થઈ હતી.

લગ્ની તિથિ પણ આવી પહોંચી. આખો દહાડો ખુબ ધમાલમાં ગયો. કાન્તા નિરાંતે સર્વ ક્રિયામાં લાગ લેતી હતી. તેને તેના બહાલમપર પુણ્ય વિશ્વાસ હતો.

રાત્રી પડી. અધકારને ચીરી નાખવા માટે કિટસન લાઈટ સળગાવવામાં આવી. મહોલ્લામાં ઝળહળાટ થઈ રહ્યો રામપુરમાં વસનજી શેઠની કીર્તી સારી હતી એટલે મંડપમાં અનેક માણસો આવશે એમ ધારી મંડપ મોટો કરાવ્યો હતો વરઘોડો દશેક વાગે આવવાનો હતો. અને હમણા નવ વાગ્યા હતા.

કીશોર કાન્તાને મળીને ગયો ત્યારથી તેણે જ્યારી ધાંધલ ગુપ્ત રીતે કરવા માંડી હતી. તે સુશિક્ષિત હતો અને ગામના યુવાન વર્ગ તેનો જ્યારો પ્રભાવ પડતો હતો. તેણે પોતાના વિશ્વાસુ મિત્રની એક દુકડી બનાવી અને તેમને કાન્તાના લગ્નને દિને અમુક કામ કરવાનું સોંપી દીધું. બધા પોત પોતાનું કર્તવ્ય સમજી કીશોરને સહાય કરવા તૈયાર થઈ ગયા. કીશોરના પિતા પણ સામાન્ય વર્ગના નહોતા. તે એક જમીરદાર હતા અને કીશોરને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપ્યા પછી પુત્રની વાજબી ધજ્જાને આડે આવવામાં પાપ

રહમંજતા, તેથીજ લગ્ન જેવા ગંભીર વિષયમાં તેમણે કીશોરને યાગ્ય સ્વતંત્રતા આપી હતી. કીશોરે વિનયપુર્વક પોતાની પસંદગી કાન્તા પર ઢળે છે એવું પોતાના પિતાને જણાવ્યું. તેના પિતાને જ્ઞાતિ સિવાય બીજો કશો વાંધો નહોતો. કીશોરે દલીલ પુરઃસર પિતાની ખાત્રી કરી આપી કે મુળ ચારજ જ્ઞાતિ હતી. અને હાલમાં પણ ચારજ આવશ્યક છે. પેટા જ્ઞાતિઓની મુદ્દલ જરૂર નથી. આ દલીલ મોહનલાલ—કીશોરના પિતાને ગળે ઉતરી પણ વક્ષનજી રોક—કાન્તાના પિતા કદાચ સાક્ષાત શ્રી-કૃષ્ણ પરમાત્મા પણ આકાશમાંથી નીચે ઉતરી આવી તેમને રહમંજવે તોપણ રહમંજે એવા નહોતા. આથી કીશોરે તેમને વિનવવા જવાની જરૂર જોઈ નહીં અને કાન્તાની સાથે મળી કરેલી યુક્તિનોજ અમલ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેની યુક્તિ તેના પિતાને પણ રૂચી અને તેમણે પણ પુત્રને યોગ્ય સહાય આપવામાં પાછી પાની કરી નહિ.

પિતાની સહાનુભૂતિ મળતાં કીશોરના પગમાં બમણું જોર આવ્યું તેણે લગ્નની તિથિ આવી પહોંચી એટલામાં એવી જાતની વ્યવસ્થા કરી દીધી કે વિજયને માટે કાંઈપણ જાતની શંકાને સ્થાન ન રહ્યું.

દસ વાગ્યા. મંડપ ચિહાર બરાબ ગયો હતો કાન્તા અને કીશોર મેમી હતા તે કાન્તાના માતપિતા જાણતા નહોતાં. એટલે કીશોરને તથા તેના પિતાને પણ નહોતર્યા હતા. કીશોરના પક્ષના અનેક માણસો મંડપમાં ગ્રેહવાયા હતા. તેની વરરાજને કે કાન્તાના

આપને ખબર નહોતી. તે બધા નિમંત્રીત ગૃહસ્થો તરિકેળ આવ્યા હતા.

દશ વાગ્યા અને ૫૫ દીવાળીના દીવા જોનાર વરરાજા નામે રોક કરસનદાસ રાજવંશી પોષાકમાં સજ્જ થઈ અંધ પર સ્વારી કરી કાંતા જેવી રાજહંસણી લેવા આવ્યા. તેમના સાસુજીએ હસતે મુખે પોંખ્યા અને વરરાજા મંડપમાં ખીરાળ્યા. સાવધાનના પુકારો થવા માંડ્યા અંતે કન્યા પધારી. કાંતા ધુંધટમાંથી આલાડીથી કીસોર તરફ જોઈ રહી હતી. હસ્ત મેળાપનો સમય થયો. આલણો મજોઆર કરી રહ્યા હતા. હસ્તમેળાપનો મંત્ર પુકારતાં કરસનદાસે નવલ વધુનો હાથ પકડવા હાથ લાંબો કર્યો. લોકોની ભારી અળયખી વચ્ચે કાંતા ઉભી થઈ અને એકદમ કરસનદાસના ખોળામાં જઈ ખેસી પડી ખોલી:

“આપા. હું તો તમારી દીકરી થાઉં હો !-”

કદિ ન બનેલો-ન સાંભળેલો આ બનાવ જોઈ આખો મંડપ અવાક બની ગયો. કરસનદાસના તો હોંસકોંસજ ઉડી ગયા. વસનજી પ્રથમ તો થોડીકવાર અવાક બની ઉભો રહ્યો પણ તુરતજ તેનો મીનજ ગયો. જુદેવો તો લાલ પીળા થઈ ગયા હતા.

“કાંતા !” -વસનજીએ ક્રોધથી બરાડ મારી.

“આ શું કહેવાય ?”

“પિતાજી મેં કંઈ અમોઝ કયું નથી.”

“ચુપ રહે ચાલ, ચુપચુપ મંડપમાં બેસી જા.”

“તે, તો કાલાંતરે પણ નહિ જનસે.” કાંતાના સ્વરમાં અગ્નિ નિશ્ચિંતતા હતી.

વસનજી પિતાની સત્તા વાપરવાનો વિચાર કરતો હતો એવામાં રામપુરના ઠાકોર સાહેબ આવી પહોંચ્યા તેની સાથે કીસોર હતો.

“વસનજી શેઠ ! તમને આ વૃદ્ધ સાથે તમારી પુત્રી પરણાવવાની હું મના કરું છું”

વસનજીનું માથું ચકરાઈ જતું હતું. તેમની પુત્રીએ પોતાનું નાક કાપ્યું એમ તેમને લાગતું હતું. આ બધા લોકો તો આ ન સાંભળેલો બનાવ નજર સામે જોઈ કંઈ કંઈ વાતો કરતા હતા. કોઈને હડહડતો ક્લીયુગ આવેલો જણાતો અને કોઈને સ્વતંત્રતા અંકુરો ફુટેલાં દેખાતાં.

“અનદાતા !” વસનજી શેઠ ઠાકોર સાહેબ પાસે આવી બોલ્યા.

“આપ મારી આબર લો છો.”

“નહિ. તમારી આબર એથી ઘટતી નથી.

પણ તમે જો આ વૃદ્ધ પુરૂષ સાથે તમારી કાંતાના લગ્ન કરત તોજ તમારે માથે કલંક ચોંટત.”

વાંચનાર ! અમે આ સમયના દેખાવનું વર્ણન કરવાને અશક્ત છીએ. તે સમયનો ચિતાર તુંજ તારી આંખો સમક્ષ કલ્પી લેજો.

યયું. નિરાશ થઈ કરસનદાસ શેઠ ધેર ગયા.

બીજે દિવસથી કાંતા પર બુલમ ગુજરવાની શરૂઆત થઈ. તેની માતા પણ તેનાથી વીદરી હતી. તેનો પિતા તો તેનું મ્હો પણ જોવા માગતો નહોતો.

એક દિવસ તે એટલાપર વિચારમસ્ત હાલતમાં બેઠી હતી. વસનજી બહાર ગયો હતો. અને તેની માતા રસોડામાં હતી !

એટલામાં એક નાનો છોકરો તેની પાસે દોડતો આવ્યો અને તેને એક ચીઠ્ઠી આપી ચાલી ગયો.

કાંતાએ પ્રથમ તો પત્રને હૃદય સરસો ચાંપ્યો તેને બે આર મુંબનો કર્યા પછી તે વાંચવા લાગી:

બહાલી !

હિંદુ કાયદા પ્રમાણે અઢાર વર્ષની બાલા પોતાના મનમતતા પતિને પરણી શકે છે અને તે કાયદાસર ગણાય છે. માટે આજે સાંજે છ વાગે આંબાવાડીમાં ચાલી આવજો. આપણે સીધા મુંબઈ જઈશું અને આયં સમાજની સહાયે વેદોક્ત રીતીએ લગ્ન કરી સુખી થઈશું.

લી. ત્હારોજ કીસોર.

કાંતા યુક્તિ સોધવામાં ચાલાક હતી. ગમે તેમ કરી તે છ વાગે આંબાવાડીમાં ગઈ. ત્યાં કીસોર હાજરજ હતો તુરત તેઓ માડીમાં બેસી રામપુરથી થોડે દુર આવેલા મધુપુરના સ્ટેશનપર ગયાં ત્યાંથી ત્રેનમાં બેસી મુંબઈ ગયા. મુંબઈમાં આગળથીજ તેના પિતાએ સંધળી વ્યવસ્થા કરી રાખી હતી, એટલે તુરતજ આયંસમાજના

પડિતજીએ તેમને વેદાકત રીતિથી લગ્નગ્રંથિથી બાંધી લીધાં । વસનજી
 જોઈ આ વાત જાણી ત્યારે બચકર અદ્વિતકહી કરી પરંતુ કાંતાના
 દદ નિશ્ચય આગળ તેમનું કંઈ વળ્યું નહીં. એકાદ મહિના પછી
 જ્યારે તેઓએ શાંત મગજે વિચાર કર્યો ત્યારે તેમને લાગ્યું કે:
 “દીકરી હુશીયાર તો ખરી. તેણે આપણને પાપ કરતાં બચાવ્યાં ને
 પોતે દુઃખમાંથી બચી ગઈ.

કાંતા અને કીશોરના સુખનો પાર નથી. તેઓ સંપુર્ણ સુખી છે.

“તુંય જખરી હો, બહાલી ! તેં મારે માટે દરિયો ડાળી નાખ્યો !—”

“ત્યારે માટે આકાશ પાતાળ એક ન કરેં તો પછી કોને માટે
 કરેં બહાલમા ?” કાંતા નયન નચાવતી બોલી.

દમ્પતિને સ્વર્ગ બેજ ડગલાં દુર દેખાયું !

“બહાલી ! આથી વળી સ્વર્ગ તે કેવુંક હશે ?” કીશોરે પુછ્યું.

પ્રત્યુત્તરમાં કામણગારી કાંતાના ગિમ્માધર પર અજોય હાસ્ય
 ફરક્યું.

સમાપ્ત.

રંગીલા ફ્રેચ લેખકો-પોલ દે કોકની રસ
છતકાતી વારતા

ધા ધ રા વાળી

ગુજરાતી સાહિત્યમાં આવી સુંગરી વારતા હજી સુધી પ્રગટ થઈ નથી. રા. મધુકરે ફ્રેચ વારતા ગુજરાતી સંસારમાં ઘટાવવામાં કમાલ કરી છે. આ વારતા વાંચવાની તક ગુમાવશો તો છંદગીનો દહાવોજ ગુમાવશો. સુંદર ચિત્રો અંગ્રેજી દબની બાઇન્ડીંગ.

કીમ્મત રૂકત રૂ. ૧-૦ પોસ્ટેજ ચાર આના.

રેનોલ્ડસની વખણાયેલી રસીલી વારતા.

રોઝા લામ્બર્ટ યાને પાદરીની પુત્રી.

આ રસીલી વારતા વાંચવી તે છંદગીની એક મોજ છે. એક ગરીબ પાદરીની છોકરી ગરીબીને લીધે એકજ ભુલ કરી કેવી પાયમાલ થાય છે તે વાંચવાથી જ્ઞાન આલમને નસીદત મળશે. પાર્લામેન્ટના મેમ્બરની દગાબાજી, શ્રીમંત અમીરોના ભોપાળા-લડન શહેરની કાળી ધોળી કરમકથા વિગેરે અનેક ભેદભરેલાં ભરપૂર વારતા વાંચના જાણે તમારી નજર સામે સીનેમાની શીક્ષમ ચાલતી હોય એમ લાગશે. બે લાગના રૂ. બે. પોસ્ટેજ છ આના.

વિલાસ ઓફીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

અંગ્રેજોનાં ભોપાળાં રજુ કરતી અંગ્રેજી નોવેલીસ્ટોના
રાજ ગણ્યાતા મી૦ રેનોલ્ડસની જુસ્સાદાર કલમથી લખાયેલી
મીસ્ટરીઝ ઓફ ધી ક્રાઉ ઓફ લંડન.

(સચીત્ર.)

(બાર ભાગમાં સમ્પૂર્ણ)

આ વારતાની દુનિયામાં જોડીજ નથી. જગતની સઘળી લાખામાં
તેના તરજુમા થયા છે તેજ આ વારતાની લોકપ્રિયતા સાબીત કરે
છે. બસો બસો વરસ થયા છતાં આ મહાન વારતાની મોહિની
પ્રજ્વળે હજુથી ઘેલી કરી નાખે છે. આ મહાન વારતામાં રાજ
ત્રીજા જ્યોર્જ અને તેના બેટા પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની જુપી મહોળનો -
પ્રેમ અને વેરના અજબ કિસ્સા-લંડનના મવાડીની ગૈરી તે
પ્રિન્સની માથુક-આ સંબંધને લીધે બનતા ગજબનાક બનાવો -
ઉમરાવો અને ઉમરાવજીઓની મોટી પોલ-નામદાં વણીને પાછોડી
ઉમરાવજીનો ભયંકર પ્રેમ કીરસો-ફાંસીને લાકડે લટકીને જીવતા
રહેલા અદમાસના કાવાઢાવા-રાજકુંવરીઓના જુપા પ્રેમ-વિગેરે
વાંચતાં તમે દાંતમાં આંગળા પકડશો.

દરેક ભાગની કિંમત ૧૪ આના પોસ્ટેજ ચાર આના.

વિલાસ આફીસ, ૧૮૧, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, પ્રાટ, મુંબઈ.

